

РІДНЕ СЛОВО

ВІСНИК
ЛІТЕРАТУРИ
МИСТЕЦТВА
І НАУКИ

и

11

ВИДАВНИЦТВО „АКАДЕМІЯ”

Ціна 10.--ЕМ

РІДНЕ СЛОВО

ВІСНИК
ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА І НАУКИ

Рік II

Ч. 11.

1946

М Д Н Х Е Н

1332

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА "АКАДЕМІЯ" В МДНХЕНІ

З м і с т :

Брій Ліпа: Святий Брій	3
О.Ольжич: Пісня про ворога	3
І.Ірлявський: Село	3
Олекса Стефанович: Багряна піраміда	4
Брій Косач: Овідій	4
Олег Стварт: В годину віри	4
Тодось Осьмачка: Самота	5
М.Орест: Віютка	5
Микола Угрин-Безгрішний: На далекій чужині	6
Іван Смолій: Останній бій	7
Арчібалд Мек Лейш: Молоді жертви борця	15
Еміль Верхарн: Ранок /пер.С.Гординський/	16
В.Домонтович: Комаха та Ірця	17
Роман.Ктдрина: Моя країна	29
Т.Княжич: На чужині	29
Д-р Василь Лев: Великий Митрополит	30
Віктор Бер: Екзистенціалізм і ми	34
Брій Бойко: Куди йдемо?	44
Олег Зуєвський: Мій вибір	54
С.Г.: Українські підсоветські поети	55
Ярема Галайда: Цап і соловей	57
Проф.Д-р Олександр Кульчицький: Психологія на порозі нової доби	58
Лев Ядкевич: Листопад	66
Д-р Т.Лапичак: Пеніциліна /Докінчення/	67
Сатири /С.Риндик, Р.Черленівна, Теок/	74
Рецензії /В.Державин, П.Оксаненко, О.Стварт/	76
Культурна хроніка	84
Бібліографія	88

Заголовки виконав Борис Ковалів

Адреса Редакції й Адміністрації: Verlag "Ridne Slowo" München 8,
Rosenheimerstrasse 45a, Ukrainisches Komitee, Zimm. 114.

Слово Запучений

ДРІЙ ЛИПА

СВЯТИЙ ДРІЙ

Нація народжена з огня,
Нація великая, молись, -
Яснозбройний Дрій, як колись,
Осідлав могутнього коня;

Мов лавина біла поплила,
Гуркіт скель лама малі серця,
Розбігається отрутна мля
Від проміння дивного лица;

Нація народжена з огня,
Ось прийшов твій Дрій, мов воскрес,
Стримує могутнього коня,
Простягає руку до неба.

О. ОЛЬЖИЧ

ПІСНЯ ПРО ВОРОГА

Дуже тіло його, в шкурятиний затулене панцир,
Від щелепів до стіп пробігає пружисте тремтіння,
М'яси рук, наче кулі старої слонової кости,
І шитина ізка прикрашає цвяхований шолом.

Нерідко, ледачою кровю налиті ці жила,
Нідні мужа думки пролітають за поглядом орлим,
Не один бо учинок зухвальства й п'яної відваги
Залишив він уже на шляху за своїми плечима.

Слава ворогові, що твої ненависти вартий,
Втіка - стріти його на вузькій для одного стежині.
Як же васвище в повітрі обточена куля,
Улучаючи в скронь, із прудкої співучої праці.

І. ІРЛЯВСЬКИЙ

СЕЛО

Поганьблена земля - гуляло тутки вло,
На вло прийшло криваве літо й осінь.
Стурбовано задивлене село
В сліди того, що вчора відбулося.
Палали обрії, трясалися шляхи,
І падало у лютім змагу місто...
У далечинь крізь бурю й порохи
Болючі й радісні летіли вісті.
Та, ось, заперши віддих, як у сні,
Село намагає живий свій корінь:
- Інакш ворог блиснуть в вишині,
І дух новітній нині заговорить!

ОЛЕКСА СТЕФАНОВИЧ

БАГРЯНА ПІРАМІДА

Від неї кров сторіками сторік -
 Земля наскрізь гарячков просякла.
 Вона встала багряна, хмаросягла,
 Уся - німий в пустиню синь крик...
 Немов живий, прокляттям дише лик...
 Чиясь рука погрозов набрякла,
 Вовстала в твердь - і впала, і залякла,
 Деся увійшов ще глибше в груди штик...
 А в висоті на виклублені хмари -
 Чорні ночей перуковборні хмари -
 Блідий мов плат у пурпурі від ран,
 Всю у отрасній незамкнутості зору,
 Простерся вождь, недвижен, бездихан,
 Небострімку увінчуючи гору.

ДРІЙ КОСАЧ

ОВІДІЙ

І пурпуровий торок його тоги
 Якрів, мов заграва, над тихим сагом,
 І бачив він, як бить вночі пороги,
 Стерів самотньо хвилі Дністрової.
 І милой була не мужня криця
 Латиноських ямбів - ніжність трохеїв
 Він міряв час, мандруючи по скитських
 Степах унів, по берег Адиґеї.
 Невже не зважив він, вигнанець гордий,
 Один - серед царів і орачів кремезних,
 Що крадов від помсти і погорди
 Для всіх вітій пишноодежний,
 Мiotця довершеного мудрість ясна,
 Дарма, що спіє в далечах самотніх;
 Вона тужавіє, палає, мов трясене
 Тих лукомор'їв сонце широзлоте.

ОЛЕГ СТАРТ

В ГОДИНУ ВІРИ

Хай у вас день променів, в нас неоворений вечір,
 Правдою ж слово налите в радости й трагіки сплечах.
 Ні, я ніяк не вумів скрити між китиці речень
 Серце ліричне і співне, квітку і вістря багнета.
 День закосичився сонцем, слово екстазом змісту,
 Діймовість не візії прагне, - чуда неутішена туга.
 На євангелії стали руку кладу овою чистою;
 В пісні вам прапором буду, тілом заступив вам друга.

ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА

САМОТА

Я в цю добу і підступну й криваву
прагну лише самоти.
Навіть за долю свою і за славу,
і за молитву мети.

І за ту муку, те слово велике
в кумі бездушних розмов,
Що визначає первісне і дике
в серці життя і любові.

Бо почуття наші в серці самотні,
неначе із квіток вінки,
Сплетені к святкам на грядці у квітні
в храм і вночі гомінки...

Котрі зів'язи летять під ограду,
в ватінки хмелю та ніл,
Де тільки вітер пропаду принаду
збудить в останній крутіл.

І через те самотини я хочу
там, де самотня блакить,
Щоб не любов собі мати, а творчу,
хоч і єдину мить.

Бо і любов нам живе і страждання
свійим квітінням тривою.
В час, коли творчі безумні змагання
ставть невмирущі, як Бог.

І через те мені в лісі і в хаті
світить, неначе мета,
Може і в людським неситім проклятті
творча моя самота.

М. ОРЕСТ

ВІСТКА

Півночі ночі, в порі осінній
Мене пробудило тягуче бриніння:
Крізь тему, що злила квартали й сади,
Пісню таємну гули проводи.

Напів у дрімоті, напів у чуванні
Озався я весь на хоральне опівання;
Поважне і ніжне, благе, завивне,
Щастям воно поняло мене.

І серцю сказалося: генії міста
В зіркім опочутті солодощі вісти
Мені, сироті, зичливо несли,
Пробивши закон мовчання і мли,

Їх пісня лунала, задумана ласка, -
І в місті будилася прадавня казка,
І слала едваб заколисливих риз,
Сердечна і рідна, рідна до сліз.

І кликали духи вдруге заснути,
І двері в незнану яву відімкнути,
В серце весни, в безвечірній день,
І в літі сутніти нетлінних надхненнь.

МИКОЛА УГРИН-ВЕЗГРУШНИЙ

В ДАЛЕКІЙ ЧУЖИНІ

Похилялася береза скраєм при дорозі
Тай спустила своє віття у важкій тривозі.
Чи хто їде, чи проходить - галузки ламає,
Часто стали і залізом біле личко крає...

Зажурилася Ганнуся в далекій чужині:
- Чи живуть ще батько, мати у рідній хатині?
- Чи приходять тета, дядько до них на ровмову?
- Чи повернеться щасливо в Україну знову?

Гей, у нашої берези води корінь зміли,
Бурі, тучі, вітри вбуйні до землі прибили.
В'яне листя, гинуть сили, безнадійна доля.
Може й прийдуть чорні хвилі - смерть або неволя...

У Ганнусі біль тяженький серце давить, тисне.
Гляне вгору, проміль сонця в хмарах темних блисне,
І Ганнуся оживає. Родиться надія,
Не дає їй пропадати в серці світла мрія...

І Ганнуся у молитві лине ген до неба:
- Для спасення людям в світі мук, терпіння треба!
Мати Божа на Голготі Сина цілувала -
І ясна воскресна хвиля муки пододала.

Гей, березонька весною паростки пустила,
І в проміннях теплих сонця личенько помила.
І в Ганнусі, у молитві, наступила зміна:
- По терпіннях, по Голготі - встане Україна.

ІВАН СМОЛІЙ

Вісник

ВІСН

На екрані мигали тіні, срібні, мерехтливі, срібноту оту збільшували засніжені кравиди Подоння. Живі, невигадані події останнього кінового тижневика промигували перед очима приголомшених глядачів.

У присипаному снігом бункрі на передній стійці приляг біля скоростріла вояк. Його білий верхній одяг замаскував його в оточенні й лише темніше, заросле обличчя зарисовувалося виразніше. Риси знерухомили мов заморожені, міцно затиснулись уста, рука лягла недвижно на скорострілі, а очі вп'ялились вперед.

Там, на сніжній рівнині курились вибухи, вистрілюючи з білого моря чорними гейзерами. Потім раптом вирости із снігу чорні пятки, розсипались розстрільною і стали котитись вперед, все ближчі, все виразніші...

Нервово дрогнуло обличчя вояка, враз він влився в скоростріло, обнімаючи його міцно, і нагально, сказано заклекотіла серія. Густо знерухомили вже зовсім виразні чорні силуети на білому полі, та заздалу надбігали нові, все ближчі, все виразніші... Скоростріл, мов страшна собака, проковтував з неймовірною швидкістю ленти з набоями і ідло, захлистуючись, випльовував їх на білу поверхню. Чорні силуети зупинялись перед ним і двигались вперед, виростаючи на всю людську висоту в густу боеву лаву, що з окликом неслась штурмом на висунений форпост. Здавалось, ще мент і хвиля підніметься, залле скорострільника, покрив... Скоростріл скочив сказано, безтямно, мов би востаннє...

Рахмістр дивізійного магазину Ганс Вебер, що сидів між глядачами, не видержав. Він заплещив очі, нервово стягнув вояцький пас і, підвівшись поспішно, вийшов з кінозали, у бічні двері просто на вуличку.

Було тихо, тьмаво, пополитував сніжок, затираючи зовсім у вечірніх сутінках контури кам'яниць. Безшелесно, мов тіні, просуvalись пішеходами прохорі, м'яко, мелодійно подзвонювали проїжджачі банкові дзвінки.

Холодні сніжинки лягали на розгарячене Веберове обличчя й від їх дотику, перелинувши врешті знову в реальний світ, Ганс відсапнуv глибоко, отер хустинкою спитіле чоло і став бистріше розглядатися кругом, мов хотів впевнити себе, що це страшене, неминуче, що його свідком був перед хвилинами - це нереальне, це історія вже, що він у глибокому запллі, в гарному місті, де про війну знають люди лише з вісток, кінових тижневиків і рідких летунських тривог.

Зрештою Вебер побрів вулицею без мети, не бачучи вже нічого. Реальний світ став йому знову замрячуватися, Вебер відчув, що він у тому самому настрої, що і вчора, коли приглядався тому самому тижневику і в тому ж моменті атаки на форпост вийшов. Що це? Що діється з ним? Він і тепер ішов мов нецьогосвітній, він не бачив прохорих, ні метушні на вулицях, перед ним білала рівнина, на ній чорні пятки росли, більшали на повний людський ріст, розгортались у ворожу розстрільну, що неслась на скорострільника. Білий каптур зимового одягу насунувся скорострільникові на чоло, видно лише з профілю невиразно сіре, заросле обличчя, непорушне, закам'яніле.

Вже третій раз оглядав Вебер цю картину і страшна думка не кидала його, розросталась, наповнювала увесь мізок собом, переплутувачи реальне з уявним. Невже ж це Курт? Курт? Вебер вдивлявся до болю в срібну тіль, закріплював кожну риску, знайомий рівний ніс, широку брову, що насуплено лягла на призмурене до прицілу око – і майже впевнювався, що це дороге обличчя його рідного брата Курта. Таке все подібне, жахлива подібність до правди! Лише коли б бодай на хвилину оглянувся, щоб зустрітись із цими очима. Бодай на секунду!

Та воєк у цих секундах боронив форпосту, він косив і косив ви-росталий людський вал. Дарма, все більші вони, все блихчі...

Насилу проганяючи кошмарний привид, Вебер пристанув посеред вулиці і вперше поклав собі запит, куди саме він забрів. Напроти хтось відчиняв двері і на хвилину привітно заясніло нутро якоїсь каварні. Вебер зайшов туди, не надумувчись, мов саме туди поспішав через квартали.

За зеленою котарою пригравав приглушено радіоапарат. Вебер зашав в куток у бічній кімнатці, втулився в м'який фотель і, не допивавчи гарячої чорної кави, витягнув портфель. Хвилину лубувався ним, гладив лиску, гладку поверхню, потім розгорнув повільно. Розспалились листи, полеві картки, одні рожеві, колірні, то сірі, вим'яті, порвані – всі зложені дбайливо мов би в томик, що замикав собом життєву історію.

Вебер перемигнув по них очима, люб'язно пересунув пучками, листуючи їх, і від їх шелесту оживало минуле, набрякало кров'ю, наливалось життям.

Ось...

Вебер може воєте читав закреслені розмашисто твердох рукою Курта короткі рядки.

Самбір, 12.вересня 1939

Гансе!

Як обідяв я на прощанні – пишу. Бравурно атакою ми увірвались у Польщу. Мчимо, женемось. Всі зусилля видержати накинене нами темпо до кінця. Я не голився вже довго, три ночі не спав зоєм, але почувавсь прекрасно. Ти не можеш уявити собі наших настроїв. Ми на порозі нової історичної доби. З нею повдоровляю Тебе!

Гайль!

Курт

Ганс знав цього першого листа напам'ять, та все знаходив у ньому щось нове, кожне читання мов давка опіуму наводило дорогі, прекрасні видива, і ось, дочитавши рядки, він примкнув очі...

... Рідний Альтштадт. Чарівна краса літа, настроєві вечори в вузьких вуличках.

Вони сиділи саме в той вечір на балконі, брат Курт і Ліза, при-тулені до себе, поринули в інтимній розмові.

Він, Ганс, сидів у півтемряві кімнати й, глядячи на заохану пару крізь відчинені двері веранди, задумався над своїм життям. Чому він, старший, залишився парубком, чому не зміг зважитись на одруження? Не оглянувся, як пройшли літа, а тепер він зжився зі своїм становищем холостяка, він навіть відчув у тому смак. Нехай жениться Курт, він живий, він завжди повний нових задумів. За кілька днів поберуться в Ліон. Вона перейде до них і відбере керму домашньої господарки в мамі, старушки-вдови.

Тихо відчинились тоді двері і до нього підійшла мама.

- Засвіти! - сказала вона, - Тут письмо!

- Письмо! - Ганс світив бистро, насторожений.

- Щойно приніс його хлопець з магістрату. Ні слова не сказав, так поспішав, побіг даліше.

Ганс роздёр швидко коверту, перебіг рядки 1, змінившись на обличчі, вкладав паперець назад у коверту. Це було звичайне мобілізаційне візвання для Курта Вебера, що мусів ще сьогодні вночі відїхати.

Війна висіла в повітрі, про неї тільки й говорили, треба було сподіватись усього, а всеж Ганс глядів розгублено, майже злякано на залюблену пару, що, не прочуваючи нічого, мріяла на балкончику в місячному сяйві про своє недалеке нове життя.

Ганс відчув у тій хвилині, що кінчиться безповоротно теперішнє, що знову по роках тиші вступає у їх хату демон, як тоді в його дитинстві, коли батько і стрийки пішли, не повернувшись уже ніколи з чужих країн. Так і вони розійдуться, доля розділить їх, розкине світами.

Ганс почув себе знову, як давно, головою родини, і з турботою підходив він до новоженців. Звістити треба було негайно, адже за три години Курт мусів виїхати.

- Курт! - сказав він, пристаювши на порозі.

У його голосі відбилось мабуть оте незвичайне, бо закохана пара здригнувшись, повернулася рвучко до нього обличчями і обоє підхопились зразу. Ганс бачив, як блідло Куртове обличчя при читанні, як здивовано, ще не довіряючи, гляділа Ліза, прочитавши письмо з питомою жіночою швидкістю.

- Війна! - сказав глухо Ганс.

- Так! - Курт випростався нараз. Збентеження зникло з його обличчя, він навіть пробував усміхнутись, коли говорив: - Нарешті! Нарешті маєм її! Гайль! Зіг!

І мов з радості, мов зі зворушення він обняв маму, потім Лізу, потім почоломкався з Гансом.

Оті три години перед несподіваним відїздом - це був хаос, метушня, щось глупе, нерозумне. Мама витягала все білля, всі запахи солодощів і тосточок, складаючи їх у величезні куфри.

Курт розкидав усе, він взяв лише дещо білля й речей. Він був рішучий, енергійний, прямо веселий. Вони супроводили його до поїзду, що вже сновив новобранцями й призовниками. Курт сміявся, жартував і так уоміхнене його обличчя у вагонному вікні відсунулось із світляного круга стації в темніть ночі на Схід... Ліза перейшла жити до них, уже як невістка. Так порішили. Шлюб візьмуть, коли Курт приїде на відпустку.

І ось...

Ганс Вебер мов перинув на хвилину з повені споминів, глянувши на розгорнені перед собою листи, став перелистовувати їх. І з ними перемигували події - осінь, зима, короткий побут Курта вдома і знову прощання, коли хвиля заліза і людей хлинула на Захід, на непрохідні заборони. Мов коротка, та безконечно насичена гроза струсунула західними кордонами, і будовані десятками літ оборонні лінії розсипались, - побідні армії докотувались до океану.

Абевіль, 28. липня 1940.

Гансе! - писав Курт.

... Ми непереможні. Ніщо не встоїться перед нами. Я гордий за свій нарід. Включений у могутній організм армії, я відчував силу, що розторошує все. Мажно поза нами, Бельгія поза нами! Над Парижем наші прапори!

Я над морем. Я проїздив понад сам берет, де так неславно лягла

інтервенція. Я бачив білі береги Дувру 1, дивившись у них, я зрозумів: Там наш відвічний ворог. Гот штрафе Англія! Я чув, як мороз густіше підтягаються наші армії до океану, як виростає наша сила. Я певен. Одного ранку ми здіймеємось, ми загатимо Канал масою наших військ 1, твердо вхопившись білих берегів, заллемо отой острівчик біля Європи.

Іде велика пора! Я вірю в неї, як вірив 1 дождався того, щоб напиться тепер на шампанській долині доброго вина й піти погуляти в ослабленому Парижі, нашому Парижі, куди саме їду.

Гайль!

Курт.

Дорогий Курте! Він так захопився перемогами, що ні словечка не згадав про рідних, не питав про ніщо 1 не знав нічого.

Він не знав 1 того, що Його, Ганса, вдома вже не було. Цього Куртового листа переслала Гансові Ліза в далеку, північну Норвегію й читати Його довелося на височинному гірському становищі в окопах, звідкіль було видно лише сиве море, повне таємниць 1 надранніх несподіваних наскоків впертого ворога.

Чому видався йому тоді гарячий запал Курта дивним, зовсім чужим? Чи тому, що холодно, жорстоко налягали на них небезпеки? Чи може по згадках дитинства він лякався війни? Чи, відірваний від батьківщини, чувся на тому крайчику землі між чужими горами й ворожим морем мов на непевній морській косі, що врізалась у море, готова в кожній хвилині щезнути під хвилями, під моточанку полярних ночей?

А може почував він те, що прийшло по коротких літніх місяцях, коли знову дихнуло морозом, коли білов мряков окуталось море 1 в надранній тиші, підокравшись близько до берега, ригнув порожній крейсер вогнем, засипав їх становища стрільнями.

Нитка свідомості урвалася тоді. Ганс прочунався в шпиталі аж по довгих тижнях, мов вернувся з того світу, блідий, безоний. Постріл розпородив йому бік, порушив хребет, викликаючи часто ще й тепер несподівану втрату свідомості.

У нього призбиралось багато листів від Курта, що їх не давали Гансові прочитувати, щоб не викликати зворушення. Тепер прочитував їх, усе однакових, бадьорих. Курт не змінився. Він, мов ведений долею, брав участь у всіх боях, ганявся аж під еспанський кордон, побував дома, одружився з Лізою й побрів в Італію.

Ось лист:

Неаполь, 2. лютого 1941.

Гансе!

Я вельми тішуся, що Ти приходиш до здоров'я, 1 що скоро приїдеш додому на довшу відпустку. Я хотів би побачитись з Тобом. Ти не уявляєш собі тої гігантної фари, що ось почалась між нами й Англією, що кокетує волх, щоб зліпити проти нас міцний фронт. На її кокетерії відповідаємо ділами. Я вірю, що наш молодий орел викле ~~о~~ постарілому ледачому левові, втопить у морі Його корону. Ми розсадимо динамітом Його безпечне лігво, а цей острівчик стане спокійними луками, де випасатимуть овець, стригти вовну й виконувати замовлення наших контор заморської торгівлі.

Мов прочувавши свою долю, продає ота зводниця слов полинялу красу, побрязкує дорогоцінностями, щоб збаламутити деяких європейських альфонсів. Ми протверджуємо таких негайно й радикально. Нам близько міцніє, ми просуваємось в Африку, щоб перетяти артерії ворога, ми скрізь. І дивившись у чудову панораму Неаполя, в вічно-задимлений Везувій, я думаю, як історія писатиме про нас по тисячеліттях в пошану, як пише тепер про славу Римської Імперії. Ми безомертні! Здоров'я.

Гайль!

Курт.

Прочитуючи оті бадьорі рядки, Ганс мав одне бажання, побачитись з Куртом, поговорити. Його огортав жак, як інакше думає він, які понурі його думки, як майбутнє його й всього народу стоїть примарою. Чому це? Що в ним? Ах, коли б з Куртом поговорити! Може від нього черпнув би віри, може відідхнув би!

Ганс домагався відпустки, адже вже давно мав право до неї. Ввижався рідний Альтштадт, мама, Ліза, затишя й спокій, все оте, що найдорожче на світі. Йому обіцяли відпустку, все було готове, і в останній хвилині відпустку відкликали.

Гансове хвилювання зростало. Яким правом, на якій основі зроблено це? Ради його здоров'я? Чи не смішне оте вияснення! Адже саме вдома міг би мати найкращу опіку, там втихомиряться його розшарпані нерви.

Та немолима буква наказу прикріпила його до самотньої санаторії в горах, де тижні видовжувались у роки. Ліза перестала писати зовсім несподівано, хоч досі засипала його листами. Лиш Курт відгукався з даліни.

Ось полева листівка.

Атени, 12.травня 1941.

Гансе!

Не довгий час і я в Гелладі. Шлях до неї не був устелений квітами. Лише сила нашого розмаху могла довершити того, що ми в кількох тижнях побороти найбільші труднощі й добились до Егею, під Єгипет.

Це передостання рунда нашого двобоя з Англією. Знищено її останні гнізда на європейському суходолі і ось наш орел розпростер свої могутні опікунчі крила від полярного Нордкапу по містичну Крету.

Я побував у Сербії, де згинув наш батько. Могили його я не міг відшукати. Та я поставив йому пам'ятник з купи сербських бандитів, до їх накосив я в боях. Я вдоволений, я помстив смерть.

Передо мною Егейське море, оливкові сади Аттики і знову руїна давньої слави, що з подивом споглядають на нових звияцях. Повір, усі чуда мітології, всі виправи Аргонавтів, всі подвиги Геракля - ніщо в порівнянні з нашими подвигами. З гордістю й певністю їду останньої рунди.

Гайль!

Курт.

І знову ні словечка про родину. А Ганс вже не хотів слухати про війну, про нові походи. Він нестерпно тужив за рідними, його стан здоров'я не крадав.

Він виступив гостро, аж сам злякався своєї нагальності, з якою домагався відпустки. Йому відраджували лагідно й, переможені його настирливістю, з загадочним острахом і співчуттям видисали бланкет...

Веберова думка спинилась злякано мов перед чорною прірвою, він обкинув стомленим зором розбавлених гостей, що гаморили круг століків, попивавчи пиво. Постаті двоїлись, усе мов покрилось білим серпанком, Вебер примкнув очі, міцно опер голову на долонях, щоб не впасти в оту безодню, що розкрилась перед ним...

... Дні і ночі їхав він, уявляючи собі чітко зустріч з рідними. Рідна його земля вже не та була, що покинув її. Його зустрічали розторожені порти, згарища залізничних станцій, міста, розсіпані в руїнах від повітряних нальотів.

Ганс метнувся безтямно зі станції в напрямі рідної хати. Його супроводили німі, здивовані погляди знайомих і, не питаючись, минав він їх.

Біля гостровержої кірхи пристанув, мов не пізнавав нічого. З ряду чепурних домиків не було ні сліду. Ганс попростував через румовища. Рідну хату він пізнав зразу. З неї залишилась фронтова стіна, що ніби намагалась ще бодай трохи закрити жорстоку руїну внутрі. На місці затишних кімнат, різьблених круглих сходів, лежала гора цегли й поламаних кроків, все зісудалось у глибоку вирву. Ганс, просунувшись у вирвану браму, вдивлявся в той хаос і затремтів. Йому потемніло в очах, він впав на звалищах зомлілий.

Його очутили і забрали знайомі, оточили дбайливою опікою. Ганс очунавши, не питав нічого, він знав вже про все. Рідних, найдорожчих, мамі й Лізи не побачить він уже ніколи, вони вирвані з життя на все, по них лишилась лише глибока яма, пустка, що в Гансовій свідомості застрягла неуступчиво чорною вирвою...

... Вебер прокинувся, мов вертався з морського дна від доктору чистіє руки. Перед ним стояв кельнер і глядів на Ганса збентежено, співчуваюче.

— Пробачте! Вже пора зачиняти каварню. Ви позволите...

— Ах! — Ганс аж тепер запримітив, що столики пусті, гамір затиш, у каварні лише він один зі своїми листами, що лежали перед ним розсипані по столі... Він поспішно згорнув їх і вийшов важким, п'яним кроком.

У канцелярії дивізійного магазину було тепло, затишно. Вебер роздягнувся. Вже пора була спати, та він нараз злякався сну. Це ж не сон! Скільки ночей пролежав він у марніні, коли химери стали кружляти кругом нього, коли вся п'ятьма кімнати наповнялась тисячами пролетних образів, машкар, привидів. Ні, рішуче не засне.

Ганс присів до стола, розгорнув книги. Колони цифр виростили перед ним довгі, ніби безконечні, він перебігав їх вправно, мов відбирав дефіляду армії запліля. Праця втихомиривала його розхитані нерви, думки упорядковувались. Вебер став навіть бадьорий, безтурботний, мов те колісце в великій машинерії, що, зазублюючись докладно, кружляє рівно без дрогань...

Олівець зупинився раптом у половині колони; Ганс заммер. Загобна рана в боці зашеміла нараз тихо, щось пекуче пробігло хребтом і гостро вдарило в потилицю. Веберові замерехтіло в очах, колони потроїлись, олівець випав з руки. З жахем здав він нової гарячої хвилі, що, прохвизнувшись хребтом, стукне в мізок, запалить його, залле полум'ям. Він тремтів, схилившись над столом, непорушний, мов спаралізований. Удар не повторювався і Ганс ворухнувся врешті, відчувачи страшне безсилля, втому. Він згорнув книги, зложив і присів, затиш, понуро вдивляючись у стіну, покриту наказами та рахівничими таблицями.

Страшна пустка, безконечна порожнеча побачились йому кругом. Пустеля все. Лиш ген, десь далеко на незнаних просторах одинока на всьому глибої рідна істота, одинокий, що з Веберів, хоробрий Курт!

Де він тепер? Що з ним?

Дике бажання, мов невгасима спрага, залило Гансове серце. Де він тепер, очаддушний рідний брат? Де?

Ганс витягав відружово портфель. Так робив він сотні разів, коли отавало важко на душі. Він читав рядки, мов втягав міцної нарकोзи, що відривала його від сучасності в уявний світ.

Київ, 2.листопада 1941.

Гансе!

... це зрозуміле. Всі лякаються нашої сили, нашого розросту по цьому воєному, чого довершимо саме тепер. Я аж тепер у своїй глибині починаю розуміти фюрера, що туди спрямував наші сили. Україна! Прекрасна земля. Ти не уявляєш собі її багатств, що щуть на нас. Ми захоплюємо простори в гігантних боях з колосом, забираючи сотні тисяч полонених і воєнної здобичі. Перед нами небували можливості. Ми захопимо все у тих місяцях, а тоді ми виграли війну, ми володарі тисячів кілометрів від океану до океану. І яким смислним буде для нас тоді мікроскопічний британський острівчик під нашими ногами...

Хоч як люблю наш Альтштадт, але перейду жити сюди. Я писав про те Лізі. Нам доведеться зробити це ще весною, щоб почати господарку. Я одержу мабуть колгосп у дніпропетровській області. Уявляєш собі тепер наше майбутнє! Жду нетерпеливо на відповідь Лізі. Не розумію, чому нічого не пише. Впрочім як братові пишу, мене хвилює ще одне. Ти напиши про те, Ліза мала привести цього місяця на світ дитину. Чи не скоїлось чого злого? Як мама? Вона мабуть не скоєє виїхати з нами. Старим це важко. Прохав дуже про скорий відпис і щиро здоровля.

Гайль!

Курт

Довго вагався Ганс з відповіддю. Він оам, щоб втекти від місця нещастя, щоб не оглядати цього, зголосився знову до війська, став рахмістром. Що писати Куртові? Чи розкрити всю захливу правду? Чи обманювати його в його планах? Ні, раніше чи пізніше вістку треба подати! І Ганс написав про все, лагідно розраджуючи Курта.

Відповіді не було довго, вся зима. Курт мабуть до хорстокоу удару змагав прийти до рівноваги, мовчав у хуртовині першої зими на Сході.

Лист прийшов на Великдень.

Гансе!

Пробач, що так довго не відписував Тобі, але годі було. Та, зрештою про що писати! Зима була повна трудів, важких боїв, я оморозив собі руки, та не дозволив забрати себе в дальше заплля. Увесь час перебував на фронті, під зливом заліза, в барабанних огнях. Куля не чпається мене.

Мені важко взагалі писати. Хочу забуття, хочу перемоги, хочу помоти. Більш нічого! Мені дали відпустку, але я не прийняв її.

Пиши до мене часто. Не гнівайся, коли не відписуватиму довше. Не жди на мою відповідь, пиши, а буду Тобі дуже вдячний.

Здоровля Тебе, сердечно

Твій брат

Курт

Ганс писав, він засипав Курта листами, майже однаковими. Він бачив, як глибоко заломаний Курт, як шукає він смерті, як звідусіль чигає на нього небезпека. Він дрижав за братове життя й листи його були повні батьківської любови, тверезих пожж. Курт відповідав рідко, коротко. Він ніяк не давав намовити себе прийняти відпустку, він все літо пробув у боях, фанатичний, здицавлий, таким лишився і восени і в нову зиму.

Ганса огортала розпука. Оте, що прочував він, в перших днях війни, здійснювалось шепер. Глуха важка зима накочувалась на армію і, всупереч всім розрахункам, по замерзелих рівнинах, у заме-

тілях посунула зі сходу навала на висунені форпости, залила їх бравурно і грізно вдарила у вже оборонні застави, ламаючи, відтискаючи їх стихійно все грізніше.

Мов за світами в сніговіях уживався Гансові Курт, відважний очайдушний колись оптиміст, тепер страшний у своїй лихосніжній мовчанці.

Останній лист від нього прийшов саме тому три дні, одей злощасний лист, що над ним похилився саме Ганс мтепер, біля стола, прочитуючи його вдесьте.

13. лютого 1943.

Дорогий брате!

...Я розумію, що Твої поради, Твої думки правильні. Але мені годі. Ти зовсім не уявляєш собі того світу, в якому живу. Я все літо перебув у боях. Ворог не тільки перед нами, він скрізь. Уся ця земля, кожна її балка, кожий садок чаїть у собі замасковане дуло автомата. Нас заскакували, відтинали від решти, я завжди залишався живим.

У мене тепер мало часу. Моя задубіла рука важко вдержує оливцеві, мої дні і ночі такі подібні до себе. Так було вчора, так сьогодні, так і завтра буде... Уяви собі: Стою на степовій рівнині, вкритій снігом. Дме вітер в очі, гострий, пекучий, сибірський. Заметілі затирають межу між степом і небом. Даремно напружую зір, я не знаю ніколи, коли з тієї невольної суматохи вирине насунена міцно папаха і комі очі холодно приціляться з автомата в моє серце...

Лежу на передній стійці біля скоростріла. Знаю, за мною скить вітчизна, десь там далеко, далеко. Я теж заснув би, мені все одно, я ляг би в тій сніговії, задубів.

Та ось сивий ранок. Тільки зорів. Передо мною рівнина біла, непозначена. Я зачуваю, як щось причаїлось у ній. Так, це враз вдарили ворожі батареї і передо мною на білій поверхні виростають чорні гейзери. На снігу, де замаскована ворожа лінія, зачорніли нараз цятки, розсипались і посуваються ближче, все виразніші, все більші. Прицілююсь і враз грімко, скажено сію по них. Зупинились, знерухоміли декотрі. Та на їх місці підбігають нові, їх вже десятки...

Скоростріл строчить і строчить, і я бачу, що хоч як захищаться він оливом, гарячим вже, розжарений - наступу не спинити, він розростається на всю рівнину в густу бовву лаву, що несесться на мене з проймачими боввими окликами.

Я злився з залізом, я задубів, я тільки здрігаюсь ритмічно під клік машини. А ворожа лава виростає на обрію, що хвилина і закряє мені увесь світ, нахлине на мене...

Ганс не дочитав, йому не стало сили, він у розпуді заплющив очі.

Курт! Курт! Курт! - зойкав він, вимовляючи ім'я брата. Невже ж це Курт! Невже ж це Курта бачив він сьогодні на фільмовій стрічці кінового тижневика? Невже ж це можливе?

- - -

Два дні під ряд ходив рахмістр Ганс Вебер на пам'ятний кіновий тижневик, божевільно вдивляючись у сфільмовану картину наступу на форпост. А в третьому не видержав і в хвилині, коли густо заклекотів скоростріл, коли ворожа лава наднеслась лавиною, щоб ось-ось залити скорострільника, впевнився нараз ясно, безсумнівно, що це його рідний брат Курт на порозі смерті.

Жах здавив його за горло, він скопився враз і вигукнув хрипко, дико, як гукають у лачні хвилини атак, - заметушився,

розквітхуччи видців, і вже біг вільним проходом вперед. Виягнувши з кобури револьвер, він отріляв на бігу в ворожу лаву. Кулі діравили екранне полотнище, а Ганс гукав нестямно:

- Вперед! Вперед! Зіг!

І лиш перед рампов вупинився, закам'янів. Картина бов втікала вгору, виросла вже над ним сірим з плямами муру екраном.

Ганс зрозумів тоді на мент мов у світлі блискавки, що вое це фантом, що він уже потойбіч реального світу й вороття нема. Він приложив ще задимлене дуло до скроні, щоб вже справді не вертатися назад.

АРЧІБАЛД МЕК ЛЕЙН

МОЛОДІ, МЕРТВІ БОРЦІ

/Привячено Річардові Маєрсові/

Молоді, мертві борці не кажуть ні слова.
А всіх їх можна почути у тихих домах.
/Хто їх не чув?/

Глибоке мовчання говорить за них уночі,
Коли всі годинники глухо пробіли.

Вони говорять:
Ми молоді були. Ми полягли. Не забудьте нас.

Вони говорять:
Ми, що могли, усе зробили,
Але доки не скінчене вое, ніщо не готове!

Вони говорять:
Ми віддали молоде життя,
Але доки не скінчене вое, невідомо,
Що варт було наше життя.

Вони говорять:
Наша смерть не нам належить,
Бо нашу смерть ми вам передали,
Іде про те, що зробите ви з неї.

Вони говорять:
Чи наше життя і наша смерть до миру
приведуть і нову надію вродять,
Того ми не можемо знати,
Це ви повинні знати!

Вони говорять:
Ми дали вам наше вмирання,
Зробіть щось з нього,
Скінчіть війну і побудуйте справжній мир,
Виборіть перемогу, щоб війна від миру вмерла,
Зробіть щось з нього!

Ми були молоді -
Так вони говорять -
Ми полягли,
Не забудьте нас!

Переклав: І.В.М.

ЕМІЛЬ ВЕРХАРН

РАНОК 1/

Щоранку на свій шлях улблений із дому,
Через поля, через сади,
Іду я жвавий, молодий,
У вітрі скупаний, у світлі осяйному.
Куди - не знав сам. Та в серці-щастя спів;
Я ввесь у радіснім тремтінні;
І що мені чиїсь доктрини,
Коли з-під ніг бринить шурмання камінців?
Я гордий, що люблю довкола все, доп'яна,
Що я шалений і без меж,
І що єднав світ увесь
З первісністю свого палкого існування.
О, кроки мандрівні, легкі богів старих!
Тікав ген, на темні трави,
Де тінь дубів лягав тьмавих,
Цілув там квітки в уста вогнисті їх.
Обійми потічків мене вітають чиоті,
Там, відпочавши, без мети
Я знову починаю йти
Стежками між гіллям, розжовувчи листя.
Мені вдається все: на те я досі жив,
Щоб лиш померти, а не жити.
Які могили вмільть рити
Книжки, і скільки там поховано умів!
Невже ж те все було учора вже на світі,
Невже очей щоденних жар
Мав щастя оглядати чар
Грайливих овочів, троянд нестямноквітних?
Уперше бачу я, як вітер золотий
У морі галузок іграє, -
Що вік - душа моя не знає:
Усе в ній молоде, під сонцем світ - новий.
Люблю себе всього: рамена, очі, тіло,
Волосся світле і густе,
І хочу пити золоте
Простір'я, щоб своїм ним напоїти силу.
О, мандри крізь поля, лісів таємний шум!
Де в мені все сміється, плаче,
Шалів віддихом гарячим,
Собою сп'янене, вином своїх безумств!

Переклав: С.Гординський

1/ Цього року минає 30 років, як унаслідок залізничної катастрофи у Раймсі загинув найбільший фламандський поет Еміль Верхарн, що писав французькою мовою. Його поезії мали вплив і на поезію українську. Їх перекладали в нас М. Терещенко, П. Клен, Гео Шкурупій і С. Гординський, якого поміжусь тут надрукований переклад поезії "Ранок".

В. ДОМОНТОВИЧ

Комаха та Ірця

/ УРИВОК З ПОВІСТІ /

М'яливо й м'яво перебігавть світлі струмки на великій круглій фонтанній мушлі. Зміна білявих струмків в абстрактних арабесках тіней ровною увагу своєю безпредметністю. Перебіг тіней, падіння бризок, пливки води символізують для Комахи усталений спочивок на півгодини в оквєрику, коли він, награвивавшись у бібліотеці, повертається додому.

Площа урочистої мовчаности бібліотеки, де лунке шепотіння й рип пера виростає у погрозу уявної катастрофи, після книжкової тиші, коли біла одноманітність прямокутників паперу, книжок, лпотнокованой площини стола замикає в собі обрїй вражень, - вело дерев і дитячий метушливий галас заспокоюєть. Галас заспокоює тим, що драгує.

Ірця біжить, підтрибує, назустріч!

- Дядько Комаха прийшов. Дядько Комаха! Добридень, дядю Комахо!

Дядько Комаха обережно стискає маленьку руку, кладе портфеля з книжками на лавку й сідає.

- Добридень, Ірцю! Як ти себе почуваєш?

- Дякую, дядю Комахо, Гаравд. Покажи, які в тебе сьогодні книжки.

Влаоне, її цікавлять не книжки, а малюнки. Ірці байдуже, що дивитись, аби дивитись. Вона охоче переглядатиме й праці акад. Павлова, і Рошерівський "Mythologisches Lexikon" і атлас Мікеновських розкопін, і таблиці з уламками посуду в "Трипільському "УАН"-ієвському збірнику", і портрет Ервіна Роде або Федора Вовка.

В Ірці досить розвинено почуття умовности, щоб на свої запитання задовольнитись з тих відомостей і пояснень, які вона одержує від дядя Комахи, дарма, що деякі з цих відповідей межують із знущанням.

- Що це? - питає Ірця, показуючи на малюнок доби палеоліту, де на камінці вирізьблено не то ведмеда з головою коняки, не то коняку з лапами ведмеда.

- Це, - пояснює Комаха в широкій і невідробленій сумлінності людини, що звикла ніколи не зважати на аудиторів, - це гравюра на ріні з орніаньської стоянки Реб'єр.

Дівчина відриває голову від книжки, щоб подивитися, чи він жартує чи ні. Упевнившись, що він говорить серйозно, Ірця задовольняється в відповіді. Пояснення в пояснення, і, муслячи п'ятерицею сливою, вона перегортає сторінки далі.

Людські постаті в тваринних машкарах, подібні до американських мавпочок в дротяних ніжках, привертають увагу Ірці. Ірця тикає брудними заслиненими пальцями, лишаючи на сторінці пляму, і питає:

- А це?

- Це малюнок на костяній таракальці Мадленського шару з-під скелі Мєж на півдні Франції. Одні-о люди танцюють священний танець серн.

Ірця вахлинається од веселого реготу...

- Які смішні! Які вони смішні! І я хочу так!

Ірця починає пливати, в отилюванні подібности, відтворивши рухи людей кам'яного віку.

Таблиці в книжках в рефлексології можуть заступити її не менше від картии суцільних французьких та німецьких енциклопедійотів. Цікавість Ірени така різноманітна й всеосяжна, що досягає ступенів мудрої й лагідної байдужості: її байдуже, що дивитись, або дивитись. Усе вона сприймає в одинаковим захопленням. Не любить Ірда лише тих книжок, де нема ані малюнків ані таблиць.

ii. Перегорнувши таку книжку з початку до кінця і ще раз розкривши її, щоб самому себе перевірити, вона розчаровано каже:

— Який ти право такий, дядю Комахо!

- ЯРИН?

- А такий... - вона піджує слова і неоподівано для себе знаходить: - Такий абсолютний дивак!.. Навіщо ти носии в обод вогнім порожні книжки?

Комаха задрить Ірді. Після тридцяти років усі книжки здаються прочитаними і всі думки продуманими. Він уже пізнав ту гірку огиду пересиченості перед книжками, отсе *taedium libelli*, що в року в рік збільшується і до від неї попри всі зусилля вже ніколи не можна звільнитись, коли зникає колишня бнацька віра в книжки і марною стає надія, що якась нова книжка раптом, як виграв в лотерії, принесе несподіваний дар визволення.

Така доля кожної людини, що має справу з книжками. Книголюби, які все своє життя проводять у бібліотеках, приходять до бібліотеки з любов'ю до книжок, щоб серед книжок утратити її. Бібліофіли, бібліологи, бібліотекарі майже ніколи не пишуть книжок. Іноді, правда, серед них можна натрапити на осіб, що з маніякальною упертістю протягом десятиліть невпинно працюють над однією якогось книжкою, але вони ніколи її не кінчають.

Де як у любові: перше почуття оджите, і від кохання лишилася тільки звичка, якої нема змоги з себе скинути. Коли й є будь-які рештки кохання, то лише ті, що притаманні звичці. Тільки звичка та ще млявість і байдужість не дають повстати проти колишнього кохання й обернути його на ненависть, спалити його, як Герострат спалив храм Діани Ефеської й Омар, небіж Магометів, олександрійську бібліотеку.

В віці, через який уже переступив Комаха, і думки, і книжки здаються такими нерадісними й безобрійними, як і дні, до їх віддано книжкам, лекціям, і бібліотеці. В байдужості Комахи не лишилося вже жадної краплі цікавості. Нічого, окрім звички,

Ірці турбує питання: "Чи буде ще раз літо?". Для неї рік - доба. Рік згодом вона зовсім не та, що рік тому. Для Комахи дні, тижні, роки вливаються в один одноманітний плин, що в ньому тижні, місяці навіть роки линуть і зникають непомітно. Для Ірці кожен день - відкриття нових країн і незнаних обривів. Невеличкий обшар навколо неї в садку, на майдані, де вона бавиться, ховає безліч ніким не знайдених і не уявлених скарбів. Кожен новий наступний день для неї радісний і щедрий подарунок всеблагої долі.

Для Комахи день замкнено в усталений розклад неманно в певні години й хвилини повторених вулиць, бльокнотних нотаток, прочитаних лекцій, перегорнених сторінок, описаних аркушів і переглядених студентських вправ. Дець для Ірці безмежно довгий. В розпорядженні Комахи є лише півгодини, коли він дозволяє посидіти собі в садку, погрітись на осінньому сонці, порозмовляти в Ірцеві - єдиний його протягом дня співрозмовник, - щоб потім поспішати додому, заснути на годину й вісти ввечора знов за книжку, коректи й рукописи.

З людьми Комаха ніяковий, отриманий й мовчазний. З Ірцем він балакучий і веселий. З Ірцем він навіть жартує й бавиться, чого в інших випадках од нього аж ніяк не можна б було сподіватись.

Комаха з Ірцею приятелюють нещодавно. Якось, нудьгуючи, в півдрімотній утомі після кількох лекцій в ІНО та сидіння над книжками,

Комаха опочивав на лавочці в садку, а коло нього микенька дівчинка ліпила з землі, якої вона наскребла на доріжці, пиріжки. Дівчинка була стандартна п'ятилітня дівчинка: огрядненська, пухля, рожева, я-сноока й яснволоса.

Деся на перехресті надривно дудили в дудки комборбезні карасинчики, трамваї дівеніли й гуркотіли, вози вантажені вугіллям, здригались на брукові вулиці, хлопчики вигукували останні новини про вибори в англійський парламент, святкування Миду, таблиці вигравш.

Вересневе сонце гріло м'яко й лагідно. Сонячні плями тремтіли на доріжках, посипаних рінно. Фонтан плюскотів, і ясні струмки перебігали на великій круглій фонтанній мушлі. Малі діти гуляли на майданчику коло фонтану, наспівуючи, присідаючи, розкидуючи рукави "Отакий високий! Отакий широкий!" Це про пиріг... Комаха кунав. Дівчинка коло нього копирсалася в засміченій куряві. Вона щось мепотіла, заглиблена в свої справи, відсутня від всього того, що не стосувалося до її роботи. Дівчина сподобалася Комаці своєю серйозною уважністю. Він розглядав її згори вниз крізь лінзи своїх окулярів, але вона не звертала на нього уваги. Він не існував для неї, як не існувало й нічого довкола окрім купки пороку й бруду, з якою вона возилася.

- Діти, то є діти... Коли скласти пальці "козов", зробити страшні очі та погрозливо приказувати: "Кова-дерева за півбока лу-плена", ніби й справді коза хоче рогами забодати, діти регочуться до гикавки. Спосіб бавитись з дітьми загальноновживаний і традиційний.

Щоб зав'язати знайомство з дівчинкою, Комаха скористувався з цього малооригінального, досить трафаретного звичаю: пальці складені ніби роги, схилена голова та приказка речитативом.

Дівчинка одступила на крок:

- Де ти навчився такого хуліганства? Я цього не люблю!

Вона була надто серйозна й надто обурена, ця поважна й незалежна п'ятилітня дівчинка, щоб Комаха не розсміявся. З чемності дівчинка на його сміх відповіла посмішкою. Вона не хотіла образити чужого дядя, що не вмів поводитися з дітьми. Вона трималася з дядем протекціонально, як старша, досвідченіша й розумніша. Такий тон і манеру в ставленні до Комахи вона засвоїла з перших же днів знайомства з ним.

На звичайне запитання, з яким годиться звернутися до малої дитини:

- Як твоє ім'я? -

Вона відповіла не відповіддю і не мовчанкою, крутячи пальцями кінчик фартушка й сором'язливо дивлячись убік, а запитанням від себе:

- А тебе?

А тому, що незнайомий дядько міг не зрозуміти, про що його питають, вона, уточнюючи, повторила запитання:

- Як тебе звуть?

Він відповів:

-Комаха!

Вона підвелася, відступила вбік, заклала замазані рученята за спину, виставила наперед своє кругленьке огрядне черевце, і перепитала:

- Справді?

- Справді.

Дівчинка замислилась. Вона повернулася до нього всім своїм тубом і досить довго розглядала Комаху, його обличчя, вбрання, руки, довгі ноги й великі черевики. Вона обдивилася його з ніг до голови.

Тоді підвела очі - такі прозорі і ясні, ще дещо помірковувала й, прийшовши до певного логічного висновку, сказала:

- А чому ти такий дуже великий, якщо ти комаха? Адже комахи бувають маленькі?

Вона ще раз поглянула на нього, великого, гучногоголосого й чудного. Надто чудного, щоб бути подібним до людини, і надто великого, щоб бути тотожним з комахиною. Вона шукала поєднання суперечностей, логіки в явищах, що опростовували одне одне.

Якщо цей Комаха і був людиною, то якимось іншою, відмінною, не такою, як усі інші. Попри всю свою грузьку, тяжку масивність, він здавався абстракцією й фікцією. Радше справді не людина, а похмурий гігант, що живе в таємних льохах, глухих заплутаних підземних переходах, відлюдкуватих самотніх печерах, що не звик бувати серед людей і радіти, бачивши сонце. У нього було щось од гомункулуса, колби, лабораторії, од легенди про Фавста, од Плянківських теорій, од химер, ілюзій, схем і формул. Ані його величезне тіло, ані його червоне, голе, поділене на шматок свіжого м'яса, обличчя не переконували в реальній правдоподібності його існування.

У Комахи була непропорційно велика голова з опуклинами на чолі, а на м'язистому широкому носі він, надто короткозорий, замість окулярів носив складні лінзи, що в них світло розкладалося на геометричні блиски, на трикутники, куби, квадрати, ніби геометризоване світло перетворювалося на математичну схему. Мовляв, носив він свої важкі лінзи не для того, щоб дивитись на світ, і людей, а в навмишеному меті експериментувати над світлом.

Ірця оглядала, зважувала, міркувала, оцінювала і тоді після мавши висловила деяке гіпотетичне припущення:

- Може ти не проста комаха, а такий великий комашиний тато?

І тоді тільки відповіла на дядине попереднє запитання:

- Мене звуть Ірка!

Але, за деякий час, внесла поправку:

- Іруєнька!

Це, здавалось їй, переконливим і певним, якимсь ніжним і інтимним. Очевидячки, вона дійшла до висновку, що дядько, який з нею почав розмову, заслуговує на довіру й визнання. Можливо, вона хотіла піддобритись або виставити себе в кращому світлі. /"Іруєнька, гарна дівчинка", а не так: "Ірко! Йди-но сиди!" /

- Я живу там! сказала вона і показала пальцем на будинок через вулицю за сквериком.

- А де ти живеш?

- Я живу там!

Він махнув рукою в напрямі будинку, де мешкав.

- Далеко?

- Не дуже!

Наступного дня Ірця перша відійшла до Комахи, спинилася у кількох кроках від нього, заклала руки за спину, схилила голову набік і з хвилину роздивлялась. Уважно роздивившись, вона запропонувала Комасі:

- Коли ти комашиний тато, то я хочу бути за комахину маму! Ти нічого не матимеш проти?

Одержавши згоду, Ірця побігла розповісти сенсацію своїм приятелям. Вона пишалася перед іншими дівчинками, що гуляли в оквернику, з надзвичайності свого нового знайомства. Шанобство маленької жінки було задоволене вщерть. Така екстравагантна шлюбна угода!..

Комаха міг бачити, як приятельки Ірчині, ховаючись за деревами й обережно, з цікавістю й жахом, визираючи з-за дерев, дивились на нього, а Ірця пояснювала:

- Це комашиний тато!.. У нього є комашині лапки, тільки він хо-

ває їх, а комашині вусики він голить. Я все знав, бо я ~~комашина~~ ^{комашина} мама. Він оам просив мене, щоб я була за його комашину маму.

Останнє твердження Ірчине не зовсім відповідало дійсності, та Ірчине серце було таке повне його захоплення, що не варт було вважати на будь-які дрібні неточності. Істина деталей повинна була гармонізувати з істиною цілого.

Того дня Ірця зустріла Комаху в хитрому й задержувачому посміжков.

- А я знав щось!

- Що ж ти знав, Ірцю?

- А я знав щось.

- Скажи, що.

- А я не скажу!

- Чому ти не скажеш?

- А так, не скажу!

- Ну, не скажеш, і не треба.

Але це було не цікаво: "Не треба!" Вона мусіла була поділитися з кимось тайною, що її вона знала, й дівчинка почала знов:

- А я знав!

Пританцьовувала й приопівувала:

- А я знав!.. Знав!.. Знав!..

- Ну, кажи вже!

Тоді, порожнівши, урочисто проголосила:

- Я знав, де ти живеш:

- Де?! Ось там, за садом. В отому будинку на розі!

- А ось і неправда! Я знав щось інакше!

І, знизивши голос, вона ткнула пальцем в землю і тихенько промовила:

- Ти живеш тут! Я бачила!

- Що ти бачила?

- Я бачила, як комахи через дірочку в землі лазять. Ба-а-гато комах! Я сама бачила.

Це було остаточно певно, якщо вона бачила. Та дядько Комаха продовжував заперечувати.

- Алеж, моя мила Ірця, це неможливо. Я такий великий, а дірочка, через яку лазять комахи в землю, зовсім маленька. Ти ж розумієш, що це аж ніяк неможливо!

Ірця розуміла. Вона ладна була розплакатись. Вона почувала себе ображеною. Вона надула губки. Вона одвернулася од Комахи і навіть відмовилася від запропонованої їй цукерки. Чи варто було жити в світі, істи цукерки, спати, бути гарною й слухняною дівчинкою, якщо твої гадки хиби й твої припущення розходяться з дійсністю? Вона пішла сумна й наосумрена.

Наступного дня дівчинка сяяла:

- Я знаю, - сказала Ірця, - як ти це робиш. Тепер я знав, ти йдеш далеко, далеко! Дуже далеко йдеш. Тоді ти стаєш маленький, зовсім маленький і тоді ти входиш у дірочку!

Логічна структура висловленої думки була бездоганна. Все непотрібне було одкинуте, і лишилася одна, чисто розумова конструкція, до якої не було нічого зайвого або привнесеного ззовні.

В Ірчиному житті наступив комашиний період. Вона годинами могла сидіти біля комашниці й розглядати комах та їх ретельну господарську метушню. В материній уважності вона дбала за комах.

Якщо якась комашина лізла через доріжку, вона брала її і клала в траву газону.

- Дурне малятко!

Приносила цукерку й розламувала на дрібні крихти.

- Це для вас! Іхте!

Її серце було сповнене самопожертви.

З докором вона закидала Комаха:

- Чому ти ніколи не даєш комахам їсти?

І, шукаючи для нього - комашиного тата - пробачення, висловлювала гадку:

- Ти, мабуть, приносиш їм їсти вночі, коли всі сплять, щоб ніхто не бачив?.. А що вони їдять?

Щоб відповісти на Ірчині запитання, Комаха довелося перечитати Фабра.

Їхні взаємини розвивалися цілком нормально. Принесено ляльки, і Ірця познайомила Комаху з тим оточенням, в колі якого їй доводилося існувати.

- Скільки тобі років, Ірцю?

- Торік було десять, а цього п'ять!

Вона не запитала й собі Комаху, скільки йому років. Діти не питають про це дорослих, бо, очевидно, це мало істотної справи. Але вона меланхолійно зауважила:

- Я скоро стара буду.

Це було несподівано.

- Що ти, Ірцю! Чому так?

- Я швидко расту!

До дядя Комахи Ірця відчувала особливу ніжність, - вона гладила його волосся, руки, обличчя, і з невисловленим бажанням, не наважуючись попросити скинути черевики, щоб поглянути на його комашині ноги, вона злізала йому на коліна, обіймала за ший і зазірала йому в вічі. Вона сподівалась, що й без її прохання він і сам якийсь здогадається скинути черевики і тим зробити їй приємність.

Спіймавши комахину й показуючи, Ірця запитувала:

- А це твій? Вони всі твої, чи, може, й інші, окрім тебе, комашині тати? Ти мусиш мені показати інших татів, які вони. Отой дядько що сидить на тій лавці, теж комахиний тато? Він до тебе подібний. Ти не знаєш? Я побіжу, запитам...

Василь Хрисанфович почував себе досить ніяково, коли Ірця, схопившись, бігла до незнайомого дядя і запитувала: - Ти теж дядько Комаха? - А тоді вихором неслась назад і голосно заявляла:

- Нї, той дядько сказав, що він ні, що він не дядько Комаха!

Іноді Комаху Ірця застерігала:

- Обережніше! Ти ледве не розчавив бідну комахину. Який ти, дядебї, такий...

І все ж таки в їх відносинах було щось непевне, сумнівне, хистке. Щось, що викликало в дівчинці стурбованість, народжувало внутрішню тривогу. Не важко було помітити, що в середині її відбувалась велика боротьба, яка примушувала її страждати.

Ірця була надто твереза дівчинка, щоб за деякий час не перевірити свій комахиний ентузіазм, дядя Комаху та віру свої в нього. Вона підійшла, обдивилась його з усіх боків, обмацала черевики, потягла за штани, торкнулась рукою піджака, обережно, ніби боячись, ніби остерігавчись, що щось може трапитись. Тоді, перевалившись, сопочи, влізла на лаву, забралась Комаха на коліна, торкнулась ший, зняла окуляри, зазірнула в вічі, розстебнула піджак, обмацала жилетку, краватку, сорочку, відхнула важко й запитала:

- А ти, дядько Комаха, людина?

Комаха не зрозумів.

- Ну, а як же, Ірцю, розуміється, людина.

Вона допитувалась.

- Всерйоз людина, чи ти тільки кажеш? Зовсім, чи тільки наотільки?

Вона показала кінець пальця.

- Всерйоз, Ірця! Цілком всерйоз. Така ж людина, як і ти, як і твої тато й мама!

- Не може бути! - сказала роздратовано Ірця і топнула ногою.

Вона заперечувала людську істоту Комахи, заперечувала рішуче й категорично.

- Отже, значить, ти не справжня комаха? Чи це ти все казав тільки навмисне, тільки так?

Що сказати? Як відокремити в собі умовність свого ім'я й себе як людину? Комаха міг би говорити про ейдотичні аспекти, він міг би процитувати останні книжки Лосева і його думки про формули категорій, що входять в тетрактиду "А": Нейменована та іменована істота тотожна зі своїм ім'ям, як суцільним видом своєї найменованості, і відмінна зі своїм ім'ям, як найменована", але як пояснити малій дівчинці відмінність особи й імені?

- Я - сказав він, - плутавчись, і плутавчи, і не сподівавчись щось розтлумачити, - я Комаха, тільки я не комаха а...а так...Ну? Ірця зрозуміла його.

- Ти значить зовсім не комаха, а просто дядько Пупс!

У цій короткій Ірчиній фразі було сховано досить презирства й іронічного розчарування.

Смішний; товстий, недоладний дядько Пупс! Це був удар у саме Ірчине серце. Аджеж одне діло приятелювати з таємничим і привабливим своєю загадковою надзвичайністю комашиним татом і цілком інше з людиною, подібною до пупса. У пупса товсті щокі, велика голова й виражені очі. Тягнувши за ноги ляльку, Ірця принесла рожевоголового пупса. Вона уїдливо сказала:

- Це ти! Це такий ти! Це пупс малий, а великий дядько Пупс в окулярах - ти сам.

Вона бажала помститися, відплатити за розчарування, але вона не була злою дівчиною. Ні, серце її було сповнене любови, ніжності й всепрощення.

Вона притулилася до колін Комахи й прошепотіла - вона хотіла втішити його:

- Ти не сумуй! Це ще нічого, що ти не комашиний тато, а тільки пупс. Пупс теж гарний, дарма, що він смішний і недоладний. Я люблю його! Я дуже люблю тебе, дядько Пупсе!

Розділ II.

Комаха-Серафікус-Дядя Пупс звик до дівчинки.

Похмурий дощовий день, коли Ірця не виходила гуляти в скверик, втрачав для Комахи будь-який сенс. Попри всю свою організовану ретельність, Комаха не був гарантований од химерних примх і невизначених настроїв. Бачити щодня Ірцю зробилося для нього потребою.

Дощ ішов три дні. Три дні Комаха не бачив Ірці. Три дні він відчував себе незадоволеним. Навіть нове число Archiv für klassische Altertümer не принесло йому втіхи, дарма, що там була надрукована розвідка Вілльмовіц-Мюлендорфа, а в одній з рецензій, вищених у часописі, було згадане його власне ім'я, в посиланні на його книжку "Особливості синтаксис грецьких написів у лапідарних пам'ятках північного Причорномор'я".

Учора Комаха гуляв по вогких доріжках скверика. Можливо, він сподівався дочекатись Ірці, можливо, звичка спочивати в сквернику примусила його, як завжди, не зважаючи на дощ, відсидіти усталені півгодини на лавці. В сквернику він був сам. Патьоки води текли в

доріжок на тротуар і вулицю.

Художник Корвин, високий і тонкий, подібний на розкриті ножиці, з гострим, як у Гоголя, носом, перебігаючи повз скверик, привітався з Комахом.

- Чого це ви, Серафіку, мокнете під дощем?

Комаха сконфужено й стурбовано почервонів.

- Та це я так!.. Я гуляю!

Корвин зник за каламутножовтим валіном дому з думкою про чергове дивацтво Комахи: химерну Комашину витівку - гуляти в дощ...

Вечір, стіл, лампа. Перед Комахом розкритий том Фрезерової *The golden Lough*, німецьке старовинне, початку 19 ст., видання орфіків. Великий грецький словник, компактне видання англійського словника, стопка паперу. Скинувши свої важкі окуляри, Комаха сидить, з головою заглибившись у Фрезера. Він оперся на лікті і підтримує голову долонями. Фрезерове тлумачення давньоєгипетської казки про двох братів як переказу про трансформацію й мандрівку душі здається йому надто недоречним, блідим і натягненим.

Комаха починає шукати в орфіків потрібної йому цитати; він розгортає сторінки, і зосереджена увага розбивається. Він згадує за Ірці. У нього з'являється думка, для нього зовсім несподівана.

- Чому, справді, ні?... Чому йому не мати дівчинки?

О десятій годині Комаха повечеряв: з'їв два шматки чорного хліба з шинком, холодну котлету, що лишилася від обіду, випив склянку холодної води з цукром, - чар він не пив, щоб не завдавати собі зайвого клопоту: розпалювати примус, наливати гас, - і, в'ївши перед сном ще пару яблук, точно ю пів на одинадцяту заснув.

Тєї ночі Комаші вві сні привидилося таке. Неначе вечір, тиша, лампа, стіл, шафи; неначе усе, як звичайно: книжки, папір, Фрезер, орфіки, словники, але на підлозі коло грубки стоїть велика емальована біла миска з гарячою водою. В воду налито соснового екстракту, і від того вода в мисці здається опаловою.

Великі грубі пальці Комахи несподівано ніжно розвіскують на простягненій шворці простирано й білу фланельову сорочку. Ірця - певно, що це Ірця - стоїть голенька, в білому кучерявому голівку, на скронях волосинки в неї злиплися від поту, бо в кімнаті напалено, й вона сердиться.

- Швидше! Ти маруда! Тільки ти не задумай, що митимеш голову з милом.

Комаха розводить руками, а тоді примружує очі і каже:

- А миші?! У дівчаток, що не мийть голови з милом, заводяться в волосся миші, великі, великі, білі й сірі і...

- Що і? Що і? - ледве чути, повторюючи останню інтонацію Комахи, з широко відкритими, здивованими й трохи зляканими очима, шепоче Ірця:

- І виводять маленьких ошпих мишат.

- Сліпих? А чого вони сліпі? А багато їх буде? Знаєш, що? Хай виводяться.

Дівчинка зацікавилася і слухняно сіла в миску, і вода з миски розхлюпалася на ноги Комаші та на підлогу, і по підлозі розплився брунатний отавок з химерними берегами.

А Комаха тим часом швидко намилив голову. Тоді раптом різкий, крикливий, голосний виїв прорізав кімнату. Комаха був навіть вразу відсахнувся, а тоді похапцем почав змивати з голови мильну піну, приготувану в глечичку, водор.

Коли ж він ніс на руках маленьке, тепле, рожеве, безпомічне, тремтяче тільце, загорнене в волохате простирано, щоб покласти в лі-

Жко, в серці Комахи заколивалася така безкрая радість, така гостра й болюча ніжність до цієї маленької купки людського тіла, що він мимоволі прихилився до стінки і притиснув дівчинку до грудей.

... Вечір, тижня, лампа, стіл, шафа, ліжко. Дівчинку викупано, покладено в ліжко, покрито теплом ковдров, і Комаха в серцем, переповненим ніжністю й болем, сідає на маленьку табуретку коло ліжка, щоб розповідати дівчинці, поки вона не засне, казку про содом'яного бичка.

"...Жили-були дід та баба, і не було в них дітей. І сказала дідові дідова баба: "Вач, діду, немає в нас з тобою дітей, а ми вже старі, ось зроби з соломки бичка, і буде в нас той солом'яний бичок за дитину".

І не Ірпі, а самому маленькому Комаці, що лежить у ліжку, розповідає казку стара нянька, кунячи носом; малий великий Комаха ось-ось засне, йому хочеться спати, але хочеться дослухати казку старої няні...

Бажання, сховані й приглушені вдень, прокидаються вночі. У нічних снах вони набувають реальності, й людина пізнає наремі те, що пова цим, може, назавжди лишилося б для неї невідомим і неуявленим. Коли б люди не бачили снів, може, вони ніколи не довідалися би про світ, що існує. Тільки у снах розкривається справжній осно наших бажань.

Бажання й інтереси Комахи ніколи не виходили за рамки лекцій, курсів, тем для студентських доповідей, карток, виписок, нотаток, нових книжок, видавничих проспектів, бібліографічних довідок, дбайливо загострених списків, рукописів, корект, шрифтів, форматів, палатурок, скриньки з оголошеннями про засідання на будинку Академії, вітрини з новими книжками в книгарні "Книгоспілки", крамничок бу-кністів та їхнього книжкового баракла.

Тепер несподівано для нього прокинулося незнане досі йому бачення, бажання — мати дитину! Можливо, воно ніколи не повстало в ньому, коли б не явилось так ясно й різко в примарах баченого сну. Сон розбуркав те, що досі було притулене, сховане в глибинах його істоти! Сон підказав бажання, перетворивши його вже на завдадегідь завершене переживання.

Мати дитину?! Це не така проста річ, як може здатися на перший погляд. Щоб мати дитину, треба одружитись!.. Отже, іншими словами, зробити низку вчинків, часто безглузвих, омішних і, кінець-кінцем, недоречних.

Замість робити виписки, збільшувачи свій бібліографічний апарат і поповнюючи картотеку, він мусів би спинити свою увагу на якійнебудь жінці або дівчині, упевнити себе, що саме ця особа, до якої йому цілком байдужа, припадає йому особливо до вподоби і він без неї аж ніяк не може жити, почати ходити з нею до театру, кіна, каваренз, тоді одного дня наважитись сказати їй, що він кохає її, зробити їй пропозицію вийти за нього заміж і, нарешті, поцілувати її. Замість сидіти за письмовим столом вдома або в бібліотеці, йому довелося би йти десь на побачення, ходити взад і вперед по тунелю, гаяти час і, зохрилявши дивлячись на годинника, думати не так про сподівану зустріч, як про те, що він аж ніяк не встигне своєчасно одіслати до Артура свого *Manuscript of the Altavilla* одячної статті.

Лемеш! Для людини скромної й някрової, до того ж переобтяженої
працю, семінарами, лекціями, громадськими навантаженнями, засідан-
нями предметових комісій, науковими доповідями, правков корект,
вскати динку - де, власне, практично майже зовсім неможливо річ.

Показати? Де проводити межа, що відокремлює почуття від цинізму, чужість од образи, коректність од брутальності?

Певне, що в на світі люди, здатні поцілувати жінку, але Комаха зовсім не був певен, що він міг би наважитись зробити це. Усе, що не дано, вигадано. Химерною вигадкою лишився для Комахи давній міт, повторений у пам'ятках усіх віків і всіх народів, про чоловіків, що кохають жінок. Він не припускав, що за цим мітом ховався будь-який реальний зміст. Чи не треба було ці перекази тлумачити алегорично?

Кінець-кінцем про все це не варт було й гадати, бо Комаха не мав жадного наміру будь-кого цілувати чи кохати, ходити на побачення, фліртувати, подобатись комусь або ж шукати собі до вподоби. Що більш він обмірковував становище, то більше й більше впевнявся, що ледве чи він зможе здійснити своє бажання. Перед вагою тяжких забов'язань, що малувались його уяві, занепадала його рішучість і слаба його енергія.

Комаха хотів одного: не турбуючи себе жадними зайвими турботами і не ставлячи себе в прикре становище закоханої людини, мати дитину.

Що зробило людство, щоб раціоналізувати взаємини між окремими статями? Власне кажучи, нічого. Комаха хотів мати дитину найраціональнішим способом, тобто уникнувши того, щоб звертатись у цій справі до жінки.

Про свою ідею раціоналізувати кохання й шлюб Комаха, сидячи в скверчику, якимсь розмовляв з художником Корвиним.

- Я, - сказав Комаха, - хотів би мати дитину!

- В чім справа, - відповів Корвин, - давно вже час! Вітаю від широго серця! Одружуйся. Цікаво, хто вона, ця обраниця, що поклонила тебе?! Яканебудь студентка, чи, може, хтось зі спільних наших знайомих? Ладен іти в парі, що це Валентина Петрівна!..

- Ні, - сказав Комаха, - ти не зрозумів мене. Я нічого не казав, що збираюсь одружуватись. Я хочу мати дитину. Це зовсім інша річ. Ти розумієш?

- Не дуже!

- Я, - спробував розтлумачити Комаха, хочу щоб це сталося без участі жінки. Мені здається, що немає потреби, щоб у дітородінні брала якунебудь участь жінка.

Гострий ніс Корвина описав еліпсу і застиг у нерухомій напруженості. Корвин поклав долоні на голівку ципочка і, зігнувши свій довгий тулуб, сперся підборіддям на руки.

Корвин був конструктивіст, і Комашина ідея конструктивного шлюбу зацікавила його, хоч він і не зовсім уявляв собі практичну можливість реалізації подібної ідеї.

- Думка, безперечно, оригінальна, - зауважив Корвин, - але мені не зовсім ясно, як можна було б це здійснити. Досі, зкільки відомо, дітей родили жінки.

- Що з того? - спокійно заперечив Комаха, - це аж ніяк не факт! Я хотів би родити сам... Можливість запліднюватись, вагітніти і родити без шлюбного акту, - зовсім не моя ідея. Я могу назвати низку імен філософів, що були певні цього.

Він потирав руки і, як підсумок, стверджував:

- Ні, справді, чому чоловік сам без жінки, не може родити дітей? Я б хотів мати дитину, не турбуючи в цій справі жінку.

Комаха говорив з таким запалом, що можна було сумніватись, чи були в нього будь-які виразні уявлення про різницю між чоловіком а жінкою. Певне абстрактність його уявлень сприяла тому, що він говорив з особливо підкресленою упертістю.

- То правда, - казав Комаха, - що ще й досі чоловік ХХ-го

віку, як і чоловік кам'яного, коли він хоче мати дитину, вступає в шлюб, але це свідчить тільки про недоречність нерационалізованих традицій, що існують, і більше ні про що. Ми повинні перемогти природу і протиставити природі успіхи розумового розвитку. Чим відрізняється насюгодні шлюбний акт дикунів в Сенегалії й професора оксфордського університету або дійсного члена College de France? Істотно нічим! Коли б людство було культурно розвиненіше, воно давно подбало б про те, щоб примітивний і некультурний спосіб дітородіння заступити на інший. Людство, на жаль, не вжило жадних заходів, щоб зробити з шлюбу вчинок гідний інтелектуальної людини.

Корвін вакинув голову назад і виставив вперед великий кадиш. На відповідь Корвін сказав:

- На світі, мій друже, є гарненькі дівчатка. Кохання гарненької дівчини завжди гідне культурної людини, навіть, навіть коли людина є член двох Академій.

Серафікус похитав негативно і з докором свою велику голову гомункулуса. Він не згоджувався з епікурейстичною легковажністю свого приятеля. Він сказав:

- Не згоджусь! Не могу згодитись! Для культурної рафінованої людини шлюбний акт надто вульгарна річ, щоб можна було наважитися на подібну непристойність.

Серафікус поклав свою масивну волосату руку на тонку темну руку Корвіна й додав:

- Я не хочу розвивати будь-яких складних теорій, але дозволи собі опинити вашу увагу на деяких побутових подробицях. Тільки на цих подробицях... Звички культурної людини рішуче заперечують усе, що пов'язане з шлюбним актом. Костям сучасної людини остільки не пристосовано до статевих актів, що розстебнутий гудзик і незав'язана краватка скандалізують. Згодьтесь, що суспільство вимагає від людини пов'язаної краватки і застебнутих гудзиків. Отже, з цього вже погляду шлюбний акт доводиться розцінювати як антигромадський і антисоціальний вчинок.

Комаха з власного досвіду знав усю ніякову незручність з'явитись на лекції без краватки або на засіданні наукового товариства з незастебнутими гудзиками. Його ласкаво одводили в бік і з убивчою чемністю нагадували, що в нього не має гаразд з краваткою або з гудзиками. Чи ще гірше, коли на вулиці до нього підходили й казали:

- Ви б, знаєте, того... чи застебнулись би, чи що... Тут жінки й діти, а у вас того, не можна ж, справді так...

Свій погляд він обґрунтовував низкою етнологічних спостережень.

- Думка, що дитина родиться так, як це викладається в університетських підручниках анатомії, гінекології чи біології, це зовсім не така вже поширена й безперечна думка. З одного боку вона є плід чисто теоретичного розумування, а з другого, висновок вульгарного й грубого емпіризму. Так само, як і два цілком протилежні твердження, що в них кожне виключає інше, що згідно з одним, сонце обертається довкола землі, а, за другим, земля обертається довкола сонця. Але, як воно є справді, ми й досі ще не знаємо!.. Думка, що статевий акт причиною дітородіння, належить, власне, новому, позитивістичному часові і є наслідком механістичного мислення. Вона в'явилася зовсім нещодавно. Так зване нецивілізоване людство, отже, більшість людства, що не поділяє поглядів, засвоєних із шкільних підручників; припускає конечність для запліднення інших, важливіших факторів. Усі народи певні, що жінка може завагітніти, приміром, од вихру, щось з'ївши, або проковтнувши вишневу кісточку. Тубільне населення Австралії певне того, що для того, щоб запліднитись, досить подивитись

на ератипу, "каміннь дітей". Кожна людина може піти до такого каменя, обчистити навколо нього землю, погладити руку, показати на хвіст, що йде, і прошепотіти: "Диви, он яка гарна жінка! Поквапся!" - і таким способом спричинитися, що названа жінка завагітніє.

Якось, коли Комаха, сидячи одного з наступних днів в скверіку, розмовляв з Корвином, викладаючи йому свої химерні теорії, до них підійшла Ірця.

Корвинові Ірця сподобалася. В ній було багато милого й привабливого: вона була незалежна й певна. Вона не хотіла того, чого не хотіла, і уперто домагалася того, чого бажала.

Познайомив Ірцю з Корвином Комаха:

- Ірцю, привітайся! Дай цьому новому дядькові руку!

Але Ірця не хоче давати руки. Вона ховає руку за сину і своє відмовлення аргументує:

- У мене обидві руки ліві.

Та за деякий час вона міняє своє ставлення до Корвина і звертається до нього з пропозицією, в якій виявляється вся повнота ласкавої прихильності Ірчині. Вона каже Корвинові:

- Хочеш, я тобі поліщу до ста?

Корвин згоджується. Чому поезії Лесі Українки чи Рильського треба вважати за цікавіші од чисел, перелічених до ста або тисячі? Числа в Ірчиних устах бринять патосом і несподіванкою найвишуканішої поеми.

Корвин познайомився з дівчинкою вже тоді, коли Ірчину віру в Комаху, як комашиного тата, покинуто, а натомість, натомість з'явилася в неї нова уява, що дядько Комаха - це велика пап'є-маше лялька-пупо.

Даремно дядько Корвин доводив Ірці, що дядько Комаха не лялька і не в пап'є-маше, а професор ІНО і викладає студентам НОП /Наукова організація праці/ та рефлексологію, Ірця не йняла йому віри. Те, що дядько Комаха - лялька-пупс - це було для Ірці реальніше, приступніше, як те, що він професор і викладає рефлексологію. До ляльки й Комахи Ірця ставилася однаково, трохи зневажливо.

- Пупс смішний! Дядько Комаха теж смішний!

Коли дядько Корвин настановив, що Комаха не пупо, Ірця сердилася, насумривалась і починала бити його кулаками, намагаючись зачепити за пенсне. Розбивши пенсне Корвинові, Ірця компенсувала б своє незадоволення.

Ірця скаржилася Комазі:

- Дядько Корвин дражниться. Хай він не ходить до скверика. Я не люблю його. Він каже, що ти професор, а не пупс. Я тебе прому бути краще пупсом.

Ірця біжить до фонтана, і перегнувшись над басейном, зазирає вниз. Їй подобається дивитись на воду, на скляну темно-зелену поверхню, де коливається листя, де перебігають струмки, де відбивається Ірчине обличчя. Ірця любить схопитись рученятами за край басейну і повиснути над водою.

Ірця лякаєть:

- Йди звідтіля, Ірцю! Там дід водяний. Він вистрибне з води і схопить тебе.

- Вистрибне з води? Водяний! Так він без води вдохне.

В щоденнику Серафікуса є запис: діалог з Ірцею та коментар в того приводу.

- Дядько Пуно, упади.
 - Ну, Ірця, мені не хочеться падати. До того ж тут намі-
 чено і брудно.
 - Та ні! Ти ніби впади.
 - А, ніби? Гаразд! Я ніби впав.
 Ірця задовольняється.
 У Комахи записано:

"Н і б и - улюблена схема слів, думок, вчинків Ірчиних.
 В н і б и, в уявлене н е н а ч е, замкнено всі події, все
 коло її днів. Вона задовольняється з н і б и. Проводячи ме-
 жу між ніби й тим, що є, вона ясно відчуває різницю, що відок-
 ремлює ніби від реальності, але не надає особливого значення
 цій різниці".

Записано:

"Ірця - раціоналістка. На світ вона дивиться спокійно,
 врівноважено й тверезо. Вона не заперечуватиме існування вода-
 них, але фантастичними уявленнями вона оперуватиме з цілком
 тверезою логічною послідовністю".

РОМАН КЕДРИНА

МОЯ КРАЇНА

Суди колись окрадалися татари,
 Тут герцював ще пол-пецький хан.
 Тепер лиш пахне степовий евшан,
 А над могилами блукають хмари.

Орда пройшла, і табуни й отари,
 І прешумів жакливий гураган,
 А й досі рине кров з несклеплених ран,
 І кісточки лежать знаками кари.

І досі вліється степами дим,
 І стугонить земля, страшні пожежі
 Гогочуть люті із убогих стріх.

Блука минуле привидом страшним,
 Земля п'є кров, вір губиться в безмежжя,
 А докируги герцює чорний гріх.

Т. КНЯЖИЧ

НА ЧУЖИНІ

/І.І.К.Баб'якам із Розенгайму - присвячую/

І сніг чужих вулиць і вітер холодний,
 Похилі, як верби, смутні ліхтарі...
 Учора хорстоке і зимне сьогодні
 Лягають на взорі леліаних мрій.

Сповили нам душу стривожені тіні,
 Кривавить, як рана, загублений дім...
 Та щастя все повню відчуймо в терпінні,
 І в серці, що близько, свій рай віднайдем.

Д-Р ВАСИЛЬ ЛЕВ

Великий Митрополит

Нашадок старинного боярського роду магнатів-графів Шептицьких, що в культурному житті українського народу відіграла важливу роль впродовж кількох століть. Цей рід, як і багато інших українських магнатських родів у часах важких релігійних і національних змагань українського народу в ст. XVI-XVIII відчувився від своєї нації і прийняв латинську віру. Однак мав він у собі здорове зерно національної традиції та національної гідності, тому й без огляду на відчуження від української віри й народу видав для нього такі величні постаті, як в XVII-XVIII ст. архієпископів Атанасія і Льва /збудував церкву св. Дра у Львові/ і єпископа Варлаама /культурно-релігійні зв'язки з білорусинами/. Під кінець XIX ст. повернулися до українського народу і його віри покійний Митрополит Андрей та ігумен чина ОО.Студитів Климент. Йдучи слідами своїх славних предків, віддали вони все своє життя на службу українському народові, щоб бодай частинно надолужити за помилки супроти нашої нації не тільки своїх предків, але й усіх прастарих українських магнатських родів.

Майбутній Митрополит Андрей побачив світ дня 20.липня 1867 р. в Прилбичі Яворівського повіту біля Львова, в одному з маєтків польського тоді роду графів Шептицьких і на хрещенні дістав імена Роман Олександр. Перед талановитим хлопцем, внаком і молодцем, що, маючи родові уздібнення по традиції старинного роду, спорідненого по матері з родом польського комедіописця Фредра, дістав старанну й основну та взаємосторонню освіту, розкривалася блискуча кар'єра в польській суспільності. Та він, маючи покінчені вже правничі й філософські студії в ступені доктора обох факультетів, пішов слідами своїх славних предків і повернувся до приниженого тоді чужинцями українського народу та задумав працювати для нього в духовному стані. Він вступив у монастир, прийняв імення св.апостола Андрея Первозванного, щоб, відбувши новіціят у твердій і спасенній школі чернечого ордену оо.Василіян, вести місіонарську працю серед народу, головно простолюддя, нести йому моральну поміч і взяти його під опіку церкви, божих і людських законів. З допомогою заснованого ним у 1897 р. християнського місячника-журналу для родин п.н. "Місіонар", що під умілом орудою оо.Василіян прожив у Галичині до 1944 р., він поставив собі за мету нести освіту й виховувати українських селян і робітників у крав й на еміграції в заокеанських країнах. Тієї праці не покинув чернець, а скоро ігумен монастиря оо.Василіян у Добромилі, й тоді, коли в 1899 р. став станіславським єпископом, а два роки пізніше галицьким митрополитом. Українська церква і її провідники немов віщим духом знали, що той, хто вірився особистого щастя, що ясним промінням блистало на його майбутньому життєвому шляху, а всеціло посвятився невсипущій праці на церковному і національному полі, піднесе рівень духової культури українського народу. А в своєму першому пастирському листі до вірних пише молодий митрополит у 1901 р.: "Бажаю широкій праці і жертвенності заслужити собі любов у цілого народу". Ці слова стали гаслом його життя і він їх завзято й послідовно переводив у діло, створюючи собі визначне місце в історії нашої Церкви. Любов до свого народу, праця й жертвенність для нього, зрозуміння для людського горя й нужди, сильна воля усувати

їх і таким чином поправити долю українського народу - оце характерні признаки тієї великої постаті в нашій історії.

А всім шлях Митрополита Андрея не був легкий. На самому початку своєї думпастирської праці на владичому престолі мусів Митрополит побороти важкі труднощі, витворені ворожими Церкві течіями, що нуртували серед нашої інтелігенції, молоді і селян. Неприхильно наставлена частина нашого громадянства до духовенства й церкви ставилася здержливо, а то й холодно, до особи Митрополита Андрея, нащадка опольщеного аристократичного роду. Одначе Він переборов ці перепони тихом, ревном і послідовном працен як духовник, катехит, мислонар, в чернечом покором і смиренності, в Божом волен та рівновагом духа. Своім биотрим розумом, глибоким і всебічним знанням, ерудичією і тактовном поведінком зумів Митрополит Андрей розвляти здержливість наших громадян, переконати ворогів церкви про правдиву вартість віри та релігії і скоро здобув для себе довір'я і любов.

Бажаючи в'єдинити український народ водно під релігійним оглядом, започаткував Митрополит Андрей унійну працю, якої почини сягальть Флорентійської унії. Розпочав Він цю працю вже в 1887 р. і пізніше як владика проводив її послідовно в діло, нав'язувачи особистий контакт з православними єрархами Буковини, східньої України, Москви, Білоруси, а навіть московськими старовірами. Він увійшов також у зв'язки з російською католицькою церквою й остаточно оформив її в 1917 р., настановивши над нею єкзарха Фіодорова.

Після першої світової війни оживив унійні конгреси в Велеграді, які оснував разом з оломунецьким митрополитом д-ром Стояном. Вкінці в 1941 р. закликав у пастирському листі до в'єдинення православних архиєреїв в Україні. Одначе цей заклик не увінчався успіхом через непригожі в той час обставини і невідготованість до цієї справи українського православного населення.

Поруч із працями місійними і унійними поклав Митрополит Андрей основну вагу на реорганізацію й виховання духовенства. Умілий провід у святотворській грімі крилошан, постійний особистий і близький контакт не тільки з вищим духовенством, але й з усіма священиками галицької провінції, реколекції для духовенства, якими часто сам проводив, причинилися до піднесення рівня налицького духовенства. Заклади суворого чернечого чину оо. Студитів, покликання до жвавішого життя інших чернечих чинів, змагання до поглиблення освіти і знання духовенства - це шляхи до його удосконалення. Шлях до виховання нових кадрів духовенства, надання йому правдивого духа християнського і основного знання, це вияв праці Митрополита на полі Духовної Семінарії й оснування Богословської Академії, яком в доручення Владика тові роки кермував теперішній митрополит Йосиф Сліпий. Митрополит Андрей сам брав живу участь у її працях, викладаючи для богословів аскетичку, Зростання Богословської Академії в могутню твердиню духовної освіти й богословських наук, а заложене при ній "Богословське Товариство" в науковим журналом "Богословія" і довга низка праць, виданих під її фірмою, це діло європейської ваги, що вваляло свій почин від Митрополита Андрея. Серед друкованих праць тієї інституції є теж кілька томів праць Митрополита Андрея.

А побіч праці в Христовому винограді друга велика громадянська праця для українського народу в усіх ділянках нашого культурного життя.

Як член палати панів у австрійському парламенті раз-у-раз боронить Митрополит Андрей прав українського народу, захищає його перед ворожими зазіханнями оусідів із західньої Галичини. Він бореть-

оя успішно за освіту і жилинство всіх типів і за його високу кваліфікацію. Перший важливий громадянський вчинок — це виступ у 1910 р. в палаті панів в справі українського університету у Львові та в справі галицького краєвого статуту. Цим виступом в'єднав собі Достойний Владика майже весь нарід Галичини і багато православних українців східних земель.

Дальша його праця — це боротьба за ріст української культури, це ціла низка пожертв на культурні цілі й фондації. З початком свого митрополітства засновує Покійний Владика церковний музей для збереження пам'яток українського церковного мистецтва. Та скоро в наслідок зростання музею і числа його експонатів не тільки церковного характеру, але і світського, купує на приміщення його гарну палату при вул. Мохнацького ч. 42 і, давши постійно гроші на вдержання його, передає музей на власність українського народу та надає йому назву "Національний музей".

Волод за цим ділом ідуть послідовно щедрі пожертви на фондації в усіх ділянках нашого культурного життя. Грішми з своїх родових маєтків і митрополітичх дібр піддержує Архирей Наукове Товариство ім. Шевченка, т-во "Просвіта", купує маєток для Господарської Школи в Милославні біля Станиславова з метою виховання хліборобського стану українського суспільства на західно-європейський лад. Купує площі під різні громадські будівлі, будує читальні "Просвіта", школи, допомагає т-вам "Рідна Школа" /раніше /Руське/ Українське Педагогічне Товариство/, "Сільський Господар". З його почину основується у Львові "Народні Лічниця" для піднесення здорового стану і лікування хворих.

Дуже велику вагу клав Митрополит Андрей на виховання Молоді від найменшого дожилкового віку аж до дозрілих літ академічних. Сотки сиріт завдячують йому грошову піддержку і приют у захистах, багато середньошкільної й академічної молоді знаходить у ньому щедрого мецената. Митрополит не тільки давав на вдержання її гроші, але інтенсував її станом фізичним і духовним, відвідував сирітські захисти і прийти, зустрічався з малю дівчатами, вивідувався з розмов із нею про її зацікавлення й потреби та все йшов їй назустріч чи то морально чи матеріально допомогти. З великих грошових допомог Владика повстали у Львові дві оередні жіночі школи при монастирях оо. Василіанок, де сотки українських дівчат різного суспільного походження дістали основну освіту. Для виховання кадрів ремісничої молоді фондує Митрополит у Львові "Ремісничу Бурсу", а для плекання тілесних і духових прикмет української молоді допомагає оснувати "Вакаційні оселі для молоді" та віддає для її диспозиції ґрунтські об'єкти серед прегарної природи оівотих Юрґанів у Карпатах на Остодорі біля Підлитога над Лімницею. Там збудовано з його фондів вакаційну оселю для доросту молоді. Щороку сотки молоді користали з відпочинку на лоні карпатської природи і під умилним проводом гартували тіло й духа.

Митрополит Андрей створив ще й інші виховні інституції для молоді, а саме Малі Семінарії у Львові та Рогатині — т.зн. інтернати для виховання української молоді в християнсько-католицькому дусі на зразок західно-європейський. При цих інтернатах повстали від 1930 р. класичні гімназії, в яких молодь діставала вразкове релігійне та національне виховання й освіту, а абсолюенти мали доступ до вищих шкіл. В цих інституціях мала змогу покінчити середню освіту також молодь, переослідована тодішньою державною владою, що стала підозривала багато одиниць в-поміж неї за державну зраду.

Не минула щедро рука Митрополита і мистецького світу. Багато майстрів, скульпторів, музиків користало з його грошової допомоги, проживало своєї студії в краях або заграницею, розвивало свої таланти й

віддавало имотельську прислугу своєму суспільству. Багато талановитої молоді, головні з нижчих суспільних шарів, завдячує Митрополитові ове вступлення в пороги святих науки й дальшу блискучу кар'єру та в нагороду за це службу своєму народові.

Не тільки на гуманітарні діла, але й на вагу друкованого слова евертав Митрополит Андрей пильну увагу. Тому основував і підпирав фінансово різні журнали й видання, як згаданий уже "Місіонар", "Мета", "Дзвони", "Христос наша сила"; друкарню "Студіон" у Львові.

Коли в 1930 р. на українське населення Галичини спала важка нелюдська пацифікація як один із нелюдських засобів приборкати недоволення гнітом населення, Митрополит Андрей, тоді вже важко недужий, вибрався літаком до Варшави інтервеніувати в тодішнього польського уряду. Та хоч поїздка його була безуспішна, сам факт їзди до найвищої інстанції сильно підніс на душі сповіряне тоді українське суспільство. Дальшим виявом духової опіки над українським населенням обох обрядів був голосний протест Митрополита проти нищення церков православних українців на Волині, Холмщині і Підляшші та пастирський лист Митрополита до тих же переслідуваних за віру і приналежності українців.

Такі й подібні гуманні діла належали до щоденних майже праць Покійного Владика. Всюди заглянуло його око, чи його думка, всюди був присутній його дух. Не зламала його духа важка недуга, що прикувала його до ліжка й фотеля від 1931 р. аж до смерті. Хоч не міг він встати на ноги, то переносили його на фотелі чи лежачи в палати до церкви, чи до авта, коли мав відбутися дорога чи то до якої інституції, чи на площу Сокола-Батька, чи до Підлитоного на ліжній відпочинок. Довелось Митрополитові пережити війну в 1939 р. і 1941 р., перенести переслідування Церкви в тих роках, пережити м.ін. і турського гестапу у митрополитській палаті. Митрополит Андрей мужньо ставив чоло всяким несправедливостям і насиллям. Переслідування Церкви більшовиками переносив зі стоїчним спокоєм і закривав та додавав духа підчиненому духовенству й вірним. З метою оборони української гр.-кат. Церкви створив Митрополит Андрей в рр. 1939-41 перманентний Собор для свого духовенства.

Не побоявся Митрополит виступити з відкритим листом проти звірського винищення жидівського населення нацистами в рр. 1941-44.

Сміло теж ставив чоло проти насильного впровадження московського православ'я з новим приходом більшовиків на західно-українські землі в 1944 р. Та не відержав важкого удару, заперечення Божої правди. Втомиений життям, на порозі 78 року життя замкнув навки опрацьовані очі князь української Церкви, найбільша під той час людина серед нашого народу, український Мойсей, в день 1 листопада 1944 року, в пам'ятну річницю великого національного зриву західно-українських земель. Умер Мойсей, не довівши свого народу до обітваної землі. Та не покинув нас без заповіту й опіки. Його дух вітає між його народом на кожному клаптику рідної землі й на вигнанні. Його могутня постать і діла - це заповіт незабутнього Владика.

Не в силі в короткій статті всебічно накреслити цю велетенську постать в історії українського народу. Після зібрання усіх навіть найдрібніших джерел матеріалів і причинків до життя й діяльності Митрополита Андрея якась щаслива, Богом обдарована рука зобразить у монографії цього духового велета українського народу. А всі його діла, що причинилися до піднесення культурного рівня українського народу збудували йому величавий живий пам'ятник у вдячних серцях усього українського народу. Цього живого пам'ятника не зітре з землі ніяка ворожа сила і не знищить його рука супостата. Митрополит Андрей живе в душах українського народу так довго, як довго житиме народ.

ВІКТОР БЕР

Естетизм і політика

1. Література й політика. Про відповідальність письменника

За нашого часу література стала політиком. Ось теза, в якій треба починати, якщо ми хочемо говорити про літературу сьогоднішнього, а не вчорашнього дня.

Так накреслюється принципове розходження між нами й колом тих ідей, що їх плекало 19 століття, бо 19 століття трималося протилежного погляду: воно не ототожнювало, а розмежовувало літературу й політику.

19 століття плекало уявлення приватного поета й ідей партикулярної поезії. Поезія для 19 ст. ніколи не була актом єдності й виявом суцільності; її завжди розглядали в аспекті роздіреної множинності. Мова йшла про особність поезії й про поета, ствердженого в його відокремленості; відповідно до того - про свободу індивідуальної творчості поета, про митця, нічим не зв'язаного й ні від кого незалежного, про генія, що на самоті в садах поезії творить для себе з середини себе.

Два образи були поширені в 19 ст.: образ вежі з слонової кости й флейти Пана. Вежа з слонової кости повинна була символізувати відокремлену ізольованість замкненого в собі поета; флейта Пана була образом природної поезії: співу, поезії, як стихії, ліричного надхнення, що народжується з себе. Та вже в другій чверті 20 століття їх було знецінено й викинено геть на міські смітники. І хлопчики з криками, підхопивши священний сіринко Пана, в зневазі гнали його по камінних вулиць, підкладаючи, як порожню бляшану баньку.

Світ змінив свою якість. 19 століття сприймало життя, як сталий, тотожний собі рух, що є розвитком, який здійснюється по прямій. Ми уявляємо собі життя інакше. Нашою уявою керує образ грані. Ми знаємо: не всі переходять через злами грані і ніколи простір за гранню не відкривається відразу. Ми сповнені почуття несталості, страху й тривоги. Блакитно-білий промінь, прямий як меч, прорізує з-за краю грані нічну темряву; земля лишається лежати в нерухомій п'ятні.

Тенденція нашого часу ототожнити літературу й політику перемогла внутрішній спротив письменників, що в наші дні одстоювали звичний образ світу, як він сягався ще в 19 ст. Війна в Іспанії й бої за Підкарпаття були проломом, початковим провістям, першим випробуванням. Даремно було б переконувати когось, що світ зміненої якості тотожний з тим, яким він був півстоліття тому. Ідея літератури, ототожненої з політикою, не є жодною абстракцією. Вона репрезентує тип ідей, властивих нашій дійсності, часу зміщених граней.

Ідея свободи творчості обстоювало 19 століття; ідея обов'язку й мобілізаційної готовності 20 століття. "Усі буржуазні письменники знали спокусу безвідповідальності", твердить Ж.П. Сартр, основоположник і дідер екзистенціалізму: "Протягом століття ця безвідповідальність стала "нормою життєвого шляху письменника". На мій погляд, - зауважує далі Сартр, - Флобер і брати Гонкур

несуть відповідальність за реакцію, яка прийшла після Комуни, аджеж вони не написали жадного рядка, щоб усунути це лихо. Мені покажуть, що це не було їх справою. Але чи був процес Каласа справою Вольтера, або присуд Дрейфуса справою Золя? Чи була адміністрація в Конго справою Андре Жіда? Кожен з цих письменників за свого життя, опинившись в подібному положенні, розумів, що він несе відповідальність, як письменник. Нас цьому навчила німецька окупація!"

"Німецька окупація навчила нас відповідальності!" Твердячи це, Ж.П.Сартр мав на увазі письменників. Він говорив про політичну відповідальність письменника за свій час, про його відповідальність за політичну долю світу.

У різних країнах на різних етапах - в Франції за німецької окупації - письменники зрозуміли, що за нашого часу політика стає примусовим обов'язком письменника, що література з політиком. "Якщо б ми, - писав Сартр, - були німі й нерухомі, як камінь, сама вже наша пасивність була б чинністю. Хтось ціле життя своє міг працювати над романом про хетів; сама вже його стриманість означала б певну позицію... Кожне слово письменника відгукується луном; мовчання так само!"

Франсуа Моріак, видатний прозаїк сучасної Франції, письменник зовсім іншого ґатунку й напрямку ніж Ж.П.Сартр, католик, політичний радник де Толя, в роки окупації писав, відмежовуючи свої погляди від поглядів Гете на політику: "Старий Гете, стоячи на порозі вічності, не хотів витратити ні погляду, ні думки на політику, на те, що він називав "метушнев облуд і насильств". Але ця метушня в нас безпосередня справа: вона торкається нас і ми виказали б себе нищими боягузами, якщо б вибрали для себе іншу, таку зручну й вигідну позицію відокремленості!" Щоб зробити цю свою думку ще більш наочною, Франсуа Моріак вибирав традиційний, але завжди незмінно трагічний образ хреста. "Триматися поза цим метушнев? запитує він: Споглядати згори вниз всю безмежність тортур? Так, але в кожному разі не інакше, як тільки з хреста. Ми повинні лишитися на висоті шибениці. І ми знаємо, що та, на якій померт Христос, була дуже низька: пси приходили й лизали ноги розп'ятого раба!"

Біографія письменника змінила свою дотеперішню функцію. Письменник перестав бути канцеляристом або ліричним мандрівником, яким він був дооі. З бродяги або з протокольного регістратора він став вояком. Лише те, що він є вояком, це й дає йому право бути сьогодні письменником. Істина цього - тотальної мобілізованості світу - була зовсім чужа кожному з нас ще двадцять років тому. Тоді уявленням про письменника ще керувала ідея покликання поета до самоти й безвідповідальності. На сьогодні її заступила інша: вимога ототожнити літературу й політику.

Біографія Андре Мальро - найяскравіший приклад цих зрушень. Мальро - письменник, мислитель, вояк. Він брав участь в боях в Китаї і, як літун, в війні з фашизмом в Іспанії. Під час німецької окупації Франції в війні 39-45 рр. він керував одним з підпільних груп Опору /Резистансу/. Влітку 44 р. гестапо заарештувало його й засудило на кару смерті. Він не загинув тоді лише тому, що, за кілька годин перед стратом, спільники встигли врятувати його. Життя письменника витончилось, воно досягло гостроти гільотинного ножа. Тому, коли сьогодні хтось з літературознавців одстоє ізольованість письменника, замкненого в башті з слонової кости, китаїзм літератури, я можу зрозуміти це, як історизм, зведений в принцип, або як базання: "Я волю цього!", але в жаднім разі не як визнання нашої дійсності такою, якою вона є нині. Письменники вийшли з башти з слонової кости, в якій вони перебували з часів Теофіля Гот'є. Вони не потребува

тепер гадати, щоб кріяти; галюцинувати не зовні, галюцинувала дійсність. Жаден галим, жадна фан-тазматерія, породжена наркотиками, не могла заступити маячні впливи, що потрясли світ. Квіти зла жили тепер не в садах поезії, а в страшних привидах повсякденних буднів.

Цього досить, щоб ствердити, що, всупереч нашим хибним уявленням, ідея соціального призначення письменника, ідея ототожнення літератури й політики не є продуктом якоїсь партикулярної доктрини, як це здається нам, що звикли мислити категоріями 19 століття, категоріями плюралістичними й релятивними. Це властива приналежність доби, ідея епохального обсягу й типу, суцільна ідея, ідея не приватної ініціативи й партикулярного призначення, а ідея всього нашого чину, сприйнятого в його цілості. Нині виробляється новий тип ідей, ґатунків ідей, відмінних од ідей, на які спирався 19 і 18 віки. Погляд на буття змінився. Кант глумився буттям даністю. Ми - як завдання людини, що його творить. Франсуа Моріак, одкидаючи ідею поступу, як зовнішньої даності, пише: "Поступ людства є лише мит. Його немає поза серцями людей доброї волі. Він не є жадна історична необхідність". /Лянцелот, 1946, I, с.23/.

2. Політичні розмежування екзистенціалізму

Література є політиком. Чи значить це, що засад літературного явища ми мусимо шукати не в літературі, а в фактах політики? І коли я пишу про екзистенціалізм, то не значить це, що я повинен говорити не про літературу Франції, а про її політичні партії, про війну 39-45 рр., про військову поразку Франції, катастрофу під Денкірком, німецьку окупацію й рух опору, про Рейно, Гетена, де Голля? Чому? Зрештою, що спільного між всією цією "оумним насильством і облуд", як висловився Гете про політику, і літературною творчістю Жан-Поль Сартра, романами Симони де Бовуар, п'єсами А. Камюса й Ануї? Екзистенціалізм чисто літературна течія, яка не стоїть в жадному відношенні до якоїнебудь з сучасних політичних партій. І все ж таки я примушений шукати відправних точок не в літературі, а в політиці.

Не знаю, чи пощасть мені передати всю окладність ситуації, але я прикладу всіх зусиль, щоб бути точним. Зв'язок тез накреслюється в такій послідовності: література, це політика, політика, це партії, партії це народ і країна. Сьогодні політику роблять партії, одна, дві чи кілька, це не має посутнього значення. Партії заступають народ. Вмерти за вітчизну, сьогодні це вмерти за партію. Ми кажемо народ, але маємо на увазі партію. Партійний характер нашого уявлення про народ і країну становить, можливо, найспецифічнішу ознаку нашого світоглядного мислення за останні десятиліття.

Отже, мова йде не про літературні традиції Франції, не про французький смак до літератури, не про оцінку людської гідності значенням і місцем, яке займає той або інший в літературі, а про Францію 39 року, коли вона була в ільзії сили своїх армій і своєї минулої величі. Військова поразка Франції була одночасно поразкою її урядових партій. Їх "дискваліфікація", якщо висловитись мовою спортсменів. Не урядові партії III Республіки організували спротив французького народу проти німецьких окупантів підчас війни. Після війни до влади прийшли неурядові партії передвоєнного часу: комуністична партія, з одного боку, і католицька, з другого.

Емануель Муньє ідеологічний баталок групи письменників, об'єднаних довкола журналу "Еспрі", бачить для майбутнього тільки дві можливості розв'язання: католицизм, або комунізм. Як би не загострена була ця формула, певним є те, що в французькій літературі існує два провідні напрямки: католицький і комуністичний, марксистський.

Розмежування літературних напрямків достеменно чітке: католицизм і анти-католицизм. Воно цілком відповідає політичному розчленуванню Франції, в якій компартія і МРП /партія народно-республіканського руху/ становлять дві найдужчі й найбільші партії. На одному боці католик Бідо; на другому комуніст Марсель Торев.

Номенклатура літературних напрямків не має нічого спільного з тою, яка існувала в літературі досі. Вона повторює політичну номенклатуру партій. Жадної тенденції до відокремлення. Нічого, що вказувало б на автономність митця й мистецтва. Навпаки, цілковита оголеність конотрукцій. Протилежність двох провідних літературних напрямків в Франції не літературна, а політично-партійна.

Мідне вино наповнює келих, налитий сьогодні вчерть аж по самі в'язці!

"Між ці дві головні ідейні течії втиснувся віднедавна новий філософічно-світоглядний напрям - екзистенціалізм", зауважує С.Г. /Мур, II, ст. 87/. Отже, як зазначає той же автор, т р и напрями характеризують сьогодні духове життя Франції: марксизм, католицизм, екзистенціалізм" /с. 86/. Згадком про екзистенціалізм я не хочу нічого спростовувати в сказаному вище. Навпаки, лише ствердити. Екзистенціалізм, як літературний напрямок з філософським назовом, не тільки не становить жадного винятку з вихідної тези про літературу, що є політиком, а саме суцільно її стверджує. Певні групи лівої радикально настроєної інтелігенції, що, разом з католиками й комуністами, брали участь в русі Опору, нині волять ідеологічно розмежуватись з ними. Вони волять витворити свою окрему філософсько-літературну доктрину, яка не була б ні церковним катехізисом, ані повторенням "комуністичного маніфесту" Маркса. Вони претендують на те, щоб знайти свій власний шлях і оновити революцію. Екзистенціалісти кажуть про духову кризу революції.

На перших порах могло здаватися, що, перебуваючи в опозиції до католиків, екзистенціалісти йдуть нога в ногу з марксистами. Окремі висловлення в "Нових часах", органі екзистенціалістів, давали для цього достатній привід. Досить навести хоча б ті урочисті заяви, що з ними в цьому журналі виступав Марсель Мерло-Понті. "Якщо станеться страйк, ми, - декларував останній, - будемо за страйкарів! Якщо почнеться громадянська війна, ми будемо разом з пролетаріатом! З пролетаріатом ми будемо працювати над відбудовою. В даний момент не можна робити нічого іншого".

"Лише майбутнє нашої епохи повинно бути предметом наших зусиль!" заявляв Ж.П. Сартр в програмовій статті, що нещодавно одкривалось перше число нового видання: "Як знов відродиться країна? Як складуться міжнародні взаємини? Які будуть соціальні форми? Чи переможуть сили реакції? Чи, навпаки, станеться революція і якого ґатунку вона тоді буде? Це майбутнє ми робимо нашим, - підкреслює Сартр, - і ми не хочемо його мати жадним іншим!"..

Б.Дегерпе, який в "Ворт унд Тат" /1946, I/ опублікував огляд сучасної французької періодики, спираючись на видання екзистенціалістів, зауважує: "В області акції екзистенціалісти стоять дуже близько до марксистів. Це засвідчують статті Мерло-Понті в "Нових часах" /№ 2/ і Жана Бофре в "Конфліано" /№ 7/ I, якщо Дегерпе і не наважувся ототожнити ці два напрямки, то в кожному разі, на думку Дегерпе, існує можливість, що їх представники прийдуть до взає-

много порозуміння і в темні або вирішальні дні до спільної акції... В соціальних битвах екзистенціалісти стоятимуть поруч з марксистами" /с.144/.

Однак розходження між екзистенціалістами й марксистом оказалися більшими, ніж це гадав Дегерпе, коли він припускав можливість взаємного порозуміння між ними. В останній час Ж.П.Сартр виступив в статті "Матеріалізм і революція", в якій він з'ясовує позицію екзистенціалізму до марксистів, - не зайвий доказ того, яким міром в наші дні літературні проблеми переплетені з політичними. Літературне розмежування з необхідністю стає політичним. Літературна дискусія обертається партійною суперечкою.

Мова йде про шляхи революції. Ставлячи питання, яким має бути революція, що прийде, Ж.П.Сартр відповідає, що вона повинна бути іншою, ніж її уявляють собі матеріалісти. На перший план він висуває не революцію, а революціонера, не партію, а людину, не маси, а особу. Для нього важить в революції не революція, а **с в о б о д а р е в о л ю ц і о н е р а**. "Відповідно до основ його філософії, в центрі Сартрових міркувань стоїть не річ, ні закон, ані ідея, а людина. Він не говорить про революцію, а про революціонера!" Як і кожен лівобуржуазний, радикально-настроний інтелегент, Сартр свою суб'єктивну, особисту революційність ставить понад усе. З цієї позиції він розмежує матеріалізм і революцію. Матеріалізмowi він закидає ігнорування людини. Сартр проклямує свободу в людях, а не в речах. "Якщо людина не була первісно вільною, то як би вона могла мислити собі свободу?", - ось теза, метафізична й умовна, на ґрунті якої він сподівається виграти бітву за революцію на користь екзистенціалізму. "Правдива людська натура", - це та зброя, що нею оперує Сартр. Він прагне повернути революціонерowi свободу. Те, чого потребує наші часи, те, чого потребує пригнічений, це, на його думку, повернути собі розуміння суб'єктивності. Свобода революціонера й суб'єктивізм, - такі є основоположні ідеї Сартра.

Така є та нова, екзистенціонально визначена свобода, яку захищає Сартр і яка, на його думку, не має нічого спільного ні з раціоналістичною свободою буржуазно-ідеалістичної доби, ні з матеріалістичною нашою. "Історична година для нової філософії революції, для нової психології революційної акції, поза сумнівом, прийшла. Чи не зумів екзистенціалізм, найдинамічніший сьогодні духовий рух, використати цю годину?" питає автор статті. "Духова криза революції. Про екзистенціалізм і його наслідки" /Нове Цайтунг, 21-X-46, Мюнхен/.

Ми цього аж ніяк не думаємо. Зрештою, екзистенціалізм лише характерний показник того, яким міром інтелігенція здібна чи нездібна засвоїти революційні тенденції нашої доби. Що приймає і що не приймає екзистенціалізм? Екзистенціалізм визнає соціальну функцію літератури, визнає, що письменник повинен стояти всередині боїв і бути, як висловлюється Сартр, зобов'язаним. "Для нас, - проклямує Ж.П. Сартр, - письменник не є ні охоронець святого вогню, ні Аріель; він стоїть всередині боротьби і є зобов'язаний". "Література, - заявляє Сартр, - в жоднім разі не має забувати про свою зобов'язаність!"

Сартр свідомий правдивих коренів своїх ідей: це - боротьба проти німецьких інтерентів. І в цьому його вище й останнє надбання. "Німецька окупація навчила нас відповідальності!" Веркор, один з найвидатніших представників літератури Резистансу, в статті, присвяченій письменству тих років, вказує на провідні ознаки літературної продукції. "Література, яка виходила в підпіллі в роки окупації, повинна була переконувати людей і вести їх. Це була пропагандистська література. Вона була дією, а не духовим творцем. Її завдання полягало в тому, щоб, використовуючи всі можливості "підземки", протистояти аж до смерті!"

"Протистояти аж до смерті!" - таке було завдання. Така була мета літератури. Така була її міра!.. Смерть становила собою її норму, визначала останню грань її кристалізації. Поза цим слова поетів і прозаїків не мали жадного значення. Вони втрачали свій сенс. "Письменники "зброя критики" обернули на "критику зброю". Поет виступав, як саботажник, професор як терорист!" /Дегерпе, с. 138/. Кинений до в'язниці, не маючи ні олівця, ні паперу, Жан Кассу примушений був окладати свої сонети в пам'яті. Він склав 33 сонети. В одному з них він сказав /переклад прозаїчний/:

Кохання твої короткі. Вони перелічені і вже мертві!
Але це т в о ї кохання! І т в о я смерть. Ти
її ведеш

Завжди за собою. Пройвися, і ти будеш врятований!

Письменники були зобов'язані. Вони пройшли крізь непевність, жах, погрози арешту, тортури, присуд. Деякі були страчені, деякі заціпили. Але вони не уникали небезпеки і не прагнули порятунку; вони не намагалися сховатись в глухому кутку, щоб захистити себе від загибелі. Ешафот ставав для них п'єдесталом пам'ятника. Мибениця - творчою межею літератури. Такий був конкретний сенс, вкладений в твердження про соціальну функцію літератури.

Саме з цих позицій соціального призначення літератури Сартр обвинувачує Бальзака й Флобера. "Перші залізниці, холера, повстання ткачів шовку в Ліоні, романи Бальзака, піднесення індустрії характеризують разом Липнєву монархію. Про все це вже багато разів говорено й повторювано, починаючи з Гегеля. Щодо нас, то ми хочемо зробити з того практичні висновки. Тому що письменник не має жадної змоги стати поза собою, ми хочемо, щоб він цілком і повністю належав своїй долі. Це є єдина для нього можливість. Епоху створено для нього й його для епохи. Яка шкода, що Бальзак виявив байдужість до подій 48 року, а Флобер боязку нерішучість в своєму ставленні до Комуни! Шкода цих письменників задля них самих, бо щось вони прогалили назавжди!"

Бальзак обминув 48 рік, Флобер виявив байдужість до 71 року. Письменники Франції в роки 39-45 не зрадили ні свого часу, ані своєї країни. Звідціль вся патетичність їх відданості. "Ми не хочемо втекти від подій нашого часу. Можливо прийдуть кращі часи, але ці є наші!.." "Це, зазначає Сартр, зовсім не значить, що ми проповідуємо рід популізму. Зовсім ні! Популізм належить позавчорашньому дню, прикрий паросток останніх реалістів. Він є спробою витягти голову з петлі. Ми, навпаки, переконані, що голову не можна витягти з петлі!" Фр. Моріак говорив про висоту хреста, як про обов'язок письменника. Сартр про голову, яку не можна витягти з петлі. Ж.П. Сартр має рацію: є принципова різниця між літературою, якою вона була позавчора, і літературою, якою вона стала сьогодні.

Екзистенціалізм проповідує літературу, яка належить сьогоднішньому дню. "Вічність - жалке алібі, зауважує Сартр. Нелегко жити, стоячи однією ногою по цей бік могили, а другою по той. Як залагодити поточні завдання, якщо дивитися на них в такої відстані?.. Ми пишемо для наших сучасників і ми не хочемо дивитися на нас своїми очима майбутнього. Ми не хочемо виграти наші процеси в апеляційній інстанції й бути виправданими після смерті. Саме тут і за нашого життя ми або виграємо їх, або програємо" /Умшау, 1946 І.с.19/.

Письменник не досягне вічності, якщо переступить через межі свого часу, навпаки, лише тоді, коли він цілком порине в нього. Його завдання творити цінності, іманентні соціальним і політичним подіям його часу. "Ми не станемо вічними, бігачи за безсмертям..

Тільки тоді, коли ми пристрасно змагатимемось за свій час, коли ми пристрасно його любитимемо, коли ми ладні будемо загинути з ним, тоді тільки ми створимо вічне" /Умшау, I, с. 20-21/.

Визнання приналежності письменника до свого часу, визначення літератури, як зобов'язаної перед своїм часом, ствердження соціальної функції літератури, — це є все, чим обмежується Ж.П.Сартр. Далі цього він не йде!:: Він каже про соціальну функцію літератури, але йому шкода зректись при цьому суб'єктивізму. Соціальність нової доби йому хотілось би підпорядкувати суб'єктивістичному партикуляризмові минулої!.. Хисткість, несталість, кволість є властиві ознаки екзистенціалізму.

Екзистенціалізм половинчастий і компромісовий. Це напрямок завершених цілей, непройдених доріг!.. Ми бачили: екзистенціалісти багато говорять про революцію, але кінець-кінцем революції вони не приймають. Вони приймають усе, але не революцію.

Не революція, а революціонер, не річ, а людина, не організація, а особа, не партія, а час! Доктрину зрушено в бік суб'єктивістичного. Коли Сартр говорить про відповідальність письменника, він має на увазі не організаційну відповідальність письменника, а суб'єктивістичну, не перед організацією, але перед часом в суб'єктивному сприйнятті часу письменником. "Належати ~~новому~~, як належать партії!" ось зміщена формула, яку висуває Сартр. Ця формула надзвичайно характерна для його вагань і непевності.

Різкі закиди були кинені Бальзакові й Флоберові за їх аполітизм, але Сартр кінчає тим, що проклямує аполітизм. Ми, звичайно, він, не діятимемо політично в звичайному розумінні слова. Ми не служитимемо жадній партії".

З непослідовності Ж.П.Сартр робить основну засаду акції! Непевність стає для нього прапором! Він вимагає свободи для революціонера. Свободи від чого? Від революції? Здається, саме! що так!..

3. Філософські коріння екзистенціалізму

Екзистенціалізм — літературний і філософський напрямок одночасно. Чи можливе це?.. В даному зв'язку надзвичайно характерне інтерв'ю, яке дав про екзистенціалізм для "Фігаро" /31-V-46/ Франсуа Моріак. Сконстатувавши, що "в Франції говорять або про вибори, або екзистенціалізм", Фр.Моріак на ритуальне запитання журналіста: "Яке ваше ставлення до екзистенціалізму?" відповідає: "Ніяке!" Ця своя відповідь він аргументував тим, що справа йде не про літературу, а про філософію, про "ідею, яку витворили собі французькі професори, вичитавши її з кількох німецьких книжок!" Фр.Моріак припускає, що ця "ідея збагатить на кілька сторінок підручники з філософії", але він вважає за "погану прикмету для літератури те, що її, а наперед романи, просижає філософія!" "Літературні журнали займаються філософськими питаннями, зазначає з прикриття Фр.Моріак. "Візьмим, — радить він, — дорогоцінні числа "Нувель ревю франсез" з часів після першої світової війни, в яких імення Клоделя, Валері і Жіда стояли поруч з іменнями Пруста, Жюльєн і Мальро; ви в них не знайдете філософів. Філософи мали свої власні журнали, в яких вони власною своєю мовою розмовляли один з одним!" "Завжди продовжує Моріак, коли я бачу напівперетравлені філософські крихти, що плавають в морі літературних журналів, я кажу собі, що щось є негаразд в літературному кварталі Сен-Жермен де Прє.

Я, застерігає він, не звертаю це на адресу Ж.П.Сартра. Я подивляю його. Зберігаючи відповідні масштаби, про його творчість можна сказати, що вона становить подібне явище, як і колись одкритий Бергсоном твір Марселя Пруста: В гонитві за втраченим часом! /Лянде-лот, II:1946, с.110/.

Фр.Моріак розмежовує філософію й літературу. Він приймає ко-жну з них, але в їх посутній відокремленості. На думку Моріака, філософія повинна бути філософією і література літературою. Моріак пишається з того, що на сторінках "Нувель реву франсез" не з'явля-лись твори філософів. Він виходить з ідеї про автономність кожної окремої ділянки духовної культури.

Фр.Моріак - представник старшої генерації письменників. Він тримається традиційних думок, успадкованих од попереднього часу. Позиція Моріака в питанні про взаємини літератури й філософії - точка погляду, якщо не позавчорашнього, то в кожному разі вчора-шнього дня. Сьогодні виразно позначилася цілком протилежна тенден-ція, тенденція не розчленовувати, а сполучувати, - від плюраліс-тичного партикуляризму 19 ст. йти до цілості, стверджуваної нашим часом. Ніщо не існує й не повинно існувати окремо. Осібність не є ідеал. Ідеалом є не осібність, а цілість, співвідпорядкованість осібного цілому. Наша доба вимагає від письменника ідеологічної чіткості в його літературній творчості.

Екзистенціалізм звів літературу на ступінь філософії. Він вклав в себе й літературу й філософію, але, слід визнати, його філософським формулам бракує ясності. С.Г. має рацію, коли зазна-чає: "Основні ідеї екзистенціалізму нелегко охопити. Легше okaza-ти, що він заперечує й чому протиставиться" /Мур, II. с.88/. Однак, це зовсім не значить, що екзистенціалізму бракує стрижневої лі-нії; вона є, але вона негативна. Це лінія не ствердженнь, а нега-ції. І в негативності своїй, вона деструктивна. Негативність і де-структивізм становлять основні ознаки екзистенціалізму, як літе-ратурно-ідеологічного напрямку нашого часу.

В "Засадах естетики" /Мур, I/ я спробував накреслити криву ідеологічних зламів в естетиці й мистецтві за останнє століття. Я зазначив, що наша епоха найбільшої ваги надає не ствердженню, а не-гації. Вона намагається заперечити, відкинути провідні ідеї 19 ст.

Для 19 ст. було характерним визнання природи, як об'єктивної даності, з одного боку, і раціонального характеру природи, з дру-гого. Кант, як ми вже згадували, твердив, що буття є даність. Ге-гель, в свою чергу, учив, що все дійсне розумне й все розумне дій-сне; розум керує світом.

20-е століття виступало з запереченням природи й її об'єкти-вної даності. Центр ваги воно перенесло з елементу даності на е-лемент творення, з сталості на катастрофу, з еволюції на револю-цію, з природи на людину, з об'єктивного на суб'єктивне, з фік-сації на творчий акт, з опису на дію, з природописових наук на те-хнічні. Твердження: "техніка вирішує все" стало провідним гаслом доби. Завдання технічної перебудови світу стало провідним завдан-ням часу.

Екзистенціалізм, як одна з ідеологічних течій останнього де-сятиліття, цілком вкладається в накреслену схему. Поза цією схе-мою він нічого не привносить нового або іншого, принципово відмін-ного від сказаного. Заперечення лягло в основу логічних констру-кцій екзистенціалізму. Людина, суб'єктивізм, революція, катастро-фальність, визначили провідний його зміст.

19 століття стверджувало природу; екзистенціалізм не-природу! 19 століття виходило з ідеї природної, об'єктивної даності людини,

ототоженої з об'єктивно даною природою. Екзистенціалізм не тільки не ототожнює людину й природу, а, навпаки, протиставляє, розмежовує їх, виподить людину за рамки природи, ставить людину поза її межами. Відповідно до цього в центрі екзистенціальної філософії стоїть не природа, а людина, з екзистенціалізмом виступає перед нами, як суб'єктивістичний гуманізм. Ж.М.Ле Блонд в статті, публікованій в "Вісник" /березень, 1946/ "Що таке екзистенціалізм", зазначає: "В загальних рисах екзистенціальної філософії треба схарактеризувати, як гуманізм, тобто як філософію, що робить з людини головний предмет своїх споглядань і все інше лишає в залежності від неї" /Документе, 1946, VII, с.2/.

Гуманізм це й значить: не натуралізм, не природа, а людина, не об'єктивне, а суб'єктивне. Вчення про пізнання вкладається в це з протиставлення природи й людини, об'єктивного й суб'єктивного. Людина пізнає лише людину; світ речей замкнений для неї; наше пізнання антропоморфне, воно суб'єктивістичне й егоцентричне. "Якщо, зазначає Ж.М.Ле Блонд в згаданій статті, людина справді розуміє лише людину, то звідси виходить, що вона не розуміє природного світу. Світ цей лишається для неї ворожим і чужим" /с.2/.. "При антропоморфному характері пізнання природна дійсність сприймається нами як непрониклива стіна". Дійсність відштовхує. В і д ц - т о в х н е н н я є основна реакція, головна прикмета, що визначає взаємини людини й природи. Дійсність викликає в нас огиду і це почуття огидності становить присутню ознаку в відношеннях між людиною й дійсністю. "Усе безґрунтовне, пише Ж.П.Сартр, сад, місто й я сам. Якщо трапиться якомось зімкнути з дійсністю, серце перевертається і все починає хитатись!"

Природа не визначає буття людини. Вона не зумовлює людського існування; оскільки ж існування людини не зумовлене природою, то тим самим воно свободне. "Існування людини є не природа, а свобода", - так звучить основоположний тезис, з яким виступає екзистенціалізм як філософія. Свобода не може стати об'єктом і даністю без того, щоб вона не перестала бути собою. Для того, щоб бути собою, свобода не повинна бути чимсь. Отже свобода в своєму екзистенціальному визначенні не приносить жадного позитивного розв'язання.

"Тепер ми можемо збагнути своєрідне забарвлення цього гуманізму, що характеризує екзистенціальної філософії. Це є розчарований, відчайдушний, цинічний гуманізм. Людина робить себе миром своїх речей, але тому, що речі не відповідають її мірці, то речі тим самим втрачають для неї свою дійсність. Людина може побудувати онтологію, але це будуть лише конструкції її духа, перенесені не на буття, концепції її сприйняття, проєкції її свободи" /Ле Блонд, с.4/.

19 століття, спираючись на визнання природи, як об'єктивної даності, стверджувало сталість, незмінність і певність, екзистенціалізм протиставляє цьому всю непевність людського існування. Покинена на саму себе, людина відчуває своєрідну тривогу буття. Уже Кіркегаард, данський філософ, пізній романтик, сучасник Хр.Андерсена, пробував визначити подібні переживання людини, званої на саму себе, але тільки в наші часи ця тривога стала повсякденним почуттям кожного з нас і цілого людства. З цього страху, тривоги і неспокою екзистенціалісти зробили філософію. У цьому їх виправдання.

Один з представників школи зазначає: "Усе, що сьогодні має будь-яке значення в діяльності творчості керується трагічним гуманізмом". Екзистенціальний гуманізм - трагічний гуманізм, сповнений

глибокого песимізму. "Екзистенціалізм є сумна філософія і екзистенціалізм-література - "чорна" література" /Ле Блонд, с.4/.

Ми не маємо змоги говорити тут про екзистенціалізм, як літературний напрямок, про літературні твори екзистенціалізму, але ми й не сказали б про них нічого іншого, окрім того, що вже сказано вище. З цього погляду характерно, що Гаетан Пікон в своїй статті "Ж.П.Сартр і сучасний роман" /Конфланс, 1945, X, Лянцелот, 1956, I/ зазначає: неприрода - тема романів Ж.П.Сартра, "природа в романах Сартра також огидна, як і людина, яка її спостерігає". "Твори Сартра сповнені почуття інстинктивного відштовхнення від усього, від життя, від природи, від людської плоті, людського тіла" /с.97/. Світ, в якому живе Сартр, абстрактний і холодний. "Сартр не зображує цей світ, щоб звільнитись від нього, - він од нього вже звільнений!" /с.98/.

В літературу Сартр переносить свою філософську позицію, яку він визначає, як позицію г р а ч а, позицію суб'єктивної звільненості від всякої об'єктивної даності, адже ж "в грі чинна свобода; в ній якнайкраще виявляється абсолютна автономія духа: я сам визначаю правила, і я можу відкинути їх, і я зв'язаний лише моїм власним рішенням бути вірним їм".

Це не є скептицизм, традиційний французький скептицизм Дідро, Ренана або А.Франса; це своєрідний "хомізм", апостольство Хоми. Один американський журналіст спитав Альбера Камюса, як пояснити, що його твори насичені крайнім песимізмом, а тимчасом він так непохитно цілою душею виступив проти фашизму й став активним борцем Резистансу? Камюс відповів: "Я не даю людськості більше одного шансу, але я не був би людиною, як би я не поставив ставки на цей єдиний шанс, не скористався з цього єдиного шансу!"

Прекрасна ілюстрація до всього, чим є екзистенціалізм і як філософія, і як література. В своєму "Міті про Сізіфа" А. Камю виступив з апотезозом даремності й безсилості боротьби, яку, проте, він не одкидає, а утверджує. Агностицизм, суб'єктивізм, соліпсизм, заперечення раціоналізму й натуралізму, - становлять властиві риси екзистенціалізму. Це не нові ідеї; вони фігурують в мистецтві не перше десятиліття. Усе це пар'яції уже випробуваних тез, досить елястичних, щоб витримати опір років.

В боротьбі проти натуралістичного мистецтва й проти натуралістичної естетики 19 ст., екзистенціалізм після другої світової війни, як і експресіонізм після першої, становлять собою послідовні ланки одного й того самого ряду: творення антинатуралістичного мистецтва й антинатуралістичної естетики. Але, як експресіонізм 20 років, так і новітня його формація екзистенціалізм 40 років, репрезентують собою н е з а т и в н и й е т а п в процесі становлення цього антинатуралістичного мистецтва й естетики 20 століття. Екзистенціалізм жаден не прогноз., жаден не розрив ряду і тим паче не звільнення від ланцюгів.

Екзистенціалізм не приймає ні католицизму, ані марксизму, але він не хоче вибрати для себе й третій середній шлях. Він шукає чогось четвертого, що в основі своїй є негативним: жадний шлях і жадне рішення! Він хоче йти вперед і разом з тим лишитись. Непевність - таке є те останнє слово, яке проклямує екзистенціалізм!

ВРІЙ БОЙКО

Куди йдемо?

/З приводу I. і II. Збірників "МУР"/

Поява I. і II. Збірників "МУР"у - факт знаменний в нашому літературному житті.

Маємо справу з виявом творчої праці значної групи теоретиків літератури, письменників, а почасти і діячів інших ділянок духово-мистецької творчості. Великий вклад праці, ерудитність більшості робіт, напружені зусилля - ось що характеризує Збірники. Обидві книги, на нашу думку, свідчать, що в нашій духовій житті позначаються перші симптоми духового піднесення на ширшу скалу. Разом з тим не менш очевидним є, що саме Збірники "Мур"у свідчать про наявність духової кризи, в якій ми ще не вийшли.

Лейтмотивом Збірників є гасло творення великої української літератури світового значення. Це гасло звучить однаково гаряче і в статтях У. Самчука, і Ю. Шереги, і О. Грицяка. Щоб оцінити значення цього гасла для нашої літературної дійсності, гляньмо на дійсність таку, якою вона є навколо нас.

Українська еміграція лише частинно концентрує в собі сили української нації. Основні сили все таки залишилися на Рідних Землях. Найвидатніші українські літературні імена - там. Ми маємо низку визначних постатей у нашій еміграційній літературі. Але значна частина їх уже розкрила діапазон своєї індивідуальності, небуденний як на українські масштаби, але скромний якщо міряти його масштабами світовими. Дехто з наших видатних письменників на еміграції вже виписався і живе великим міром стилізуванням під того чи іншого майстра. Дехто із визначних майстрів взагалі перестав творити. І в цьому нічого незвичайного немає. Для піднесення літератури потрібно духової пружності, духового просвітління, яких бракує багатьом нашим мислителям. Нинішнє піднесення має початися в ідейно-політичного підйому.

У "Відкритому листі до Д-ра О. Грицяка" У. Самчук розгортає тезу великої літератури як тезу творення "чуда", як акту великої містерії. Наша велика література має ушляхотити життя, піднести українство зі становища демоса на становище духового аристократа. В рядках статті У. Самчука відчувається запал людини твердо рішеної. Така духовна постава в сполученні з іншими позитивними даними може привести до дуже плідних наслідків у творчості автора "Волині". Але це не міняє загального стану невідповідності українських літератів до завдань такої міри, які окреслив МУР.

Переродження плебейів в аристократів - це завдання є нерівнобінним із творенням великої літератури світового значення, а передусім. І в безмірно важкому здійсненні його стоять уже від ряду літ певні політичні кола українства, які розуміють це завдання не в площині змін політичного кредо, а в виробленні відповідних духових якостей української людини. І цілий ряд письменників знайшли співзвучність із цим гартуванням української душі і внесли оновлений вклад у цю велику справу. Поміж ними далеко не останню роль відіграв і У. Самчук

+ + +

1/ Бажаючи похвалити наше літературне життя і викликати широке обговорення в нашій пресі важливих мистецьких проблем, містимо нижче статтю, хоч деякі думки її Автора розходяться з нашим становищем.

Сьогодні, здається нам, У.Самчук вступив у смугу духового схаотизування, яке видається йому "осягненою життєвою мудрістю". "По своїй природі не люблю крадіностей, їх не переслідую і їх не проповідую. Не думак категоріями революціонера, але рівночасно розумію реакції на революцію". /У.Самчук "Велика література", Зб.МУРу I-ий, с.38/. Як можна примирити революційність і еволюціонізм? В історичнім ставанні вони являють діалектику життя, постійність чергувань. Але як одна людина в своєму світогляді може водночас поєднати непримиримо суперечне? Великі ідеї, навіть не виражаючи ідеальної безвідносної правди, були великі тим, що перемогли, і перемогли вони завжди своєю б е з к с м п р о м і с о в і с т ю. Не так давно і У.Самчук був у сфері безкомпромісових ідей, і те йому не вийшло на еле для його творчості. Сьогодні він духово розгублений. І коли така видатна людина в нашій літературі стоїть розгублена, то це злий знак. Це свідомство кризи нашої літератури.

Для того, щоб перетворити українську людину духом, щоб поставити її на службу своєму національному призначенню, треба письменникові багато зусиль, багато невиспаних ночей і великої творчої напруги. Для справжнього мистця-патріота це творення може дати безліч яскравих творчих переживань, морального піднесення, відчуття своєї потреби на землі. Отже, творення великої літератури н а ц і о н а л ь н о г о с л у ж і н н я ! Наголошую слова національного служіння не в сенсі голої утилітарності, а в тому, що наша література повинна б далі плекати в українцеві такі якості, що забезпечували нас від рецидивів наївного гуманізму, який сьогодні так часто прикрашає політичні декларації, а не є наявний в суспільній практиці. Моральне, духове, політичне відродження української нації є фактом такого колосального гуманітарного значення в світовому масштабі, що здійснення його саме по собі робитиме наше покоління найкращим виразником гуманізму. В процесі формування національної повноцінності творитимуться в українстві стихійно такі великі вартості, що переростатимуть значення національне і ставатимуть вартостями вселюдськими. Стриміти до творення вселюдського немає потреби, бо вселюдське вилониться з повноцінно національного само по собі.

Такий, на наш погляд, шлях української літератури. Сьогоднішній письменник мислимий і як творець з філософським розмахом, як творець українського світовідчужування, і як духовий провідник визвольної боротьби, як пристрасний учасник визвольного змагу. Не партійної метушні, не змагу амбіцій, а співучасник творення українського завтра. Поставити українського письменника в становище спостерігача великих пристрасностей, а не співучасника пристрасної боротьби за визволення — жорстоко і пригноблюю для самого письменника. І якщо сьогодні цілий ряд літератів відмежовується від контакту з політикою, то це явище навіяне втомю від важких ударів, що їх принесли останні роки, і як таке воно має з часом зникнути.

Розуміється, далеко не всі письменники здатні надихати народ в його щоденнім піднесенні по шаблях до українського визволення, але це й не можна ставити в обов'язок кожному художникові. Ми є нація, і як нація ми можемо мати своїх духових репрезентантів не лише на тому шляху, що виборює нашу життєвість як окремої субстанції, але також і в усіх тих відтинках духовості, які забезпечують нашу духову різноманітність, внутрішню складність як живучого феномену. Але треба, щоб на цих бічних відтинках духового життя наші письменники не говорили про свій патріотизм, а цілком одверто визначили свою аполітичність. Це поставить їх в опінії суспільства на те окреме місце, яке їм належить в нинішній суворій дійсності, коли нація всупереч смертельній загрозі для себе, стремить здійснити свої вікові ідеали.

Потрібна здекларованість. Інакше буде існувати і далі та недостатність уваги до літератури, що на неї скаржиться ухвала МУРу в першому збірнику.

В резолюції І-ого з'їзду МУР-у знаходимо твердження, що взаємно себе виключають, напр.: "Пам'ятати, що о д и н о к и м судією митця є його велика природа, а не я к і с ь /підкр.наше/ людські міркування, продиктовані пристрастю чи зарозумілістю" /Зб.МУРу І-ий, ст. 100/. А з другого боку, "намагатися служити інтересам свого народу в часі і просторі, пам'ятаючи про ту відповідальність, яку мистець несе перед історією". Примітивізмом віє також від твердження, що "всіми" є одне ідеологічне ціле. Зрештою, спростовувати це твердження не доводиться, бо воно вже спростоване самим змістом обидвох збірників.

В тій, за вдалим висловом одного рецензента, "кристалізації літературних розбіжностей", що їх виявляють собою Збірники МУРу, крайню ліву посідає І.Багрянний своєю статтею "Думки про літературу" /Зб.І/. Стаття подає ряд мало оригінальних, але, як свідчить сьогоднішня дійсність, актуальних до нагадування істин про суспільну роль літератури й письменника. Можна пошкодувати, що твердження Багрянного дещо опрощують, примітивізують проблему ідейності в літературі. Найцікавішими в статті є твердження на тему: ми і Європа. Багрянний, на нашу думку, близький до правильного трактування цієї проблеми. Правильним є, що нам слід відштовхнутися від сліпого наслідування Європи, від мавпування. Завдання зовсім не полягає в тому, щоб підвести українську літературу під спільний знаменник з європейською духовістю /комплекс якої дуже складний і може сприйматися під різними суб'єктивними аспектами/. Навчаючися в Європі, мусимо пильнувати, щоб у цій мірі зберегти в процесі цього навчання всі питоменні українському духові прикмети. Не можна припустити, щоб навчання наших письменників затирано в них своє власне, індивідуальне.. Це дуже до речі наголосити, бо в минулій літературній дійсності спостерігаємо в деякого ознаки такої втрати індивідуального обличчя. Однак, не можна погодитися з легковажним закликком "проковтнути Європу, взяти її до відома і піти далі". Річ у тому, що "проковтнути" Європу так легко не дається. Для того, щоб по-справжньому збагатитися від Європи, щоб її набутками користати для плекання свого, треба дуже багато вкласти праці і багато років витратити на перетравлювання європейських духових скарбів.

Недоліком статті є недбайливе ставлення до історико-літературних фактів /Оскар Вайлд і "Лімонадна теорія" мистецтва/. Так само тон статті не відповідає серйозності збірника: вульгарності, що ніяк не прикрашають стилю /"коломітературні цуцики", "нечасний наш предок, прртенсійність" /"Я визначив собі шлях українського письменника — той, що начертаний Великим Шевченком"/, легковажність тверджень /"творити мистецькі цінності важче, аніж теоретизувати про них"/. В цілому такий тон можна було б окреслити як заву розв'язність.

Дуже цікава є стаття проф. К.Шереха "Стилі сучасної української літератури на еміграції" /Зб.І/. Назва не віддає змісту праці. Зміст ширший, закреслений на синтетичне охоплення літературної діяльності від часів збройних визвольних змагань понизі. Точ основна увага досліджу Шереха спрямована на тенденції розвитку літератури, на розкриття основних стилізованих напрямів дальшого росту української літератури, однак автор дає тонку аналізу пройдених етапів, висвітлюючи духові і стилізові прикмети літературних груп і середовищ та даючи ще раз дуже звучні силуетки творчого обличчя цілого ряду письменників.

Тенденція нашого літературного розвитку, твердить Шерех, іде за

гаслом – до джерел національного стилю: "Ми свідки і учасники початку нової епохи літературного процесу – що веде до витворення глибоко своєрідного, глибоко українського літературного стилю. Чи ми будемо і свідками його вершини, його гребеня, його світового тріумфу – а це буде світовий тріумф – не відомо. Але ми повинні всіх зусиль докласти, щоб цей процес ніщо не затримувало, щоб ми йому сприяли, на нього працювали, йому присвятили все своє літературне життя".

Виникає питання: Чому йде мова про один національний стиль. Чи не природніше сподіватися розвитку стильової різноманітності нашої літератури?

Так само непереконливо звучить твердження, що наша література має бути довгий час хаотична, непорядкована, бриласта, дещо іраціональна. Невмотивованим є твердження: "ступінь національної органічності і ступінь подолання раціоналізму – ось ті критерії, під якими наша сучасність вимагає розглядати сучасну нашу літературу". На такі висновки нашої Шереха спостереження над нинішньою динамікою літературного розвитку. Але ж ми нині стоїмо на грані нового духового життя. Цю грань призначено нам перейти. В ближньому майбутньому треба ждати виразнішого духового оформлення людей лінією формування різних світоглядних своєрідностей. В парі з цим мало би прийти і формування різних літературних стилів. Може й прийде в дальшому майбутньому до єдиного національного стилю, але лише шляхом великої творчої перемоги одного з тих, що вступають у змаг. Покищо ми лише на старті.

Гасло високої майстерності, яке наголошує К.Шерех, само по собі невистарчальне. Цього гасла досить було б в СССР, де припускається лише один стиль, стиль т.зв. соціалістичного реалізму. В стильово диференційованій літературі, де стильові змагання є явищем нормальним, мусять формуватися і літературні школи, зі своїми деклараціями чи без них, але з виразно окресленим стильовим напрямком, що впливає з окресленої духовості і світосприймання. Мистець у своїй творчості повинен знаходити контакт із іншим митцем найбільш суголосним йому. Мистець може мати, крім своєї власної творчої лабораторії, в якій формується його власне, неповторне, ще й лабораторію близьких собі по духу, побратимів у мистецтві. Від цього виграє і мистець як індивідуальність, і соціальне звучання його творчості. Досі виникло цілий ряд літературних об'єднань, але вони не виявляють живучості головню тому, що засновані не за принципом школи, а як територіальні об'єднання людей, що випадково перебувають під дахом одного Тіму УНРРА:

Треба думати, що літературні напрямки оформлять себе в школи. Чи будуть це лише групи, чи перетворяться вони в оформлені літературні організації – це покаже майбутнє. Ми схильні думати, що організаційне оформлення таких груп було б явищем вельми позитивним, воно вводило б письменника в якісь норми соціальної дисципліни і паралізувало б такий властивий українцеві надмірний індивідуалізм. Це не знімало б потреби існування МУРу, який став би своєрідною "профспілкою" письменників і тереном творчих зударів митців різних світоглядів і різних стильових напрямків.

З більшою докладністю зважаємо за потрібне спинитися на статті Ю.Косача "Вільна українська література" /Зб.ІІ./, що її появу вважаємо за показник духової кризи в нашому літературному середовищі, яке втратило здібність реагувати на аномалії такого роду, як маємо в данс му разі.

Цілком погоджуємося з Ю.Косачем, що німецька окупація України в р.р. 1941-44 боліче перетнула український літературний процес. Так

само не маємо підстав заперечувати, що Д.Донцов у розвитку української літератури відіграв негативну роль тим, що популяризував на сторінках "Вісника" антигуманні ідеї і виразно орієнтувався на тоталітарний Захід. Саме тому на сторінках "Вісника" могли з'явитися поезії С. Кушніренка, версифікатора дуже посередньої марки, про образність віршів якого можна скласти уяву, прочитавши лише два рядки його писань:

Надзвичайно обладовані антени,

Перехрестя надто важких хвиль.

Ідейний світ такого поета не виходив поза межі ідеалізації тоталітарних устроїв: його "набили" "сригади чобіт по бруках", "бомбовозів околлітні тіні, впертий марш колоніальних каск..."

Там же, на сторінках "Вісника", знаходимо вправу пера Р. Єндика, ідеалізатора атавістичних племінних інстинктів патріархальної Гуцульщини, дослідника, до якого основним клопотом було встановити, який відсоток "нордійської крові" пливе в жилах українців.

Але не підлягає ніякому сумніву, що всупереч редакторським намірам Д.Донцова навіть на сторінках "Вісника" пробив собі дорогу живущий струмінь української літератури. Велика більшість оригінальних творів, друківаних на сторінках "Вісника", виявляла духову суверенність українського письменства. Там раз-у-раз знаходимо речі Д.Липи, О.Ольжича, О.Теліги, Б.І.Антонича, Я.Маланка, У.Самчука, О.Стефановича, О.Бабія, Л.Мосендза, Д.Дарагана, О.Лятуринської, Т.Курп'їти, Н.Львицької-Холодної, Б.Низанківського тощо. На сторінках "Вісника" з'явився ряд речей мистецьки вивершених, що становлять і становитимуть окрасу української літератури. І саме приклад із "Вісником" може промовисто свідчити, що мода наслідувати чужі ідеології не повелася на українському ґрунті. Для того, щоб відповідно оцінити літературний набуток передвоєнних десятиліть, відділити там позитивне від негативного, потрібно старанної аналітичної праці, а не такої "синтези", яку перевів Е.Косач.

Основний удар Е.Косач спрямовує не проти Д.Донцова і донцовщини, а проти основної течії духового життя двадцятих-тридцятих років. Ці роки були позначені напруженою визвольною боротьбою. Ідея національного героїзму стала ідеєю домінуючою і визначальною увесь духовий процес. Зі сторінок газет, журналів, ця ідея випромінюється в серця і душі тисячів людей. Ця ідея породжувала чуда героїзму. Білає і Данилишин стали справжніми символами доби. І проти цього могутнього струму визвольної духовості дрібними й мізерними видавалися ті ідеї, що їх на своїм щиті підносили деякі відірвані від народного ґрунту українські інтелігенти. Е.Косач сам зазначає, що та духовість не розпоряджала ніякими засобами примусово поліційного порядку. Вона лише "морально тероризувала" ревнителів воєсвітязноської ідеї, бо маса, громадська опінія була на боці нового світогляду. Більше того, Косач констатує, що навіть і нині діє "інерція" попередніх часів. Щось є очевидно дійсно величезного, непроминально цінного в тому комплексі духовості, що створився в останніх десятиліттях, коли він в душах тисяч вірних спромігся перемагати тисячні егоїзми буденщини, коли він міг опанувати західньо-українські маси, суспільство згори до низу так, що напроується історична аналогія перемоги християнству над поганством /не говорячи, самозрозуміло, про масштаби/. Непроминальна цінність цього духового комплексу, історична органічність його появи, засвідчується також тим, що він пробивав собі дорогу й на Наддніпрянщині через творчість таких письменників, як Хвилювий /"Вальдшнепи"/, Куліш /"Патетична соната"/ та інших.

Цілком безпідставно висловлює Е.Косач думку, що О.Ольжич лише віддавав данину моді, коли творив у плані героїки. О.Ольжич був, і як людина і як поет, незвичайно послідовний, вірний собі до кінця і глибокий. Саме він розгортає гасло української героїчної духовості в широку життєву концепцію. Стаття О.Ольжича "За героїчну духовість", надрукована

в журналі "Обрії" 1936 року, різко підкреслювала жалюгідність потуг Третього Райху й італійського фашизму знайти шлях до героїки. Ольжич зазначав, що тривання процесу української національної революції, свіжість традицій збройної визвольної боротьби тєсрять надійну передумову для розгортання героїчної духовості такого діапазону, що визначить місце України в світовій духовій творчості.

Як докази культурної обмеженості попередньої доби для Косача служить засудження нею Драгоманова, Грушевського, Винниченка.

Періоди бурхливого ідеологічного формування завжди бувають позначені скрайностями. Тому в минулих десятиліттях доходимо до скрайної негатиї Драгоманова і Грушевського. В запалі критики забувалося, що Драгоманів як етнограф і Грушевський як історик вписали золоті сторінки в розвиток української науки. Однак критика супроти цих діячів, спрямована в основному на викриття хибності їх світоглядних і політичних концепцій, дала позитивні результати.

Стало ясным, що Драгоманів був антиподом Шевченка. Кпини з мужицькості Шевченка, ворожість до Шевченкового "біблійного патосу" були ворожістю до національної революційності поета. Поняття національної культури Драгоманів розчленував на поняття змісту і форми в такому сенсі, що підготував позиції Леніна в національнм питанні. Не даремно деякі цитати Леніна звучать як перефразування драгоманівського тексту. Драгоманів уперто пропагував ідею федеративної Росії і прищепив її в кров і мозок цілому поколінню українства, що фатально позначилося на визвольних змаганнях 1917 року. М.С.Грушевський, будиши ідеологічно у великій мірі послідовником Драгоманова, постійно пропагував і здійснював у практичній політиці ідеї федералізму. А його крилате твердження про те, що справа політика - іти вслід за народною масою найбільш виразно показує його політичну наївність і безпечність перед лицем подій, які вимагали ясності політичних принципів, чіткості практики, рішучості й оперативності.

Так само не має Косач рації, захищаючи В.Винниченка перед володимиром опінією останніх десятиліть. Не підлягає ніякому сумніву, що Володимир Винниченко - талановитий і культурний письменник. Але в меншій мірі підлягає сумнівові те, що Винниченко докотився крайніх меж національного ренегатства. На Винниченкові найлегше довести безглуздість тези про неприпустимість змішування біографії письменника з його творчістю. В.Винниченко, переставляючись на позиції радянофілства, у своєму тритомнику "Відродження Нації" обплював наші визвольні змагання 1917-19 рр. так, як цього не зміг би зробити ніякий сторонній ворог. Пересмикуючи факти, він очорнив постаті с.п.с. Петлюри і С.Коновальця. 1936 року, коли в Парижі на процесі Шварцбарта перед світовою опінією зважувало моральний капітал української революції, Винниченко став на боці клевети. Копіювання в статтевій проблематиці та проповідь класової боротьби становлять характеристичні ознаки багатьох його творів. Що правда, є у Винниченка й ряд таких речей, що не мають в собі цих негативів, але... Але тут на весь зріст постає питання, чи можна письменника розглядати поза його біографією, чи має право письменник бути національним ренегатом. Здоровий національний інстинкт підказав українству, що в час, коли триває визвольний бій, зрадництво є річчю ганебною, незалежно від того, якими талантами обдарований зрадник. Можливо, що припадешне покоління українства у вільній могутній українській державі буде більш великодушнє і зуміє позитивно оцінити певні сторони його творчості, наше ж покоління залишиться непримиреним у відношенні до нього, якщо він не відмежувався від свого минулого.

Основна теза К.Косача - письменник не повинен мати контакту з

політичною боротьбою. Він істота асоціальна, "увесь в собі". Для доказу цього твердження автор аказує на Еразма Роттердамського, шкурника, підлу людину, що зрадила своїх друзів по ідеї, залишившись все таки великою людиною. Приклади такого характеру - це якщо не крайній суб'єктивізм, то демагогія. В історії маємо безліч прикладів, коли велика людина ставала великою лише в певні моменти свого життя, коли переймалася драматичною колізією епохи, коли, внирившись в саму гущу життя, охоплювала своїм духовним зором його істотності і знаходила розв'язку колізії в монументальному утворі, що височить над віками. Еразм був великим своєю "Похвалою глупоту" і нікчемно малим своєю зрадою. І напевне сучасники Еразма, що дихали з ним одним повітрям, зовсім не похваляли його зради.

Так само дуже непереконливі докази Косача, взяті з української літератури. Стефаник, звичайно, не викладав програми радикальної партії в художніх творах, але його партійна діяльність давала йому можливість якнайширшого контакту з політично-передовими елементами в народі, і звідси виростала глибина чуття Стефаникових новел. А естет Коцюбинський писав Гнатюкові схвилювані, повні болю листи про невдачі революції 1905р. І з цього болю зродилася ідея II ч. "Фата Морґана". І щоб її написати, як старанно вивчав Коцюбинський перебіг селянських розрухів на Україні, скільки переглянув документів, із скількома свідками подій говорив, спеціально виїжджав навіть в місця драматичних подій.

І чи оправдає має рацію Косач, коли твердить, що Шевченко, пишучи "Кавказ" не мав замру захопити свою ідею співчуття поневоленим народам своїх читачів? Чи справді він писав це річ лише для свого друга? Шевченко давав свої поезії до переписування й нелегального поширення, тобто діяв як революціонер-пропаґандист. І якщо поет не мав перед своїми духовними очима цієї невидимої аудиторії прихильників його музи, навіряд чи опромігся б він на той суто ораторський патос, що звучить в рядках "Кавказу", де лише останні рядки до деякої міри позначені камерною інтимністю присвяти. "Жерміналь" Золя був романом пропаґандивної спрямованості. В самому задумі Золя лежала пропаґандивна ціль. Про це свідчать його власні нотатки. Однак цей твір, всупереч теорії Косача, як видатне явище увійшов до історії світової літератури, так само, як і "Батьки й діти" І.Тургенєва, твір, у якому автор встановлює опії пропаґандивний контакт із російським суспільством. І все таки цей пропаґандивний твір здобуває собі увагу через переклади в Зах. Європі і входить у скарбницю тривалих літературних цінностей.

Звідки у Косача настійливе уперте відмежовування від політики? Вона коріниться в поставі до політичних перспектив українства. "Бо якщо суто політичні перспективи українства можуть бути не надто оптимістичні, то духовна обріді наші широкі й неперезорені". Звідси твердження: "Розпочинаю кампанію підбів в імперіальному масштабі, може величавішу ніж підбій Менделєєв англійцями". Якими ж шляхами цей підбій ітиме? Тут знов вичитуємо: тим самим, що ним ішли колись Прокопович, Яворський, Бевбородько...

Сьогоднішня світова літературна дійсність являє хаос ідей і пристрасей. Цей хаос відображає в собі духову кризу. Воєнна перемога демократичного світу над європейським тоталітаризмом не означає ще ліквідації духової кризи, в яку увійшов світ демократії задовго перед війною. Про це найяскравіше свідчать до сих пор міцні позиції більшовицько-марксистської духовості в цілій ряді країн земної кулі, що загрожують світові новим відродженням віку варварства і здицання.

В духовій боротьбі зі світом реакційної антигуманності, в хаосі думок, ідей починає оформлюватися цлий ряд світоглядних концепцій, з якими зв'язаний ріст різних літературних течій. Засягом своїм все це змагає до універсальності, але базується на певнім національним ґрунті,

не цурається адебітного й "регіональних" проблем. Впливати в це бурхливе море без компасу національної ідеї - це значить приречити себе на безславне поглинення морською безоднею.

Крайню праву позицію серед мурівців посідає В.Державин у своїй праці "Проблема класицизму та систематика літературних стилів". Він ніби не дискутує. Однак всі його зусилля спрямовані до того, щоб довести найбільшу відповідність класицизму як мистецького і літературного стилю ідеальній природі мистецтва, висунути класицизм як мету, до якої мали б спрямовувати свої стопи художники слова, що держаться.

Державин - формаліст чистої марки. Його не цікавить історичний розвиток стилів. Він не хоче визнати, що кожна епоха несе в собі глибоку відмінність для кожного стилю, що власне тільки епоха надає стилям конкретності. Він оперує часовими схемами, і це дає йому змогу створити свої скали стилевих вартостей, в якій реалізм скинутий в одну купу з натуралізмом, як "псевдостиль", позбавлений тієї значеності, яку він має в розвитку літератури. Не менш важливий стиль - романтизм включив Державин в поняття безмірно вузького явища-імажинізму. Змістові елементи в художньому творі для Державина не існують: "З естетичного погляду, - пише він, - кінце слід виключити їх /змістові елементи Е.Б./ повністю, бо весь зміст мистецького твору є абсолютно поамистецький і ніякий естетичний аналіз не підлягає - так само, як не підлягає їй, приміром, комерційна ціна мистецького твору. Щодо т.зв. ідейного змісту мистецького твору, тобто його філософічного сенсу - це мабуть самоочевидно: ідейний зміст мистецького твору психологічно сприяє реалізації естетичних елементів останнього, проте, подібно до каталізатора в хімічному процесі, ніяк не сполучається з ними" / 36.ІІ. ст.24/.

Таке трактування природи естетичного дає Державин. За єдину ознаку художнього твору визнає форму. Це є механізація мистецтва. Естетичне не є приналежністю лише мистецтва, оскільки естетичне є існуючим в такій мірі, в якій воно відноситься до роду людського. В такій мірі воно є функцією життя. Естетичним є все те в світі - людина, природа, мистецтво - що виражає людську істоту своєю феноменальністю, ідеальною закінченістю. Міра естетичності визначається мірою наближення об'єкту до тих ідеальних понять краси /чи потворності/, які закладені в природі історичної людини. Мистецтво є конденсація естетичного зі сфери життя. Матеріал, ідея остільки мають значення в художньому творі, оскільки вони внесені в твір холодним розрахунком і виміром, а визначені естетичним критерієм художника в процесі його творчості.

Форма і матеріал єднаються в образі. Стежити за розвитком системи образів у такому чи іншому стилі, це значить підходити до вивчення літератури синтетично. Розуміється, що виключаємо й інших методів підходу до літературних явищ. Можна розглядати, приміром, літературу під кутом її суспільної функції. В такому разі дослідника може цікавити - як ці ідеї і твір в цілому позначилися на стані духового життя суспільства. Але може бути й інший підхід до літературної аналізи, коли всю увагу концентрується на формі, на іманентності форми. Бо, очевидно, форма, як така, має в собі саму логіку свого саморозвитку, узагальненості і попередніх мистецьких форм. Така методологія може цікавитися змістом лише сумарно, беручи на увагу лише історично-стильово-змістові домінанти-як елемент, що вступає у взаємодію з формою.

Позиція В.Державина у відношенні до змісту, ідеї, матеріалу надто імперіалістична. У всякі разі ясно, що це приводить дослідника до крайньо суб'єктивних висновків.

У морального, соціального або політичного

В історії мистецтва виникло багато естетичних теорій, які мають ту чи іншу рацію. Якщо хочемо бути близькими до національних джерел, то не варто відриватися від основи естетичних позицій Шевченка, Франка, Л.Українки, що не окладали естетичних платформ, але були і великими мистцями і людьми компетентними в справі естетики. І коли ми дали кілька зауважень про "ази естетики", то нам здається, що ми скопили те найважливіше, що спільне провідним постаттям нашої літератури. Це загально може бути базов для дальшого розвитку наших естетичних концепцій.

- - -

Розвідка В.Бера "Заосади естетики" є більш історіософічною, ніж естетичною студією. У Бера читасмо: "Людські ідеології, оглядові течії, політичні напрями, теорії мистецтва -замінюються за принципом прямого заперечення". Це, на нашу думку, не цілком так, бо кожна доба, навіть протиставляючись попередній, має в собі намарування попередньої. Часто в історії людства заперечення постає не відразу, а через проміжну стадію, яка сама по собі має самодостатнє значення в історії.

Між французькою революцією і добом реставрації була проміжна епоха Наполеона Бонапарте, яка мала свій стиль і в політиці, і в соціальному житті, і в мистецтві, тобто мала самодостатнє значення.

Ніби відчувачи слабе місце своєї теорії, В. Бер бере приклад імпресіонізму і стримить довести, що "імпресіонізм вимагається за адіюшенні тих же принципів, що лягли в основу реалістичного мистецтва". На думку В.Бера, в імпресіонізмі мистці відтворюють дійсність не як об'єктивну реальність, а як даність, окреслену новими науковими дослідженнями. І для доказу цього твердження він досить влучно посилався на творчість Коцюбинського, бо ж Коцюбинський брав імпресіонізм не в його стилізований оуті, а шукав лише способів використання імпресіоністичної техніки в рамках реалістичної творчої методи. Другий приклад - проф.М.Бурачек - також непереконаливий. Він також не був прихильником чистого імпресіонізму, він прагнув лише відомішеного індивідуальним оприйняттям реалізму. І в його полотнах знаходимо український пейзаж як такий, шукання реалістичної типовості, поєднане з особливим свіжістю барви, сонячністю і неокресленістю контурів, властивими імпресіоністичній техніці.

Інша справа М.Черемшина. Імпресіоністичний підхід до дійсності у нього превалює. Але чи він мав ту саму ціль, що й реалісти, тобто шукав лише "іншого способу точно відтворювати природу", як мали робити, на думку В.Бера, імпресіоністи? Ми думаємо, що М.Черемшина не прагнув розкрити ту чи іншу життєву закономірність. Воупереч реалістам він хотів дивитися на те чи інше явище не з погляду об'єктивної точності відображення, а з погляду суб'єктивної і не обов'язкової для інших своєрідності його.

І вже зовсім не можна закинути Альтербергові /"Ві їх зеге"/ погугу до точності відтворення природи.

Думаємо, новітні наукові досліді були не суттєвою підвалиною імпресіоністичного стилю, а лише вихідною точкою, стимулом, який в результаті дав мистецтво, протилежне реалізові. А далі прийшла інша протилежність. Імпресіонізм, символізм - не шляхи до естетичного заперечення реалізму, а періоди в розвитку літератури, з яких кожен окрема є самодостатнім запереченням епохи реалізму. до того ж стильовою самоцінністю, незалежною від дальшої реакції на реалізм, яка вже сама по собі самоцінності не являє.

Пов'язання конструктивізму із декретованим соціальним мистецтвом нам також видається штучним. Перехід від цілого ряду дрібних "іс-

мів" до т.зв. "соціалістичного реалізму" відбувся не органічним шляхом, а під політичним тиском, що надавало цьому процесові потворних рис. Але разом з тим у цілому ряду художників бачимо стихійний потяг до реалізму в результаті втоми від безлічі шукань перших десятиліть ХХ.ст. Реставрований реалізм зберігає від попередніх шукань лише деякі умовності. "Тихий Дон" Шолохова, "Мати" Головка, новелі О. Слісаренка показують, що навіть там, де нинішні реалісти обмежені духовим і фізичним терором, реалізм опромагається на певні тріумфи.

Однак іншої думки В.Бер: "Насьогодні проблема реалізму в мистецтві може бути лише проєктною проблемою", - твердить він. Маємо тут приклад того, як ефективна теорія зачаровує творця її до такої міри, що він обминає добре відомі йому як літературознавцеві факти.

В теоретичній будівлі В.Бера взято на увагу етаповість розвитку техніки, наукових концепцій розуміння світу. З ними зв'язує нас дослідник і етаповість у зміні стильово-мистецьких концепцій. Крах цих спроб стичного переформування світу обумовлений тим, що, коли техніка й наука об'єктивно спроможні до розвитку, то сфера логіки, етики й естетики є незмінною в природі людини. Вони не розвиваються, а лише протилежно змінюються. Тут діє не закон еволюції, а революції.

Незвичайно смілива своїми висновками і насичена тонким аналітизмом в частковостях, стаття В.Бера викликає в нас скептицизм з огляду на методу, яким оперує дослідник. Беручи тему універсально-соціологічно, автор проте уникає розгляду соціальних організмів. Нації, як духово-соціальні органічні спільноти, що, на нашу думку, зростом своєї соціальної органічності на протязі віків утворюють повільний розвиток притаманний людині духових якостей, зовсім вігноровані дослідником. Він бере людину поза її трудовими і духовими взаєминами в суспільстві, що, на нашу думку, в праці з таким широким тематичним засягом робити ніяк не вільно. "Історіософічні етди" В. Петрова в II.Збірнику стоять у тісному внутрішнім зв'язку з "Засадами поетики" В.Бера. З огляду на те, що досі опубліковано лише частину "Історіософічних етдів", не можна робити якихось остаточних висновків і про початок праці. Однак вже й тепер можна відзначити деякі недоліки праці.

Кінець ХІХ.ст. автор слушно характеризує як добу, обтяжену відчуттям великої духової кризи людства. В.Петров визнає, що з цієї кризи намітилося кілька концепцій передбачень майбутнього. Він докладніше згадує лише дві - одну апокаліптично-візіонерську, пророкуючу загибель нинішнього світу, та іншу, як сукупність замкнених в собі історичних кругів - і другу, концепцію наскрізь матеріалістичну, концепцію перебудови світу через світову соціальну революцію. Нам здається, що недоволоданим є випускати з уваги передбачення третє, що як показує діїоніст, має мабуть найбільше шансів до реалізації: новий патос розвитку людства наступить у добі здійснення повної політичної і духової емансипації націй. Це передбачення ще й досі ніким не висловлене в такої повноті, ефективності і пластичності, як два попередні, однак це передбачення запліднює сьогодні думки багатьох мислителів. І має вже воно в собі і нинішній субстрат всесвітнього, універсального значення. Цілий ряд націй в процесі визвольної боротьби переймаються месіаністичним замислом створити чи то в політично-устроєвих формах, чи в своїй духовості вартості всесвітнього значення. І найважливіше, що це передбачення вже вступає у фазу свого здійснення. Національно-визвольні революції потрясать світом: Китай, Індія, арабські країни, Індонезія, Єгипет, Польща, Україна... Кілька світових імперіалізмів, що досі жили коштом поневолених націй і здушення різних виявів їхнього життя, перетасовують нинішню карту, щоб використати національні рухи, як знаряддя, а не впасти їх жертвою.

Тому, між іншими, вважамо неправильним твердження В.Петрова: "19 сторіччя змагалося за суверенність народів; нащ час ідеє народної суверенності доповняє газлом світського уряду... Наш час прагне міжнародної єдності світу... У 19-20 ст. держави змагалися за імперіалістичний поділ світу. За нашої доби це втратило свій сенс. Наш час змагається за неподільність світу". У відповідь на це слід би зазначити, що не можна політичні тенденції світу характеризувати за деклараціями тих чи інших політичних мужів. В таких деклараціях треба шукати і захований сенс. Тут методологія історіософічного доовіду щільно стикається з відчуттям ходів практичної політики, до чого, здається, В.Петров взагалі не має нахилу і що може негативно відбитися на його історіософічних міркуваннях в цілому.

Обидва збірники МУРу є безперечним доказом духової активності наших провідних літературних кіл. За це свідчать і статті, не розглянені нами в-за браку місця.

Однак, в усього сказаного доводиться все таки ствердити наявність духової кризи в літературному середовищі. Ознаки кризи: змагання тезу свободи слова, оумління, моралі довести до тої крайньої межі, де вона заперечує наявність суспільності, як об'єктивної вартості, створеної тисячоліттями соціального розвитку людства.

Нова тим ми ще в міждіб'ї. Ми ще не домовилися до однакового розуміння найголовніших понять. Не формування суперечних світоглядів, що можна б було вважати нормальним явищем, характеризує нас, а хаос світоглядних уламків людини, що "числить за собою кілька відмінних біографій". Якщо цей хаос затримається в нас, то він може стати загрозливий для нашої національної субстанції.

ОЛЕГ ВУЄВСЬКИЙ

МІЙ ВИБІР

Мій вибір не тут. Біля входу
Я інших зустріз вартових.
Хтось кличе? - Відмовте, що з роду
Не був і не вхожий до них.
Він так лих, мовляв, ненароком -
Весняний проліт, та й усе.
На птахів погляньте. Щороку
Яку їх тут силу несе!
Вони ж не питаються злиху:
Лиш дім їх приваба й мета...
Що кажуть? Я блідну від жаху?
Неправда, вдалось вам. То так -
Від втоми: не звикнув до цього,
І, певно, важенько для ніг...
Та гляньте - вже видно за рогу
Ворота... І варта - з своїх!

С.Г.

Українські підсоветські поети

/ Монтаж /

Дуже рідко доходять до нас, на емігрантів, книжки й літературні журнали, видавані тепер в Україні. З тим більшою цікавістю беремо до рук антології української підсоветської поезії за роки війни /1941-1945/, видану Держлітвидавом України. На жаль, та книжка дійшла до нас тільки на мові російській, у перекладах Н. Ушакова, зрештою зовсім пристойних.

Які ж ідеї, власні і не власні, заповнюють поетів сьогочасної України? Замість писати про це, подаємо монтаж із зразків їх творчості.

Микола Б а ж а н видав такі збірки: "Гнів отчизни" - 1941, "Клятва" - 1941, "Клич вождя" - 1942, 1943, "Данило Галицький" - 1942, "Сталінградський воєніт" - 1943, "Поезії" - 1943, "В дні війни" - 1945.

Мы, войско стальное вождя-исполина,
Вотупаем в решительный бой.
Не будет, не будет рабой Украина,
Не будет немецкой рабой!

Под знаменем партии наша дружина
Идет всепобедной стезей.
Не будет, не будет рабой Украина,
Не будет немецкой рабой!

Сава Г о л о в а н і в о ъ к и й видав збірки: "Пісня про мов Україну" - 1942, "Книга воїнів" - 1943.

У вора чести нет, я знаю,
Нет благородства у врага, -
Но нынче - подлость воровская
Безмерно, олишком велика.

Льбомир Д м и т е р к о видав: "Слава" - 1943, "На полі бою" - 1944. Він вдаряє в тони національні:

Сияла осень голубая.
На Хортице стояли мы,
И Днепр, оердито огибая
Утесы, скалы и холмы,
Стремил перед войсками воды,
Как песню давней старины
Про запорожские походы
И вольных сыновей войны.

Наталя З а б і л а , відома своїм перекладом "Слова о полку", в якому вставила окрему пісню про Сталіна, видала збірку "Дні тривоги" - 1945.

Он вырос. Возмужал. На оердце-орден. Рядом
Со мною он идет. Мое он торжество
И гордость он моя. И мне приятным взглядом
Все женщины глядят с улыбкой на него...

Андрій М а л и ш к о має за собою збірки: "До бою ставайте" - 1941, "Україно моя" - 1942, 1943, "Понад пожежами", - 1942, "Битва" - 1943, "Слово о полку" - 1943, "Полонянка" - 1944.

На знаменах сталинское слово,-
Мы стремительно вперед идем,
Государства своего родного
Никому в обиду не даем.

Іван Н е х о д а видав: "Я їду на бій" - 1942, "Ми Сталіна солдати" - 1943, "Лісові оселі" - 1944.

Консерви из Лиссабона,
В ставане - ямайский ром...
А свади Одер и Висла,
И Днепр, и сади за Днестром.
Штыком одкрываем банки -
Да здравствует русский штык! -

Леонід П е р в о м а й о в с ь к и й має такі збірки: "Приюта воїна" - 1941, "Партизан Вернигора" - 1942, "Мати воїнів" - 1942, "Шляхи війни" - 1942, "Земля" - 1943, "День народження" - 1943. Поет ударяє в тон імперіалістичний:

Все дороги пройдем, побываем на каждом вокзале,
отдыхать мы не станем, мы глаз не сомкнем среди тьмы.
Кто б поверил из нас, если б нам после битвы сказали,
что Варшаву и Краков не мы выручали, не мы.

Макоши Р и л ь о в с ь к и й видав цілу низку збірок: "За рідну землю" - 1941, "Світла зброя" - 1942, "Слово про рідну матір" - 1942, "Світова зоря" - 1942, "Мага" - 1943, "Велика година" - 1943, "Вибрані поезії" - 1943, "Мандрівка в молодість" - 1944, "Неопалима купина" - 1944, "Марина" - 1944:

...И в сборе вся семья - она одна.
Ты поступишь своей весь мир потряс.
И Пушкину как бы сказал Тарас:
- Жива, воскресла наша Украина!

Володимир С о с в р а видав: "Червоним воїнам" - 1941, "В годину гніву" - 1942, "Під гул кривавий" - 1942, "Син України" - 1942, "Вибрані поезії" - 1944, "Мій син" - 1944:

За Уфой равнины
В снежной тишине.
Мальвы Украины
На моем окне.

Михайло С т е л ь м а х має дві збірки: "Провесіннь" - 1942 і "За ясні зорі" - 1942.

Унеча встала, Умань встала,
И Гонта шел из-за реки.
Гора Чернечая узнавала
По шагу Щорсовы полки.

Микола Т е р е щ е н к о , що довго мовчав /був арештований/, воскрес і видав три книжки "Дівчина з України" - 1942, "Вербі-рясна"

1943, "Зорі" - 1944. Про Ленінград пише він:

Здесь Пушкин пламенел,
Шевченко здесь пылал.
Здесь Ленин свет зажег
Счастливой нашей доли, -
И в звездах вся страна!

Павло Тичина був дуже активний: "Воля непреложна" - 1941, "Ми йдемо в бій" - 1941, "Тебе ми знищимо - чорт в тобод" - 1942, "Перемагають і жиди" - 1942, 1944, "Похорон друга" - 1943, 1945, "День настане" - 1943, "Поезії" - 1945, "Вибрані поезії" - 1945. Фамілію описує він так:

По формі - ти спірут, а доктрина
Твоя - будто ветер в трубі...
Чудовище, злая личина, -
Зачем же культура тебе?
Обмана і лжи представителі -
Ты прозвище знаєш своє;
Ты-вор, негодяй і грабітель,
Сомедший с ума, вот и все.

Павло Усенко має за собою збірки: "За Україну" - 1941, "З вогнищ боротьби" - 1943, "Клянись" - 1943:

Слава Сталину рідному,
Песня - слава -
Вроєно котиться на німцях
Наша лава.

Вкінці Василь Шведь репрезентований однією збіркою "Добрий ранок, Україно" - 1945. Обмазаний кривавою глиною, він хоче таким увійти в Берлін:

У всіх германців на виду
Таким по улицах Берліна,
Ее не счистив, я пройду.

Така то тепер українська підсоветська поезія. Читайте і насолоджуйте душу!

ЯРЕМА ГАЛАЙДА

ЦАП І СОЛОВ'Я

Зловив цап в гай солов'я.
Нарешті птичко твоя!
Сп. літай в пісень мені вінець,
А ні, зроблю тобі кінець.

І соловей не спав, не їв,
Вбирав цапка у ніжний спів,
І дослужився так в сатрапа,
Що сам вкінці зійшов на цапа.

ПРОФ. Д-Р ОЛЕКСАНДЕР КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Психологія на порозі Нової Доби

"Світ видний є тільки символом світу невидного" - каже св. Павло. Великому вмиранню людей, що ми були його свідками за останні п'ять літ, товаришило велике вмирання ідей, - "Великий Руїні" матеріальних цінностей "Велика" /якщо не більша/ "Руїна" духовних вартостей. "Корсі і рикорсі", загибелі і відродження цілих культур, що про них говорить у своїй теорії циклічності духового розвитку людства італійський філософ Віко, стають у перспективі останніх наших історичних переживань чинів більше, як арабесками думки на окрайках позовклих карт історії, являються гірков і кривавою неймовірністю досвіду наших днів. Виразко почувасмо, що ми на порозі "Нової Доби" і що ця нова доба принесе ти може загибелі давньої форми культури, повну її метаморфозу.

Ми не в силі окреслити напрямку цієї метаморфози. Знаємо тільки, що обличчя нової культури різбитимуть, як і раніше, основні функції людського духа: релігія, мистецтво і знання. Знаємо теж, що на особливо важливу культуротворчу функцію знання складаються поступи і змісти поодиноких наук, - і знаємо, що серед них треба щодо цього віддати першенство наукам основоположним для цілих ділянок знання, **ф і з и ц і** як підвалині групи математично-природничих наук, і **п с и х о л о г і ї** як основі гуманістичних наук.

Іє цих міркувань виринає проблематика "психології на порозі нової доби."

Щоб дати відповідь на питання: "Які майбутні розвиткові спроможності психології та який їх здогадний напрямок?" - мусимо собі взяти справу із сприятливих і несприятливих обставин розвитку психології, зв'язаних з самим її предметом - **е т р у к т у р о в п о с и х і ч н о с т и** - та в психологію вже досягнутих в історичному розвитку вислідів. Ясно, що майбутні поступи кожної науки визначаються з одного боку **в а ж л и в і с т ь її предмету і його п л а в н а в а л ь н і с т ь**, можливість проникнути його теоретично й опанувати практично, а з другого боку вже існуючими, в історичному поступі **п л о с я г н е н и м и н а д б а н н я м и**. Відповідно до цього займемося перш усього становищем психіки і психічності "у світі", у дійсності, щоб в віставленні з іншими "постаттями", "проявами" дійсності визначити **"в а ж л и в і с т ь"** і **"п л а в н а в а л ь н і с т ь"** психічних явищ, - а відтак кинемо оком на психологію в перспективі історичного розвитку людського знання звагалі, щоб з кривої її дотеперішнього розвитку по змозі збагнути її дальшу розвиткову лінію.

Становище психіки і "психічності" у дійсності, що на ній складаються, як зараз побачимо, ще "матеріальність", "органічність" і "духовність", намагатимься прослідити, беручи за основу "категоріальну аналізу дійсності", як її довершав Ніколай Гартман у своїх спробах покласти основи нової онтології, тобто

філософії форм дійсності. Усталюючи чотири форми дійсності, матеріальність, що її прикладом може бути напр. кристаль якого-сь мінералу, органічність, що її віднаходимо в рослині чи тварині, психічність, що її добуваємо виразно тільки в людині й деяких високо зорганізованих тваринах, і духовність, що виявляється в проявах культури, напр. в мові, мистецтві тощо, Гартман намагається знайти найзагальніші притаманності, прикметності для кожного з цих чотирьох "шарів" дійсності, т.єв. "категорії", і окреслити взаємовідношення шарів до себе.

Різниця між шарами матеріальності, органічності, психологічності й духовності полягає в тому, що деякі "категорії", прикметні тільки для деяких шарів /напр. простірність прикметна для шару матеріальності й органічності - виникає в шарі простірності/; на тому, що в вищих шарах появляються нові категорії /напр. свідомість в шарі психічному/, та що ті самі категорії змінюють свою постать в різних шарах /напр. механічна причинність шару матеріальності стає доцільною саморегуляцією в шарі органічності/. Взаємовідношення між шарами дійсності відповідають подекуди відношенням між геологічними шарами. Тут і там маємо шари "носіїні" і шари "спочиваючі"; не може існувати органічність без матеріальності як овові підвалини, не може існувати психіка не зв'язана в організмі, не може існувати культура без психіки, що її творять і розуміють. Але одночасно кожний шар вищий, спочиваючий, є в певному розумінні незалежний, автономний супроти носійного. Культура національна не вичерпується тими своїми змістами, що в даний момент є саме переживання, напр., мова існує не тільки як сума виголошуваних в даний момент слів, але немов понад і поміж одиницями, що змінюються - вмирають і родяться - і є керування в своєму житті і розвитку власними логістичними законами. Вправді психічність не може існувати без органічності, а та знову без матеріальності, але категорії психічності, свідомості з її функційним плананням, почуванням, змаганням, є певним "новум" у відношенні до явищ тільки самої органічності, що внос, хоч зв'язана з матеріальністю, виказує однак цілеспрямованість, адішність застосовуватися до довкілля, - чужі мертві матерії. Оце узалежнення шарів вищих від шарів безпосередньо нижчих відмічує Гартман, називаючи нижчі шари "категоріяльно сильнішими", а релятивну незалежність шарів вищих окреслює як "автономність".

Автономність шару психічності, "новум", що разом з ними появляється в побудові дійсності, визначає нова категорія, чужа органічності і тим більше матеріальності - свідомість її основні притаманності, як побачимо, виводяться з обставини, що в переході від шару органічності до шару психічності виникає основна категорія обох носійних нижчих шарів - простірність.

Це, що свідомість є непростірна, що думка, хотіння й почування не мають ani ширини, ani довжини, ani грубости, відмежовує психіку радикально від нижчих шарів і спричиняє паузи про психіку-психологію - поважні й особливі труднощі, що їх не зустрічає напр. фізика.

Тому що психічні явища не простірні, вони недоступні мірі, і тим самим методам математично-природничого думання. Хоч зв'язані тісно з життям, однак не є вони, як явища органічності, його простірними у зверхненіях, що їх можна б простежити біологічними методами зверхньої

обсервації й експерименту, тільки мусять залишитись у своїй суті у внутрішніх явищах, даними і заступними тільки одному підметові, що їх дізнає, і від нього частинно залежними. Але безпростірність психічних явищ не тільки опричиняє їх суб'єктивний характер, має вона ще й інші наслідки. Психічні явища, що існують не в просторі, а тільки в часі, не можуть виступати побіч себе, але мусять воюватися одне в одне, вваємо про них катися. До суб'єктивного характеру психічних явищ приєднується вваємо про них катися як друга основна притаманність психічності.

Візьмим для прикладу стан овідомості альпініста, що опинився по відбутті небезпечній дорозі на окельній полянці - перед самим шпилем. Він переживатиме окладний психічний стан, що в ньому аналіза могла б вирізнити органічні враження холоду, голоду, опраги і втоми, м'язеві й статичні, що є вислідом його не вигідної позиції, ніяку зображену величній гірській панорамі, гаму почувань від останків остраху аж до гордості і самопевності побіч естетичного, а може й релігійного захоплення, намаги втримати рівновагу і забезпечити себе передмітром та бажання продовжувати дорогу... В бажанні цьому вже зароджується і думка, плян його виконання, простягаючись так в майбутність, як згадка про пройдений шлях співзвучить в його теперішності. Вся ця змішана різноманітність психічних емоцій творить, однак, один суціль, одно суцільне переживання, що його можна назвати переживанням переможеної гірської вишості, різноманітну єдність, "унітас мультіплеко", - як каже Штерн - так тісно в собою зв'язаних розчленувань однієї цілості, що зі зміною однієї частини цілість набирає іншого забарвлення. Оцей зв'язок вваємо про них катися, в якому, очевидно, в кожній змінній проникливості вмиється цілість про них катися - називаємо "інтегративним зв'язком", а цей порядок в укладі частин, що творять розчленувану цілість - психічною структурою. Своєрідності цього основоположного для психічного існування поняття структури муємо привертати дещо уваги, якщо хочемо зрозуміти особливості завдань: труднощав психології в порівнянні з іншими науками.

Психічну структуру, як розчленовану цілість психіки, зможемо зрозуміти тільки на фоні цілості дійсності, що ми про неї у вступних заввагах говорили, - а зв'язок поодиноких розчленувань цієї структури, а саме трьох основних психічних функцій: пізнання, змагання, почування, - тільки в зв'язку цієї психіки з умовами дійсності, що її оточує. У цій перспективі психіка являється в безпомічній, неузброєній до життєвої боротьби, людини, людини, що за словами Гердера, "не мавчи ані сили слова, ані засобів енергії льва чи тигра, ані здібності втікати та зберігатися антилопи чи зайця і є справжнім" в етв о м н е д о с т а т - к і в ", "мангелъвезен"/ "одиноким рятунком, одиноким надієм і засобом надолумити те, чого пошукувала природа. Можна отже наважитися і перегнати найвидатнішого досягнення природи - завдячує людина саме цій обставині, що її психіка творить розчленовану цілість, "в якій кожна функція в своїй дії виконує завдання, потрібні для других функцій, будучи в овор чергу ними обумовлена".

Пізнання постачає пізнавчих даних для орієнтації в

"біосфері" і тим робом уможливив доцільні вислідні змагання до зміни цієї біосфери в бажаному для життя напрямку, тоді коли одночасно почування відіграє роль регулятора змагань, підсилюючи їх, або послаблюючи, - залежно від їх вислідності. Так з одного боку-в цій спільній достроєній до себе психічних функцій-пзнання з "ліхтарнем змагань" /Шопенгауер/, що без неї змагання остали б у вічній темряві, - і тим самим змагання з залежні від пзнання, - з другого боку вони обумовлюють пзнання. В досліді Фомбелля навіть голодний павук не розпзнає мертвої мучи, тому що його пзнавання обумовлене змаганням ловити мучу, що тріпоче з собою. Тварина сприймає в дійсності тільки ті її впрізви, що відповідають її життєвим намам, як це виказав прегарно Діксон в своїх "Прогулянках по світах /"увельтен"/ тварин".

У дубі ліс бачить завузлення коріння, що в ньому можна випорпати сховище, тобто сприймає в нього тільки цей вирізок, що має у собі "нотку захисту", яка відповідає його життєвому гоніві самозбереження, - мурашка поверхню кори, наскільки у ній проявляється "нотка помукуваної поживи", - для птаха існує дуб як верховіття з "ноткою відає", - для червяка як "нотка поживи та захисту" деревної меси, - для вивірки як плетиво галуззя в "ноткою перекоку". Чим іншим є ліс для поета, для мисливця, для мистця-малюва, для торговця деревом і для влочинця, чим іншим є бібліотека для вченого, що книжки читає, і для покоївки, що книжки порох стирає. Як каже Ніцше: "банкір думає про зноки, дівчина про любов, а християнин про гріх". Наші пзнання так само залежні від наших змагань, як наші змагання від наших пзнань.

Те саме характеристичне для психічної структури відношення взаємозалежності функцій віднаходимо теж у взаємозалежності почувань і змагань. Не будь гону і змагання до самозбереження - не було б почування страху, не будь змагання до боротьби - не було б почування гніву, не будь суспільних змагань - не було б почувань жалю і симпатій. "Здатності до змагань є одночасно здатностями до почувань і навпаки" - пише Клягес. Почування містять у собі рухові тенденції і відповідні змагання: гнів - до нищення перешкоди, жалю - до підкування, гордість - до вивіщення себе тощо. Приємність і неприємність - основні прикметності почувань - являються разом з тим джерелом зміцнення чи послаблення змагань, - щоб пригадати недавнє гасло "Крафт дурх Фрейде", що являється популяризацією міркувань Спінози про "радість як стан сили". Словом: особливість психічної структури є, що в ній виступає "паро про тото", що в кожному її психічному стані виступають, одночасно і взаємопроникаючи себе, функції пзнавання, почування і змагання, так що припорядкування якогось переживання до однієї з цих трьох функцій являється, як пише Дільтей, визначенням тільки однієї сторінки, одного аспекту різноманітного суцїлу. Його, що ця проаналізована нами як психічна структура своєрідність і особливість психічності - в порівнянні і віставленні з відносинами у шарі матеріальності чи навіть органічності, - творить неабияке ускладнення і поважну трудність для поступів наукового пзнавання у цій ділянці.

Ці труднощі ще зростають наслідком положення шару психічності, як проварку, по середині поміж шаром органічності і

шаром духовости. Наслідком посередності цього положення з'являється постійна небезпека, що психічність буде досліджувана з точки зору й методами притаманними для носійного шару - органічності, чи знов з точки зору спочиваючого шару - духовости. Звідділя спір про характер психології: чи є вона природничою наукою - фізіологічною психологією - як того колись хотів Вундт, чи гуманістичною, як того нині хоче Шпрангер. Здається, що в поданій нами категоріальній аналізі шарів дійсності виникає недвозначно, що психологія, - маючи безперечно площину зустрічі з природничими науками, як зп'яття про шар спочиваючий на органічності, отже і ним обумовлений, та в шаром духовости, що його на собі двигав, - не може односторонньо підкорюватися природничим чи гуманістичним поглядам і методам, а беручи до уваги одну і другу точку зору, мусить мати ще свою власну: "психологіка психологіце!" Коли, наприклад, природничі науки наставляють на загальний характер явищ, а науки гуманістично-історичні на індивідуальний характер подій - психологія повинна бути наставлена на посередню сферу поміж загальністю й індивідуальністю - а саме на індивідуалізовану загальність типичності. Коли історичні науки намагаються відтворити індивідуальність історичних явищ, а природничі науки напрямлені на загальні закони, що проявляються в єдиних явищах, психологія, не нехтуючи загальними твердженнями, головну їх цінність добуває в цьому, що це узагальнення /напр. поняття структури/ не потерпає і за посередництвом поняття типу і типичності - для розуміння остаточної форми існування психологічності - індивідуальності. Безперечно в ділянці психології можуть і мусять існувати на площині зустрічі з органічністю природничі напрямки психології фізіологічної, рефлексологічної /Павлов!/, "біогенетичної" /Вотсон/, конституціонально-соматопсихічної /Крамер!/, - а на площині зустрічі з духовністю гуманістичні постаті психології колективної - маси, групи, народу, мови, релігії, мистецтва тощо - але тільки як периферичні напрямки і частини центральної, цілісної й структурної психології загальної, що її осередком мусить бути категоріальна оговореність типичності, а методами ці підходи й засоби, що ведуть до якнайповнішого визначення тієї своєрідності.

Якщо цей погляд на завдання і суть психології тільки в трудом у тривку останніх 30 років виборів собі належне місце і стає більш-менш признаним, але далеко ще не сповненим і виконаним постулатом, вина цього не тільки в представлених нами труднощах, зв'язаних нерозривно з суттю психічності, але й в історичних умовах розвитку психології, що їх створив загальний розвитковий напрямок наукової думки від часів Ренесансу. Про напрями її розвитку висказалися в дуже подібний спосіб французький філософ Бергсон - і швейцарський психолог Енг' /в "Енержі спіритуальній" і "Віршійкайт дер Зееле"/. Людина го-тицька, людина Середньовіччя, - пише Енг', - напрямляла своє піс-

назче зусилля вертикально - у небо і небесні засвіти. Ренесанс був "відкриттям світла" /не тільки Нового, - але світла природи взагалі/, що відвернуло напрямки людської думки о 90°, переорієнтувавши його з вертикального на горизонтальний, сферуючи його на пізнання й опанування природи в аспекті математично-природничих наук. І з твердження Декарта, що "отільки є правди в науці, окільки математики", викльовується мрія про науку як "математичне універсало", що ще в ХІХ віці виявляється у бахнера акордом віри в можливість відкриття "інтегралу світла", математичної формули, що містила б у собі знання про кожну мить, те першине й майбутнє події, про кожну найбільш недоступну й приховану частину макро- і мікрокосма. В парі з цим ішов велетенськими кроками розвиток техніки від кітла Бультона аж до атомової енергії.

Якщо б - кажуть Енг'л і Бергсон - розвиток людської думки замість їти горизонтально, - на опанування світла, - пішов був вертикально, та не вгору, а вглиб, у глиб нас самих, на в г л и б л е н н я н а ш о ї д у ш і - як це в певній мірі сталося на Сході - ми б не мали бездротного телеграфу, та за те це знали б і опанували б тайну телепатії, не могли б ширити в повітрі зі шкорою тисячів кілометрів, та за те, може, відкрили б тайну "духової мандрівки" факірів: /"менталь тревлінг"/ - як духом і в душі переноситись на найбільш віддалені місця, не вміли б добути атомової енергії, та за це вглибили б і приборкали б не менш загрозливі й потужні сили Підсвідомого.

Залишавши покищо на боці питання, чи так воно було б дійсно, якби не фізика, а психологія була мала свого Ньютона, поставмо собі перш за все запит - чому саме людський розвиток пішов від часу Ренесансу цим і не іншим шляхом? Які чинники пояснюють одне, а не інше напрямленість людської думки?

Як здається, рішення про це, що в першу чергу має стати предметом нашого досліджування, залежить: 1/ від ваги, значення досліджуваного предмету, 2/ від його пізнавальності, від можливостей, перспектив і надій вислідного його досягнення.

Категоріяльна аналіза шарів дійсності, що ми її зробили вихідною точкою наших міркувань, допомагає нам дати відповідь на оба питання в відношенні до шару почуттєвості і його носійних шарів.

На перший погляд шар матеріальності має нескінченно більшу вагу "вагу реальності" /"реалітетогевіт"/ - щоб взяти на слово Гартмана: "Чим же є блудні, ледве тут і там на ровкиненних островах органічності блимають вогники свідомості в безмежному й вічному океані матерії, що в неї все повстало і що в неї все обернеться?.."

"Світів безмежні океани,
Життя незглиблений мальстром
Від Прометея до Нірвани.
Які великі ви - Титани,
Який маленький я - атом..."

пике Богдан Лепкий "Над. рікою"/.

Не тільки "питома вага реальності", але теж і "оповидне гнібіння пізнавальності" заперіває на перший погляд первинністю світової матерії перед світом духу. Все відоме протиставлення Паскалеве "геометричного порядку", - проворости геометричних фігур, - що їх одним поглядом пронизує "дух геометрії", - "порядкові серця", що гущі його оплетених структур не легко розмотати психологічному "духові тонкостей", "еспрі де ля фінес", - не залишає ніякого сумніву, що теж і під кутом зору пізнавальності зверхній світ веде перед. Особливо, коли зважити ще й це, що, як нас навчила перекладена нами аналіза нашої психічної структури, наше пізнання засадничо наставлене наверх, на орієнтацію в довкіллі, з метою оповнити завдання самозбереження і розвитку життя. Наші пізнавчі здібності саме в конечності вирізняти недостатки в органічній побудові людини, позбавленої природних засобів в боротьбі за існування, мусять бути наставлені на з м і н у д о в к і л л я, на перетворення матеріальних умов існування в напрямку, корисному для життя. Тому наша логіка мусять первісно бути "логікою сталих тіл" /Берґсон/, невідбодно схопити легітиму летючості психічних явищ інакше, як тільки "море геометрікс", тобто незгідно з їхньою справжньою природою. Із сказаного видно, як трудно відбутися нашому пізнанню на "неприродний" зворот від зверхнього на внутрішній світ, як трудно заступити привичне г е о м е т р и ч н е п о я о н е н н я наскрізь відмінним і н т у і т и в н о - п о п х о л о г і ч н и м р о з у м і н н я м. Нічого дивного, що в такому стані речей розвиток наукової думки у перших обох фазах пішов по лінії меншого опору, - а саме не на опанування внутрішнього, але зовнішнього світу.

Але трудність не означає неможливості. "Трудна річ вимагає довгого часу, неможлива трохи довгого", - кажуть американці. Т.зв. "залізана конечність" - пише Ніцше - це річ, що про неї в ході ес-торії переконалися, що вона не є ані конечна, ані залізана. Немає ніякої загальної конечності признавати матерії виключну "питому вагу реальності", - можна її щонайвище признати примат, але не виключність пізнавальності.

В книжці, що її заголовок говорить усе про її зміст: "Дійсність душі", - пише Енг: "В о с е, що ми сприймаємо, є психічне. Ми так закутані в психічні зображення, що загально не можемо дібратися до суті речей". І це не протиріччя з практичним поглядом "нездорового", "абстрактного" зверхнього ідеалізму. Це, з одного боку, просте оформлення очевидного стану речей, а з другого засаднича пасторація пліч вікових орієнтацій культур, що в матеріальності до багачували тільки "серпанок Маї", навинений - щоб виразитися словами Енга, - на психічну речовину діїсною.

Коли ж знову міряти пізнавальність предмету не тільки практичними вислідами пізнань в ділянці техніки, але й справжнім розумінням о у т і п і з н а в а н о г о, то найкоротший і остаточний зміст фізикального пізнання матерії: "Квальке коса сі муої" - "щось ворухиться" /Паппін/ - ще дальший від Правди /а великої бжви/, як все це, що знаємо і знати можемо про душу і духа...

Терези, що на них важило важливість пізнання психічного і матеріального, ще більш рішуче перекидаються на сторону душі, коли

на її бік киємо "новум", що його з собою вводить психічність у дійсність: як і с т ь , що протиставиться матеріальній кількості: о в і д о м і о т ь . "Думавча стебелина" - /Паскаль/-людина - тим нескінчено вища від поєвіту, який її торожить, що воевіт ніколи не знатиме про свій тріумф, тоді коли "стебелина" з н а в про свій загин...

"А отже світів метелиця,
І смерти шч, й життя вірниця,
Усе, усе в м е н і м і о т и т ь о я ,
Який, який великий я..."

пише Богдан Лепкий /"Над рікою"/.

Свідомість, як якість психічності, надає їй особливу вагу не тільки сама про себе і сама для себе... Не тільки сама про себе свідомість в а р т і с т ь , але й н о с і м у о і х в а р т о с т е й в и щ о г о с п o ч и в а в ч o г o ж а р у д у х o в o c т и , ш а р у к у л ь т у р и , що без свідомості не могли б існувати. І тому психологічне пізнання набирає ще нового значення як о о н o в a п і з н a н ь я г у м a н і o т и ч н o г o o в і т у , о в і т у к у л ь т у р и . Мрія про "математичні універсали" у світі матеріальному відповідає мрії про "психологічні універсали" у духовому світі культури...

Якщо психологія, перемагши свою кризу, - до, як ми ска-вали, бере свій початок в положенні психічності як промарку поміж шарами носійними і спочиваючим, - пов'яже вдатно і належ-но в с в o e р і д н o м у o т р у к т у р н o м у р o в у м і н н і с v o e і с y т і - природничий периферичний ас-пект "психології поведінкової" /Вотсон Павлов/ і гуманістич-ний теж периферичний аспект психології Шпрангера, Ясперса, а тільки собі питомим внутрішнім аспектом переживання, - може вона стати, як цього хотів Дільтей, такою основоположною на-укою для групи гуманістичних наук, якою є математика для при-родничих. Не беремося судити, чи і оскільки психологія, пере-ступивши поріг нової доби, в потрійному такті поступу кожної науки - пізнання, передбачення й опанування /"дескрипшен, пре-дикшен, контроль"/ психічних явищ і процесів - завершить мрію Бергсона про п е р е т в o р e н н я д у ш і л ю д и н и . В кожному випадку вже на основі теперішніх можливостей можна і треба оподіватись від неї допомоги в відбудові В е - л и к о ї Р у і н и д у х o в o г o c в і т у ч е р e в в і д б у д o в у і в і д н o в у л ю д с ь к o ї д у ш і . Теоретичному постулятові охопити психологічним пізнанням ц і - л і o т ь л ю д с ь к o ї д у ш і - відповідає практичний постулат в ді-лянці прикладної психології - поширення її дії на цілість пси-хічного життя.

Завдання педагогічної психології, що і так вже в наш час обіймають розвиткові фази не тільки молоді, але й зрілої, до-рослої людини /освіта дорослих, самоосвіта/, охоплюючи теж і завдання індустриальної і професійної психотехніки та загаль-ної і превентивної психотерапії, як теж прикладної й збірної соціопсихології, - мусять злитись в техніку ф о р м у в a н - н я і н д и в і д у a л ь н и х і з б і р н и х п o - х і ж , в і н д и в і д у a л ь н у й к o л e к т и в н у

психологію, мистецтво ведення індивідуальних і колективних душ, що на нього натякає Платон.

Для того потрібно, щоб сучасні зародні психологічного порадництва, покищо напрямлені виключно на кризові моменти людського життя, перемінилися в охоплюче ціле життя і цілу людську психологічну душу пастирство, що було б таким постійним посередництвом між душами і життям, як релігійне посередництво між душами і Богом. Прикладна соціопсихологія, що покищо як "психологія підприємства" /"Бетрібспсихологія"/ обмежувалась до підприємств та інституцій, чи дрібної родинної групи /психологія індивідуальна Адлера/, мусить сягнути далі і глибше в колективну душу суспільностей і народів. Треба колективні свідомості суспільностей охороняти від шкідливих сугестій, - що мають своє джерело в інтоксикації збірної душі психологічними токсинами "умасовлення", треба інколи і подекуди в колективній підсвідомості проаналізувати "збірні комплекси" - замкнених у собі, недоступних для процесів збірної критики дрібних, гурткових ідеологій, вивести їх з їхньої "комплексової" ізоляції, чужої кружляння й обману суспільних ідей і дискусій, треба подекуди в глибинах колективної душі виявити загрозливі прагнати про Вотана й Нібелунгів, "землю і кров", чи "пожежу всесвітньої революції".

Щоб психологія дігнала фізику, щоб замкнулися ноздри поміж моральним і технічним поступом людства, що їх розхилення загрожувало перетяти тяглість нашої культури, щоб демонічні сили Підвідомого не послужили на нашу згубу безмежними енергіями атому, треба щоб на дорозі нової доби теоретична психологія цілої людини стала прикладною, практичною психологією Нової Людини і Нового Людства.

ЛЕВ ЯШКЕВИЧ

ЛИСТОПАД

В моїм вікні цвітуть щонаочі зорі,
Бруньки сузір'я - опівучі і великі...
Цвітуть, ясні гаптурчи узори,
Осінім янтарем та тугою налиті.

В моїм вікні шумлять зів'ялим цвітом
Тривожні дні розхристані та босі,
У пливку миб щонаочі двавонить вітер,
По кришах вологих самотньо ходить осінь.

В моїм вікні щоранку зорі в'януть -
О, коси днів безжалісні і нещадні!
Спадають в сад ті зорі червінцями,
Кривавим листям перших листопаднів...

ПЕНІЦИЛІНА

/Докінчення/

Пеніцилін виділяється з організму переважно дорогов нирок до сечі. Роблять проби тамувати і зменшувати перепускальність нирок для пеніциліну, щоб зменшити її видалення, що практично могло б лікування пеніциліном ще більш удосконалити.

З крові пеніцилін не переходить до мозково-стриженового плинку і через те в менінгітах /запаленнях мозкових опон/ подається її інтравенбально. Із мозково-стриженового плинку ресорбується вона дуже поволі, так що по ін'єкції 10.000 Е ще по 3 1/2 години її викажуть у плині.

Терапевтичне примінення.

Терапевтичне примінення пеніциліну доволі широке. Вище наведено роди бактерій, що більш чи менш реагують на пеніцилін.

Терапія пеніциліном ще наразі в стадії експерименту та збирання статистичного матеріалу. Ще недавно була вона доступна лише бактеріологам разом із клініцистами, а потім передано її до виключного клінічного користування.

Найкращі осяги показує пеніцилін в льокальних інфекціях гнійними бактеріями /стафілюкок, стрептокок, бактерія газової флегмони/ головно у воєнних ушкодженнях, як зламання, зранення, попарення тощо. Статистика уряду війни ЗДА в звіті, що обіймає 110 сторінок, подає між іншими, що усі випадки занециженіх і занефектованих, але свіжих ран, були пеніциліном вилікувані без ускладнень.

На 110 випадків 95 % вже по тижневі було зовсім стерильних при льокальному аплікуванні пеніциліну.

На 102 випадків протиконтрольних лікувань сульфамідами 90 % до кінця гоєння виказувало ще бактерії.

Випадки лікувань пеніциліном:

без болю
без гною і некрозу /або мало/
мінімальна грануляція
рухи без болю
без некрозу, альокалізування
без утрати пальців

Випадки контрольні сульфамідові:

все болю в місці індиві
багато гною і некротичних
мас, сильна грануляція,
біль при рухах, некрози і
флегмони, конечність ампутації

Із матеріалу Джефрея /Jeffrey/ виходить, що на 171 випадків свіжих зранень, усі випадки були вилікувані протягом кількох днів без ускладнень. Доводано 3-4 кубічні сантиметри розчину пеніциліну по 250 Ерго осм льокально зовнішньо у формі перев'язок.

Інший матеріал: із 36 отвертих свіжих фрактур 31 вилікувано без ускладнень, решта із малим гоєнням.

Старі, септичні рани, абсцеси з запальними симптомами релятивно гірші до лікування, хоч і вони піддаються впливові пеніциліну. Досвід показує, що грає тут роль не тільки рід бактерій /рід інфекції/, але також спосіб помиривання

інфекції. Дифузні, флегмонні, запальні процеси з зараження реагують скорше і краще, як ограничені, абсцесні процеси. Гній і некротичні маси зовсім не гамують і не зменшують літничого ділення пеніциліну, зовсім протилежно, як це буває при сульфамідах.

Великий досвідний матеріал зібрано у військових походах американських та англійських відділів в Альжирі, Тунісі та Сицилії. Перші спроби були без вислідів. Але це все були старі рани, глибокі, покриті гноєм і некрозом, так що пеніцилін не доходив глибоко. Аж через загальне лікування пеніциліном /до крові/ можна було вигоїти й ті вже 3-тижневі, а то й 4-місячні рани. Натомість свіжі рани, і це вже практиковано в Сицилії, головно пошкодження м'яких частей тіла, вилікувано пеніциліном в кількох днях. Рани були замкнені, деякі посипано порошком пеніциліну, а в деяких заложено дренаж, через який протягом чотирьох днів два рази денно впрорскувано 3-10 см розчину пеніциліну в 250 Е в одному см. В більшості випадків зникали усі грам-позитивні бактерії вже по дуже малих кількостях пеніциліну. Гноєння уставало, а лише в кількох випадках творився так званий грам-негативний гній, в якому знайдено бактерію *псіудомонасу*.

З того матеріалу виходить, що на 171 пошкодження, що по більшій часті були забруднені й інфіковані, в 104 випадках наступило гоєння рог ргшам, в 60 випадках гоєння з творенням грануляції; лише в поодиноких партіях рани, а лише 7 випадків залишилося без впливу. В загальному досягнуто скорочення часу лікування й побуту в шпиталі о 3-6 тижнів. Важливою справою показалося при льокальному лікуванні пеніциліном ран, пошкоджень, постралів тощо, щоб береги рани не занадто щільно до себе приставали, тому треба шву закладати доволі свобідно, та щоб пеніцилін могла просягнути цілу рану й обняти всю її поверхню.

Льокальне лікування пеніциліном переведено також в 23 свіжих випадках пошкодження мізку. По екдизії та замкненні рани /навіть інфікованої/ дренаж впроваджувано протягом 3-6 днів розчин пеніциліну. В більшості випадків наступило скоре загोєння, а лише в трьох пацієнти померли.

Сьогодні ведуться спроби комбінувати при льокальній терапії пеніцилін з сульфамідами в формі порошку. В Америці в багатьох містах вже практикують станиці першої допомоги посипування рани як найскорше порошком пеніциліну.

Є спроби, що довели б до значного обниження коштів ліку, а саме стосувати льокально на рани культури пеніцилім нотіум у формі плинних примочків на марлі, в яких грибок росте дальше і продукує пеніцилін в самій рані.

Однак багато льокальних інфекцій вимагає загального лікування пеніциліном, як, наприклад, окомпліковані фрактури, в старих відламках глибоко в костях, чи м'яких частях, старі глибокі гноєння, флегмонні процеси тощо. В тих випадках вимагається більших доз і їх комбінується разом із льокальним подаванням пеніциліну. Подається або протягом дня 100.000 Е в дожилних впрорскуваннях, або закладається тривалу дожилну кроплеву інфузію з тою самою кількістю пеніциліну, або подається до три години дом'язневу ін'екцію.

Загальні стафілюкокові інфекції з бактеріємією, що досі давали великий процент смертності, показалися звичайно податними на ділання. І так із 91 пацієнтів із стафілюкоковою сепсою 54 виздоровіло при ужитті вже 100.000 Е протягом 14 днів. Решта вмерла, але треба згадати, що ще тоді не було подостатком відповідної скількості пеніциліну і ще тоді не випробувано достатнього дозування. Сьогодні, коли стосується дози до мільона одиниць, на підставі новіших матеріалів треба прийняти, що й тамті випадки, якщо не всі, то велика скількість, були би врятовані. Вказує на те новий матеріал 137 випадків стафілюкокової інфекції, в тому 55 випадків остеомієліту /гнійного запалення кості/ з яких 109 цілковито вилікувано.

В 4 випадках стафілюкокової пневмонії, відомої з високої летальності, коли завели вже найвищі дози сульфамідів, в 11-му, в 12-му, в 17-му та в 18-му днях недуги за-апликовано в майже цілком безнадійному стані по 20.000 Е на дозу що три години. Лікування продовжувано 9-12 днів і подано загалом 1,700.000 Е. Вже по двох днях стан пацієнтів поправився. Одна пацієнтка дістала ексудаційний плеврит, але всі випадки були врятовані.

Стрептококові інфекції дають теж великий матеріал на-сливого вилікування. Відомо: сепси з бактерієміями, викликані стрептококами, надзвичайно важкі, і смертність в них дуже висока. Проф. Коллер-Базель подає свій матеріал /Швайцарська медицина - січень 1944/: 32 випадки загальної сепси, з чого вилікувано 17, решта вмерла. Було це, одначе, ще в 1944 році. На жаль, не міг я знайти в доступній тепер медичній літературі новіших публікацій.

Так само в ексудаційних плевритах, в пунктатах, в яких знайдено гемолітичного стрептокока, коли останні сульфаміди завели, попробувано пеніциліни. Вже по 24 годинах переполікування міжплеврової ями 50 тисячами Е пеніциліни не можна було знайти ні в плевритичному ексудаті, ні в плевратині ні одного стрептокока. В іншому випадку вже по 20.000 Е на дозу пунктат із гнояка плеври /шприкна плеурае/ по кількох переполікуваннях був цілком стерильний.

Пневмококові інфекції дають найкращі висліди в запа-ленні легенів /пневмококова пневмонія/. Перша статистика виказує 45 випадків повного видужання сульфонамідно-резистентних пневмоній, на загальний матеріал 75 хворих 2 випадки лишилися без ефекту протягом кількох днів, а 29 випадків закінчилось смертю ізза неомого крококруження. Другий матеріал, зложений із 76 сульфонамідно-резистентних пневмоній, в яких мікроскопічно викавано пневмокока, вика-зав, при збільшеній дозі до 1.000.000 Е, в загальному протя-гом трьох днів, в більшості вилікування, а в 9 випадках по-праву. Одначе всі були врятовані. Різницю між першим і другим матеріалом в скількості без ефектних випадків по-яснюється сьогодні недостатнім дозуванням в першій збірці матеріалів.

Пневмококовий менінгіт /запалення мозкових оболонок / виказує сьогодні на матеріалі, зібраному Кеефером, 30 % ви-лікування. Одначе пеніциліну треба подати доломбально, бо дожилъне подавання в 21 випадках пневмококового менінгіту

показалося без впливу. Причиною того, як вже зазначено, є обставина, що пеніцилін не переходить із крові до плину.

З доступних мені літературних нотаток лише в одному /на всіх 6/ випадку пневмококового ендокардиту досягнуто ви- лікування.

Стафілюкоковий ендокардит показався ще до сьогодні без найменшої реакції на пеніцилін.

Стрептококовий ендокардит в матеріалі 17 випадків ви- казав лише 3 вилікування, 2 погіршення, а решта без ефек- ту. Над групою ендокардитів ведуться сьогодні дальші дослі- ди і звітується вже про деякі успіхи в тому напрямі, між іншими методом рівночасного подавання дозильної пеніцилі- ну з гепарином.

Натомість гонорея /трипрове запалення/ це недуга, що дає надзвичайно гарні ефекти в лікуванні пеніциліном. Той же Кеефер обсервував на 129 сульфонамідно-резистентних ви- падків гонореї 125 випадків повного вилікування вже в трьох днях. В більшості випадків вже по 9 годинах розмаз під мі- кроскопом був без гонококів. Стосував три дозильні впорс- кування у відступах що 3 години по 25.000 Е. В решті випад- ків /чотирьох/ мусів повторити лікування, збільшивши дозу до 30.000 Е протягом п'ятих днів. Давсон і Гоббі / Dawson і Hobby / вилікували доартикулярним впорскуванням два випад- ки гонорейного артрити /запалення сугаву - arthritis gonor- rhoica /; впорсуючи в одному випадку 200.000 Е, а в другому 100.000 Е пеніциліну. В інших статистичних працях маємо групу 9 випадків вилікуваними дом'язневими впорску- ваннями по 12.000 Е у чотирогодинних відступах разом 12 впорскувань. В третій збірці група 95 сульфонамідних рези- стентних випадків виказала 93 вилікуваних 100.000 Е, один випадок вимагав повторення курації, а лише один залишився без ефекту. Те саме можна було ствердити в випадках компль- кацій гонореї /запалення простати, запалення міхура, запалення епідидими/, в яких 70-100.000 Е спричинило повне ви- лікування. На жаль, не міг я знайти і повідного матеріалу до гонорейних аднекситів, що мало б для нас практичне зна- чення.

Також сифіліс показався незвичайно податним на пеніци- ліну в чотирьох випадках 960.000 Е привело до повного ви- лікування. Протягом 7 годин зникли спірохети з примарного ефекту, а по 100 днях усі реакції серологічні в крові були негативні. Потрібно, одначе, дальшого матеріалу, який зби- рається навіть у Мюнхені, де на нашу університетську кліні- ку приходять пацієнти до контролі, яким в американському диспансері для венеричних недуг впорсують пеніцилін. Од- наче висліді дотеперішніх спостережень ще не опубліковані, і недоступні для літературного огляду.

Дозування.

Стандартним дозуванням є 15.000 Е що три години до- зильно, або дом'язнево. В торгівлі й практичному ужитті є вже ампулки по 15.000 Е в формі порошку /подібно до саль- варсан/ з патентованою ампулкою води, влітованою в цілу ам- пулку, що заключає пеніцилін.

Клінічна Mayo в Нью-Йорку мала додатні висліді навіть з меншими дозами. Одне загально прийняте виче дозування, бо простір між токсичною і терапевтичною дозами доволі великий, і сьогодні, коли мається до диспозиції вже чистіші препарати, немає небезпек викликання яких небудь загальних /температура, болі голови, нудота, почуття ослаблення і розбиття/, ані локальних симптомів /болі, інфільтрати, тромбози/ ватровання, що раніше нотовано. В практиці уживається препаратів, що мають 50-100 Е в одному міліграмі.

Виділ для хемічної терапії National Research Council в Америці, точніше в ЗДА, поручає наступну схему дозування /подано за проф. Коллером-Базел.

Схема дозування пеніциліну:

хвороба:	доза:	час дозування:	завваги:
тяжкі загальні інфекції /сепси/	перша доза 20.000 Е, потім що три години 15.000 дожилно або до м'язнево	аж до відгарячкування. Потім пів дози протягом 7 днів	При стафілококах вищі дози
Хронічні локальні інфекції гнійними бактеріями	10.000 Е що дві год., або 14.000 Е що три години	залежно від перебігу	додатково локально пеніциліна
сульфонамідно резистентна гонорея	10.000 Е що 3 год. 1-разів, або 20.000 Е що 3 год. 5 разів дожилно	33 години	без локального лікування
гонорейний артрит	10.000 Е денно інтраартикулярно	2 - 3 дні	саме дом'язнево і дожилне лікування не вистарчає.
гнійняк оглочної /емпием/	30.000-40.000 Е 1-2 разів денно інтраплеврально	залежно від перебігу недуги	без ніяких переполікувань ями плеври
запалення легенів	60.000-90.000 Е денно	3 - 7 днів	в сульфамідо-резистентних випадках
запалення мозкових оболонок	10.000 Е два рази денно інтралимбально	залежно від перебігу недуги	комбіновано із дожилними або дом'язневими дозуваннями
інфекція сечових доріг /але не на тлі бакт. колі/.	10.000-15.000 Е що 4 години	4-5 днів	
сифіліс	25.000 Е що 4.год.	8 днів	разом 1-1,2 міліонів Е

З лікуванням пеніцилінової зв'язаний цілий ряд інших проблем чисто практичного порядку. Передовсім потрібно для того вишколеного персоналу, якого завданням було б опікуватись і доглядати хворих. Треба заважити, що стан хворих /звичайно в тяжких сепсах, що показалися такими вдачними на лікування пеніциліновою/ дуже важкий. Таким хворим звичайно закладається дожильну кропівку, хворих треба контролювати /що певний час розмази крові й посіви крові та секретів, мірення тиску, температури, б'ючки, досліджування серологічних реакцій, загальна обсервація хворих, тощо/. Для тої цілі в більших шпиталях, як напр. в Сан Франціско, створені окремі санітарні, так звані пеніцилін-дружини /Penicillin - Team/, зложені в лікарів, хеміків та медсестер, завданням яких є обсервація хворих та досліджування ділання ліку.

Значення відкриття:

Відкриття пеніциліну є безперечно великим винаходом. Вище згадані автори д-р Олександр Флеммінг та Говард Флорей, дістали за нього нагороду Нобля з ділянки медицини на 1945 рік.

З вище наведеного короткого перегляду терапевтичного застосування пеніциліну видно, що з існуючих доосі знаних ліків у тих недугах, пеніцилін показався найкращим. Ще є багато до зроблення, ще ведуться дальші намагання удосконалення, але вже те, що знаємо, показує без сумніву, що пеніцилін рятує випадки, які без неї були б смертельними.

Дальше пеніцилін скорочує час лікування. Доведено це на матеріалі воєнних ранених, де час перебування хворих лікованих пеніциліном скорочено о 3 тижні до 4 місяців. Коли вважати, що в багатьох недугах, як менінгіт, сепси, остеомієліт, скомпліковані фрактури, розлеглі флегмони, емпієми плеври, сульфонамідно-резистентна гонорея, скомплікована гонорея, сифіліс, пеніцилін рятує безнадійні випадки, скорочує час їх лікування, дає менший процент і менший ступінь каліцтва, лікування робить менше прикритим /як напр. в сифілісі/, то дійсно мусимо признати, що це епоховий винахід. Помилково було б думати, що пеніцилін є панацеєю, що без застережень усуває всі недуги, як магічна палочка. Показується, що навіть бактерії вразливі на пеніцилін, мають деякі роди чи гатунки, що показуються резистентними й проти пеніциліну. Однак відсоток тих пеніцилінрезистентних бактерій далеко нижчий, як сульфамідрезистентних. Пеніцилін далеко менше токсична від сульфамідів, і далеко менша при ній небезпека затроєння передозуванням.

Пеніцилін має не лише терапевтичне значення. Вона має теж велике профілактичне значення. При всякого рода зраненнях, механічних ушкодженнях, термічних і радіоактивних попареннях стосується її вже сьогодні профілактично при операціях, головню до приготування терену в плянованих трансплантаціях.

Незнання ні бруто ні структурального взору /форму-

ли/ того антибіотику не дозволяє ще сьогодні продукувати його синтетично. Але і та справа знайде напевно розв'язку. Є теж ще доволі великі труднощі в його очищенні, бо вища температура його розкладає, а хемічні реакції теж його послаблюють. Є намагання поширити круг його індикацій та знайти посвоячені зв'язки. З розв'язком тих питань, як теж з удіпшенням його масової, дешевої та чистої продукції, із зменшенням його занечиснення, з винайденням нових комбінацій, головню з сульфонамідами, осягнеться і збільшення його практичного значення.

Але й теоретичне значення має відкриття пеніциліну. Передусім ствердження, що нижчі роди грибків, отже живих сотворінь, продукують субстанцію, що вбиває бактерії, відчинило дорогу в напрямі дальших дослідів над іншими родами грибків. Ведуться сьогодні досліді, щоб знайти антибіотик і проти грам-негативних бактерій, як напр. чуми, тифу, інфлвенци, червінки, кашлюка, паратифів, а головню проти туберкульозу. Досліді ці ведені головню в Америці на університеті Джерсей Сіті і найбільшій клініці світа Майо в Нью-Йорку вже сьогодні дають певні висліді, одначе, з огляду на це, що ще не закінчені, не маємо про них вичерпуючих публікацій. Д-р Зельман А. Ваксман і його молодий асистент д-р Альберт Шац із Нью-Джерсей в ЗДА змогли вже відокремити новий антибіотик в роді пеніциліну, що його продукує грибок *асціномусас griseus*; його назвали стрептомицином. Виявилось, що ця стрептомицина в випадках туляремії та недуги Банга дає дуже добрі висліді. Аналогічно з *basillus brevis* одержано субстанцію, названу граміцидином, що викazuje теж сильне антибактерійне ділання. Граміцидин, знана сьогодні лише в своєму загально хемічному складі, ще неточно досліджена ін віво, ін вітро вбиває бактерії в концентраціях ще менших, як пеніцилін. З іншого рода грибків, яких рід в публікаціях ще не подається, одержано так звану нотатіну, правдоподібно якийсь флявопротеїн з ферментаційними властивостями, що гамує розвій бактерій в концентрації 1:1,000,000,000 /стафілюкока золотистого/. В вищих концентраціях не лише гамує, але також вбиває бактерії. Лише ізза її великої токсичности, також і для вищих клітин, ще не можна її практично в медицині використати. Ще інші субстанції, продуковані грибами, названі тиротрицином та актіномицином, теж гамують ін вітро розвій грам-негативних бактерій.

В той спосіб розкривається перед бактеріологами, хеміками та клініцистами нова дорога великих можливостей, а двері до неї відкрило на око мале пізнання, що нижчі роди грибків, отже живих сотворінь, продукують субстанції, що є досі найсильнішим отруєм для наших невидних ворогів. Серед тих найменших сотворінь існує отже так само боротьба за існування, як і серед вищих організмів, а зброя тих малих фанатиків боротьби медицина може використати для добра людини.

Сьогодні гине від пеніциліну гонокок, менінгокок, стафілюкок, стрептокок та покручена спірохета, а щасливий буде той лікар, що відкриє "пеніцилін", що зможе вбити дрібненького й субтельного бакциля /лісочку/ Коха, який і досі безкарно тріумфує і збирає собі сильні жнива смерті. Саме серед найкращих людей: і в найкращому віці.

Сатирич.

Наповні -

С. РИЩАК

ПЛАЧ МУРИСТА

Виспівки

Я також пристаю до МУР'у,
Бо люблю літературу,
Особливо ту велику,
Ту культурну, а не дику.
Дуже просто. Ба, не дуже!
Бо оказали мурські мужі,
Що метов літсоваву -
Є плекати вільну музу.
Незалежну ні від кого,-
"Ль'арт пур ль'арт", чи щось такого...
В кожному разі для муриста
Повна воля особиста.
/Не хорей, чи амфібрахій,
А свобода біографій!/
І світогляди довільні
Мавть мати речі чільні.
Але це мені найгірше,
Що віднині проза й вірші
Ірреальні мавть бути,
Щоб ніхто не міг збагнути!
Бо лише в такій одежі,
Перейшовши глузду межі,
Зможуть славні члени Муру
Дати нам літературу,
Не маленьку, а велику,
І культурну, а не дику.
А для повної свободи
Треба всі забути шкоди,
І скоренько перелізти
В стопроцентні гуманісти!

Через ці премудрі гасла,
Вся моя надія згасла!
Бо пристаю я сам до МУР'у,
Щоб у цю добу похмуру
Ми тисним гуртом подбали.
Про високі ідеали,
Всім нам любі, всім нам опільні,
Не за погляди довільні,
Як голосить мужі чільні.
Я тому пристаю до МУР'у,
Щоб у цю добу похмуру,
В дні трагічні, дні печальні,-
Не химери ірреальні,
Не балачка пустословна,
А життя і змісту повна
Боротьба з ворожим світом
Стала нашим заповітом.

Я люблю письменство дуже,
Та мені цілком байдуже
Вільні музи, вільні нутри
І воляки абсолюти
Із часів царя Гороха,
Як землі було ще троха.
Не така тепер епоха!

РОКСОЛЯНА ЧЕРМЕНІВНА

З ПАРОДІЙ

О дужоньки мосї розпинателі,
Мосї плотоньки лихі терзателі,
Невже мене чобітьми біснуватили
Ваш хижий пес до довгу ніч тойтатиме?
Дивлюсь на Демона, лиху примароньку,
Своїми оченятоньками карими.
Шумить пустиня чорна колосочками
І чортенятоньки тікають квочками.
О, швидше відживайтеся, потвороньки,
Щоб міг я тихо спатоньки до зороньки!

ТЕОД

ІГОР КОСТЕЦЬКИЙ

У нього стиль, як блиск меча,
І ним у Джойса навіть віє...
Не розуміє читача,
Й читач його не розуміє.

БОГДАН НИЖАНКІВСЬКИЙ

Високий майстер, ріст два метри,
Гарячий /носить щось два оверти!/
І дав в часах, що були гірші,
В "Терпкім вині" - терпківі вірші.

МИХАЙЛО ОСТРОВЕРХА

Цитрини, ніжність і аґави,
Горбок, ріка, а збоку трави...
Отак в мистців лиш Острове́рха
Зглибляє суть природи зверху.

ІЛІЯН ТАРНОВИЧ

Лисава, мудра голова!
Кажу лем не в обиду.
Важкі думки, тверді слова,
Як камінь із Бескиду.

ІВАН МАНИЛО

Глібіз, Гребінка, Манило...
Два солов'ї - одне рило.

Рецензія

НАТУРАЛІЗМ НА РОЗДОРІАХ

Василь Чаплєнко : Муза та інші оповідання. 1946. Накладом Івана Манила. Друкарня Д.Сажина, Авґсбург, ст.64.

У шлунку в нього було голод-
не бурчання,
а в серці - Україна.

В.Чаплєнко, Муза. ст.18.

В. Чаплєнко, відомий нам насамперед як автор історичної повісті "Пиворів" /Краків-Львів, 1943/, дискусійної щодо мистецької вартості, а проте цікавої з стилістичного боку своїми спробами відтворити українську поточну та ділову мову 18-ого сторіччя і в усякому разі визначної поміж не вельми втішними продуктами нашої сучасної історичної белетристики. Але ті самі стилістичні засоби етнографічно-діалектичного, або ж архівального напрямку, що виправдуються в історичній повісті самою вже темою розповіді, ввучать в оповіданнях із модерного життя штучно і невмотивовано, зокрема, коли бракує композиційного зв'язку між словесними орнаментами й сюжетом оповідання, а ще гірше - коли той сюжет такий банальний та блідий, що навіть бачити, як його білими нитками пришито до стилістичних візерунків, щоб він правив за прикличку до їх ужиття. Отак оповідання "Грихоборець" /ст.48/ здається складене зради вжитих у ньому архаїзмів та церковнослов'янізмів княжої доби, оповідання "Хука дав" /ст.27/ - заради яernih специфічно галицьких колькоквілізмів /на зразок "уситуїований" та "перша кляса"/, а в провідному оповіданні цілої збірки - "Муза" /ст.3/ - увесь хід дії підігнано під певну гру слів, щоб у фіналі - "Ти моя муза, - сказав внак, вгадуючи "історію з книжками". - А ти... просто мій, - казала дівчина і тулилась своєю молодю постаттю до милого" /ст.9/

Відповідь, нема що казати, дотепна. Проте читати /а тим паче писати/ задля неї аж сім сторінок найбанальнішої побутовщини - ніяк не варт. Щоправда, та побутовщина є найретельніше підфарбована всілякими стилістичними оздобами - в тому числі і образними, і не можна не визнати, що де-не-де окремі образні фігури авторові вдаються - як от, приміром, такий опис курортної ідальні: "Великі вікна та тріпотливі на них завісочки робили харчівню схожою на морську яхту. Вона, здавалось, пливла в синій океан неба, з його білими "баранцями" хмаринок, лунала, обминаючи зелений острів недалекого вільхового гар, промитого білими нитками тоненьких берізок" /ст.4/.

Або ж опис пасажирської публіки на дворці:

"Довкола роїлося і гуло, як на ярмарку. Водночас 1/ люди ніби плавали в густо накуреному повітрі, як риба в каламутній воді акварію. Стикались одно з одним, розминались, протискувались боком поміж плеч та спин. А деякі пробивались до черги і застрягали в ній, як риба в мережі" /ст.6/.

Проте, з одного боку, такі образні оздобы виглядають на загальному тлі тривіального побутопису немов широчезні поліхромні гудики на дамському плащику з військового сукна. Мета однакова - відвернути увагу від того, що уваги не гідне. Виконання може бути більш-менш удаде, але це засадничо не мистецтво, а профанація мис-

1/ Водночас із чим? Із тим, що "довкола роїлося і гуло"? Автор, очевидно річ, боїться бути запідозрений в уяві, буди́мто люди "справді" плавають у повітрі.

тедтва.

А з другого боку - і це мабуть найгірше - тільки но починає йти про "вічно-жноче", відразу виклад авторів набирає такого за-яложеного і вщерть сповненого здрібнілими формами тону, так ідеаль-но реалізує зміст відомої формули "цукор плюс сахарина", що якимось незручно став за письменника, бо важко навіть уявити собі, щоб лі-тературно-грамотна людина могла, при добрім розумі і з серйозним наміром, отаке, приміром, розводити: 1/

"Була на ній синя коротка с п і д н и ч к а і легка яснозе-лена жакетка, отягнена на стані легким п о я с о ч к о м такого ж кольору. Тим вона була схожа...2/ на лісовий д з в і н о ч о к на струнких н і ж к а х . -Тільки ж, як уже казано, невеселий був той д з в і н о ч о к , сумно хилилась його яснозолотиста г о - л і в к а , не дивенів цим разом його щebetливий г о л о с о ч о к " /от.8/.

Коли ж справа доходить до поцілунків, то ця нестерпна повинь ватхлик і липучих якихсь стилістичних солодощів перевищує всяку уя-ву: "А потім відхилив дівчину від себе, взяв обіруч її пишнотолоту г о л і в к у і, вдивившись в її л и ч к о , в чудові очі, як у самого себе, ніжно поцілував у припухлі уста. Брав легко- л е г е - с е н ь к о , як щось таке, що за нього не можна руками братись, ці-лував також обережно. - Дівчина підвела здивовано свої дугасті бро-ви, ніби оказала: "Так оце воно таке, те щастя? Боже, яке ж воно со-лодке!" /от.9/.

- Але ж це, - окаже здивований читач, - першокласна літератур-на гумористика, незрівняна пародія на так званий неосентименталізм у нашому сьгоднішньому повістарстві, це значно кумедніше за саму навіть Ніну Павловську!

На жаль, ні; бо й в іншому оповіданні/"На Великдень"/, де кох-ливість пародійної інтенції безумовно виключається цілим контекстом, закоханий герой так само мріє "торкнутись губами до її ще майже дит-ячих г у б о н ь о к , аби хоч до г л а д е н ь к о ї , ніжної щ і ч к и ":

"Згадував в утіхор: у неї такий милий в и х о р о к білястого волосся над опуклим хлоп'ячим чолом, б р о в е н я т а - як м'я - к е н ь к і п і р'ї н к и , а на переносі к у п к а д р і б - н е с е н ь к о г о , як п і ш і н ц е , л а с т о в и н н я ч к а . Та й уся вона - як невгомний х л о п ч а ч о к " /от.12/.

Дивна річ! Автор недарно ще закидав В.Барці "надухивання голуб-ливих форм" /Наше життя, додаток 27/, а сам пише немов під безпосе-реднім Барчиним впливом:

"Наївна к в і т о н ь к а ! Вона й у голові собі того не пок-ладає, що по якомусь часі буде в чарівній р у ч е н ь ц і г а р - н е н ь к о ї п а н н о ч к и або, може, й у її ясному волоссі білов з і р к о в зорітиме! Сумно стоять на своїх т о н е н ь - в и х т р а в и н к а х - н і ж к а х фіялкові лісові д з в і - н о ч к и ! Вони, сердечні, вовсім ще сонні" /от.35/.

Проте у В.Барки ті невзаміру химерніші пташенятусенька-щebet-нясенька консеквентно відповідають до його ж таки симульованої ін-фантильності /на вразок "либкої птаці"/, тимчасом як Чапленкові пе-ресолоджені рученьки-губоньки та щічки-ніжки не пов'язані ні з ву-льгарно-гротесковими лексичними новотворами /на вразок "чертан", де-бто людей, що стоять у черзі, або ж "шапчука", дебто абажура/, ні з деякими явищами стилістично-сюжетової непристойності, що про них мова далі буде, а радше нагадують спонтанні якісь і нестамні зблук старечого еротизму, що рав удавшись до пестливих атрибутів жночос-ти /або чогось до неї подібного/, вже й спинитись ледве спроможен - а ж захлинається.

А проте, В. Чапленко це все ж таки не початківець В. Барка, не самозакоханий апостол власної манірної фрази - це кваліфікований белетрист із поважним літературним стажем і розробленою системою стилістичних засобів; і хоч би як оцінювати його літературний напрямок /який він іменує "реалістичним"/ - в межах того напрямку він спроможний продукувати відносно добре зроблені речі. На жаль, він не усвідомлює, або ж не хоче усвідомити - яка саме тематика і в якому саме освітленні надається до відповідного артистичного трактування за допомогою тих літературних засобів, які є в його розпорядимості.

Опубліковані в розгляданій збірці оповідання "На Великдень" /ст. 11/ і "Ревнощі" /ст. 39/ виразно свідчать, що належна тематика для літературної творчості Чапленкової це побітовий нарис. Вони не викликають будь-яких спеціальних зауважень, а проте не викликають і серйозної уваги, бо звучать надто блідо, сказати б - нейтрально. Побутопис - якщо він не править за сам лише сировинний матеріал для етнографії - потребує якогось емоційного освітлення, що його згаданим двом оповіданням /а точніше кажучи - жінкам/ зовсім бракує. Освітлення сентиментально-еротичне й гумористичне - як ми це бачимо на прикладі оповідань "Муза", "Хука дав" тощо /включаючи й ті, що містяться в попередній збірці "Любов та інші оповідання", Ав'гсбург, 1946/ не вдається В. Чапленкові аж ніяк; а так само й спорадичні спроби національно-громадської дидактики та пропаганди. У цьому останньому відношенні показове є оповідання "Щось більше за хліб" /ст. 18/: коли в ньому голодуючий радянський студент віддає свою мізерну пайку хліба незнайомій людині саме тому, що "чоловік той говорив чудовою українською мовою" /замість звернутись по-російськи, "бо в місті ж більшість по-російськи говорить"/ - а що в прохача "діти умирають з голоду", додається лиш як момент другорядний і відносно малоцікавий - то це звучить як злослива пародія на надто примітивні форми національно-мовної пропаганди. А коли В. Чапленко починає пропагувати ідею всеукраїнської єдності, то відразу ж договорюється до такого, що просто дивом дивуєшся й вухам своїм не віриш.

"Дивиться Джур - а перед ним Україна, безмежний простір від Прип'яти до Чорного моря і від Попраду до Манича й Бештау міниться далечини, а на тому просторі сорок мільйонів народу - лемки, бойки, гцули, галичани, буковинці, наддніпрянці, кубанці... - І все те один народ. - Наш рідний народ, - з солодким щастям від того, що й він належить до того народу, подумав Джур... - І далі побачив зворушений хлопець, що всі ті сорок мільйонів одиниць почали танути, розпливатися і зливатися одна з одною, а також і з ним, в одну цілість. А потім він зрозумів, що його вже нема, а є один український народ" /ст. 26/.

Не тронуватимемо тут ні з надто вже незграбно впертого в текст "солодкого щастя", ні навіть із того, що образно висловлена тут концепція ставлення до власної нації нічим не відрізняється від стандартно-радянської концепції "світового пролетаріату" як всепоглинного універсального Левіятана. Сподіваємось, що В. Чапленко зовсім не мав на меті оголосити, буцімто національна єдність вимагає цілковитого стертя не самих лише обласних та плеємних, а й індивідуальних рис людських; адже такого остаточного втиснення

1/ Відзначаємо в цитатах здрібнілі форми.

2/ Крапки не означають тут пропуску в цитаті, а належать до претензійно-манірної пунктуації автора.

ня навіть марксистська доктрина про об'єктивну "класову свідомість" вимагати не зважається. А проте - "все писав, писав": якщо автор висловив не те, що, власне, думав, і мимоволі перебордив свої власну тезу аж до редукції "ад абсурдум", то це тільки показує, як міцно й спонтанно діє в його літературній творчості стихійний нахил до максимального перебільшення та гіперболізації, тобто до сатиричного освітлення побутової тематики - навіть коли він того не хоче.

А коли він саме того й хоче? Тоді маємо такі стримано, вміло й виразно складені сатиричні нариски, як от у розгляданій збірці "Людський наказ" /ст.55/ і "Очі" /ст.62/, де домінуючий мотив - знецінення життя людського в радянсько-революційному побуті та суспільстві - розгорнуто без усяких сентиментів, гостро, точно й тверезо. І жадних претенсій на мальовничу або зворушливу образність тут немає, бо автор зрозумів, що вона тут була б не до речі. Бо це є натуралістична сатира, яка вимагає максимальної конкретності, мінімальної /з боку самого автора! / емоційної рефлексії і нулевої образності.

Так само й в уривку з історичної повісті, опублікованому під заголовком "В лісовій гущавині" /"Заграва", ч.1/, В.Чапленко подав цілком переконливе сатиричне висвітлення наївної безпорадності тієї дуже революційної інтелігенції, що ні в доброго дива в напіврадянську напівбандитську партизанку зустріла /для відбувається на Наддніпрянщині за правління бл.п.Гетьмана Павла Скоропадського/. На жаль, уривок рясніє детально розробленими описами природи, які тут ні до чого.

До цього цілком органічного у В.Чапленка потагу в напрямку натуралістичної сатири природньо відповідає вже згадана вище стилістично-сюжетова тенденція, яку можна було б умовно визначити як словесний цинізм, і яка полягає в навмисному та підкресленому нагадуванні предметів і дій більш-менш непристойних або таких, про які в добірному товаристві воліють не згадувати - проте, за консеквентним диявольством усього сексуального: сексуальні та еротичні мотиви трапляються у В.Чапленка /як ми вже бачили/ не в цинічному, а навпаки - в ультрасентиментальному освітленні. Йдеться, отож, про детальний та ласосний опис об'єктивно неприємних /принаймні, для культурного оточення/ фізіологічних явищ, але не статевих, а саме тих, про які Ціцерон колись твердив, що "натуралія non turpia" /природне - не огидне/. У цьому конкретному малюванні фізіологічно відворотних деталей життя В.Чапленко справді досягає своєрідної майстерності: "Він ліг проти сонця і, поклавши свою руку-житицю на живіт, став ласосно прислухатись до кавкання в кишках. А те кавкання було дуже схоже на тихомірливе мимрення сонної жаби у воді, біля його ніг майже" /"Заграва" і,42/.

В. Чапленко чудово розуміється на тому, щоб навіть найбезневиннішим учинкам несподівано надати сатирично вмотивованого відтінку неоміжну та вульгарності. Приміром, "кавалер" ніхав троянду: "Оце понюхав, втягне носом повітря так, ніби смачної нухти захивав, ажкне від задоволення і скаже: - Над рожею немає в світі квітки..." /ст.28-29/.

Оповідання "Гріхоборець" /ст.48/ напевне оприймається деяким як твір антицерковний, оскільки воно спрямоване проти чернечого аскетизму. Правдоподібно, проте, що справа тут зовсім не в аскетизмі як такому, і звагалі не в ідеологічних принципах, а в можливості сатирично висвітлювати певні фізіологічні моменти: "П'ятдесят років Варлаам став затворником. Замкнувся в тій печері, що її сам викопав, закував себе в залізні закови, надів сиру козячу шкіру, і вона присохла до його тіла. Нука їла його поїдом, та він не дозволяв собі й раз чухнутись. Через те, що він не виходив з печери навіть для неминучих тілесних потреб, у печері завівся страшний оморід. Той послушник, що приносив йому двічі на тиждень суккарі та воду, відвертався, не міг витримати того важкого духу. Сам же святий затворник навмисно вихувався в ті пахощі. - Тепер нечисті майже зовсім не сміли підводити його на опокосу. Хіба що сидав якийсь на віконці в подібі горобця і робив на капощь - капав на суккар чи в глечик в воду". /ст.53/.

Цей останній мотив, що його тут лише побіжно накреслено, майстерно трактується в уривку "В лісовій гущавині", де з усіх численних і старанно розроблених описів природи та з усіх фолклорних добірностей лексики сама лише ота пташина нечемність справді спинає увагу читача й добре затамлюється:

"Якийсь дивовижний птах з великим дзьобом і рожевими грудьми сів омліво на найнижчу над їхніми головами гілку, загойдав її своїм вагою. Такі сміливі птахи могли бути тільки там, де рідко буває людська нога. Глянув потім той птах своїм круглим оком униз, наче вимовив: "Бач, де вони, сердешні!" Далі зробив, хитнувши хвостом, те, що йому треба було зробити, крикнув лунко якимсь незнайомим лісовим криком та й полетів геть - через річку, понад зарічні дерева, високі оосики, притемнені вечером" /"Заграва", I, 34/.

Отже цей В. Чапленкові притаманний словесний цинізм не полягає ні в "залишках етнографічної просвітанщини", ні в "копирсанні в деталях, часом в вульгарності і фізіологізмі"; а ще менш личить оцінювати його як "дзьоготь, яким можна густо мастити чужі і свої ворота" /Збірник МУР, I.67/. Це природний вияв сатиричного висвітлення людини й природи, органічно властивого світоглядом засновкам усього консеквентного натуралізму.

- Але, - скаже на це наївний читач, - мені просто неприємно про це читати, навщо ж таке писати?

Якщо вам, шановний читачу, справді моторошно стає при читанні, то це - дуже й дуже добре; бо це значить, що автор повністю досяг своєї мети. Адже він нічого іншого й не прагнув як того, щоб учинити літературну неприємність вам і подібним до вас читачам /саме тим, кому приємно читати про приємні речі, і неприємно - про неприємні/, нагадавши вам, з усією натуралістичній сатирі приступною експресією, що неприємні речі існують незалежно від того, чи волієте ви очі перед ними заплішувати, і що ніяка література - а не сама лише натуралістична - філістерству вашому потурати не повинна. Читач, який перебуває на такому низькому естетичному рівні, що приємність або неприємність предмету мистецького викладу важить для нього більше як самий виклад - не має права голосу в літературі.

Поль Валері твердить в своїх афоризмах, що кожен твір став би шедевром артистичної досконалості, якби був дороблений консеквентно і остаточно. Це не викликає жадного сумніву, якщо під твором розуміти не одиничний якийсь екземпляр мистецького витвору, а цілу категорію творчості, приміром, певний літературний жанр. Отже, той жанр, який репрезентує насьогодні письменницька продукція В. Чапленка, ґрунтовно жибує на недосконалість через свою стилістично-жанрову недоробленість, а ця недоробленість є зумовлена засадничим браком консеквентності щодо жанрової лнії творчості: стилістичні показники Чапленкові скеровані в бік натуралістичної сатири; проте, саме такої сатири - сатири натуралістичної, отже дуже гострої, дуже злободенної і неопозбавленої філософського цинізму - автор воліє не подавати; він або переносить дію в минуле /однаково, чи то буде 18. сторіччя, як от у "Пиворізі", чи доба громадянської війни в Україні та великого голоду 1933-34 рр./, або ж, коли йдеться про сучасність, намагається послабити сатиричну дієвість свого стилю, послідовно розмінюючи моральну сатиру на дрібноту побутового гумору і немов ровчинаючи її в дуже умовній і дуже банальній емоційній сентиментальщині.

Цим В. Чапленко, між іншим, фактично компромітує само поняття натуралістичного мистецтва /саме натуралістичного, бо ж усі справді мистецькі компоненти його літературної продукції є виразно натурал-

стильні / і дає привід сучасним противникам натуралізму посилаюся саме на Чапленкові твори при заперечуванні натуралізму як мистецького стилю, при твердженнях, буцімто "натуралізм сьогодні - це жалюгідне намагання відтворити об'єктивний світ при слабкості або повній відсутності в суб'єкта власного світу" /Українське Слово" від 3.11.1946/, коротше кажучи - буцімто натуралізм це взагалі не стиль, а певний різновид графоманства.

За цим епатажним софізмом, Золя і Мопасан, що утворили самий термін, розробили само поняття літературного натуралізму, жадного до натуралізму не мають. Чому? Тому, що критикові зручніше називати натуралізмом не те, що домі цим терміном позначалось, а "те, що стоєть до поважистських офір". Мовляв, "твори Золя справляють враження величезних символів", і цього враження задосить: адже "в усіх умовних критеріях оцінювання естетичних вартостей найнадійнішим є емоційне враження". А чому це літературні твори натуралістичного стилю не повинні містити "величезних символів" /беручи цей термін у філософсько-світоглядovому сенсі, а, зрозуміла річ, не в словесно-стилістичному/? Тільки тому, що критик волів називати натуралізмом "літературу третього ґатунку" - "набір безконечно повторюваних найнестерпніших штампів"? Зрештою, наведені критиком справді дуже примітивні штампів /з оповідання Чапленкового "Мавка"/ скрізь належать, за загальнозвизнаною історичною класифікацією стилів, аж ніяк не до натуралізму, а до сентименталізму. А якщо будувати класифікації стилів не за їх історичною номенклатурою, а за об'єктивною стилістичною ознакою, то за таку ознаку правитиме образне /тобто метафоричне, переносне/ значення поетичного слова /, а в усякому разі не та абракадабра, яку згаданий критик висуває як основний критерій літературного стилю - "словесний образ ситуації або опанованого часу /коли йдеться про повістярську прозу/, тобто - слове-оний образ, що витворюється в загальноритмічного контексту". Це нічого конкретного не означає і ні до чого реального в словесній тканині твору не відновлює; це суб'єктивний витвір того ж таки самого "емоційного враження", тобто так званий "зміст" твору, як його розумів Потебня - "зміст" як те, що читач суб'єктивно вміщає в твір, і чого в самому творі немає.

Зрештою, повертаючись до сьогоднішньої літературної продукції В. Чапленка, мало б бути очевидним, що спиратись на її негативну оцінку для заперечення естетики натуралізму взагалі - це те саме, що й заперечувати мистецьку вартість цілої історичної белетристики; посилаючись на примітивність і трафаретність відповідних творів А. Каценка. Проте доводиться визнати, що деяку психологічну підставу для спроб компромітації та знецінення натуралізму в літературі-натуралістична творчість Чапленкова дійсно подає, і подає її саме тому, що вона довгий час перебувала на роздоріжжі: або виявити себе в жанровій площині гострої і актуальної сатири, або ж зрештою себе самої, кинути всякі артистичні претенсії та аспірації і перейти на звичайний собі гумористичний фейлетон побутового змісту. Зрештою добрий фейлетон - річ далеко вартісніша за безбарвну і пласку новелу; проте розуміємо, що мистецька вартість публіцистичної прози та белетристики-маніятури "для розваги" засадничо становить надто вже умовну величину, щоб вабити до себе письменника, неповабленого певного ім'я в галузі кваліфікованої сюжетової прози.

Розуміємо також, що натуралістична сатира на актуальні теми, по-перше, завжди робить авторові багато прикрого клопоту через неминуче й гостро негативне реагування тих громадських клів і суспільних шарів, які вона шарпає, а по-друге, в зв'язку з специфічними соціальними умовами нашого емігрантського життя, вона не може не мати, щонайменше, певного політичного присмаку, вельми небезпечного з погляду деяких політично впливових угруповань і тим самим дещо небезпечного для автора сатири особисто. Проте - "зовкіль боятися - в ліс не ходити". Звичайно ж, обмежуватись підсоветською тематикою, або ж сентиментально-беззубою гумористикою незрівняно легше, зручніше й безпечніше; але цей шлях не до артизму веде, а від артизму геть. Зрештою, сподіваємось, що культурна еліта наших громадсько-суспільних клів усе ж таки опромозена принципово відрізати зловмисний глум та лиху втіху з наших навчч наявних соціальних, культурних та етичних дефектів і хвороб від світоглядно уґрунтованого - хай найгострішого - відтворення нашої реальної дійсності в сатиричному мистецькому оформленні. В усякому разі, чітка жанрово-стилістична орієнтація на ідейно повнозначну сатиру здається нам єдиним, що могло б вивести недосконалий натуралізм Чапленків з того роздоріжжя, на якому він насьогодні перебуває, дедалі більше загрузаючи під владу штампу та примітиву.

В. Державин

ПЕТРО ПАВЛОВИЧ: Поділля, Історичні пам'ятки. Ілюстроване видання. Авґобург. В-во "Брама Софії". 1946. Стор.38.

Серед теперішніх еміграційних видань книга П.Павловича "Поділля" є, безперечно, відрядне явище. Першу її частину присвячено м.Кам'янцю. Після короткого історичного нариса про місто Кам'янець, про найвидатніші історичні й архітектурні пам'ятки його подано 17 ілюстрацій. З них найцікавіші такі: герб Поділля і Кам'янця, турецька фортеця і турецький міст, башта Баторія, Катедральний костел, Домініканський костел, "Руська брама", старий міст та інші. Величні краєвиди /"Башта Баторія"/, старовинні фортеці, костели, мости проходять перед нашими очима, коли ми розглядаємо цей надзвичайно цікавий, з великою любов'ю зроблений альбом.

Другу частину присвячено місту Вінниці. Цей розділ побудовано так само, як розділ про Кам'янець: спочатку короткий історичний нарис і коментар до малюнків, а потім 12 ілюстрацій. Особливої уваги заслуговують такі ілюстрації: герб Вінниці, "Мури" /башта і стіни укріплені зв'язані з пам'яттю славетного українського полковника Івана Богуня, надавичайно цікаві пам'ятки церковної архітектури /кляштори, костели, церква св.Миколи, збудована 1746 р. в стилі українського барокко/ і, нарешті, пам'ятки, зв'язані з іменем одного з найвидаччіших українських письменників - М.М.Коцюбинського /будинки - музеї, камінь Коцюбинського, хутір Абазівка/. На жаль, тут не подано краєвидів міста Вінниці, ілюстрацій, присвячених прекрасній природі міста.

Текстовий та ілюстративний матеріал опрацьовано вдумливо і цікаво. Тексти і написи до окремих ілюстрацій надруковано чотирма мовами: українською, англійською, французькою і німецькою. Завдяки цьому немірно збільшується вага книжки: не тільки український читач, а й чужинець має можливість прочитати цю цікаву книжку про українські міста - Кам'янець і Вінницю. Книжка "Поділля" цим самим стає вельми корисним пропаґандивним матеріалом - вона знайомить чужинців з Україною, з історичними пам'ятками двох старовинних українських міст, наочно, з допомогою документальних ілюстрацій показує зв'язок української куль-

тури з культурою західноєвропейською, особливо в галузі мистецтва і архітектури. В цьому безперечно велика цінність і вага книжки "Поділля".

Треба тільки побажати, щоб на нашому книжковому ринку з'явилися подібні видання, присвячені Києву, Львову, Полтаві, Умані, Чернігову і т.д. І український читач, перенятий тугою за рідним Краєм, і чужинецький читач, що потребує правдивої інформації про наш край і народ, з радістю зустрінуть книжку про найвидатніші історичні пам'ятки мистецтва і архітектури, про красу нашої природи. Тут, на чужині, ми вважасмо за щастя хоч на малюнках побачити величні будинки соборів зв. Софії, св. Бра, будинок Полтавського музею; чудові краєвиди Дніпра, чудові куточки Уманської "Софіївки" і т.д. Отже багато ілюстровані видання краєзнавчої літератури про Україну, про українські міста, села, природу, мистецтво, культуру тощо - треба якнайширше вітати. Почин таким виданням дає книжка Петра Павловича "Поділля" та ще раніше видана книжка "Слідами Корбінського".

Петро Оксаненко

Ірина Артим: КОЛИ ЩАСТЯ ЗБЛИЖАЄТЬСЯ. Поезії. Накладом автора. 1946. Стр. 78. Друк. Мистецьке оформлення А. Антонішина.

Авторка названої книжки - мабуть молоденька дівчина, що стоїть "на стежці вистеленій з мрій /?/, в гаю /де/ тьох-тьох - все соловейки", і говорить: "Матусю, молися за мене!..."

Молодість кожної людини має свої права й химери. Окрилені поетичною музою - переставлять писати свої вірші і щасливо одружуватися, інші не одружуватися і починають писати нещасливі поезії.

До таких віршів треба зачислити й поезії Ірини Артим, що в них вона осмілювала бози /бузки?/, магнолії, зелено-голубі очі коханого, його гордість, його мов шовк волосся чорне і густе, листи, що в них "по звороті першим окликів чотири, по слові останнім крапок теж чотири", "пісню лісу, що жарила вноч кров", його егоїзм і вкінці це, "що може ще прийти до того, що скоче /розуміється авторка/ в руки його взяти..." Поміщені 40 віршиків, що їх авторка писала в різних місцевостях упродовж восьми років, не виявляють жодної оригінальної нотки, мінімального відблиску чогось власного /за відміткою дитячої наївності!/, чогось їй питомого. Тематика та її обробка - банальні і скучні. Рима Ірини Артим стара й бородата з часів... Арієловського, як, приміром: "б'ють - йдуть", "став - обпав", "поля - земля", "пташат - дівчат", "калина - дівчина", "май - край", "похилилась - зажурилась" і т.д. Деякі строфи взагалі не римується. Мовні й граматичні помилки - як роси на квітках...

Провідна тема книжки - кохання.

... А наді мною очі твої

Все ближче й ближче - зорі дві... /стр. 32/.

дальше його історія про те, як спочатку було:

..."Пер пані" і "ви",

Ще дальше - попросту "маленька", "кохана"... /

Та мимо цього, ми аж ніяк не заперечуємо авторці поетичного хисту. Він з і віддзеркалюється в деяких вдалим пучках, тільки йому треба великого і тривалого шліфування. Віримо авторці

..." Яби я більше часу мала

І захотіла потрудитись"... /стр. 39/

то книжечка вишла би далеко краща, Панно Ірино! мистецьке оформлення пристосоване до рівня твору. Це бо ніяке.

Олег Стюарт

Виступи на Україні

КОНЦЕРТ ПІСНІ І СЛОВА В МЮНХЕНІ

Заходами Редакції "Рідного Слова" відбувся в Мюнхені 19.XI.1946 р., у приміщенні театру "Ліра", Концерт Пісні і Слова. Виступали письменники: Брії Клен, Брії Косач, солісти Ігор Зайферт і Файна Носенко, хор "Україна" під дириг. проф. Г.Нестора і декламатори: арт. Іван Колосів і Брії Поченюк.

Брії Клен, визначний майстер художнього слова, автор чудової книги "Каравели", відчитав уривок із своєї поеми п.н. "Прокляття падики". Актуальність сюжету і вдалим читанням, письменник полонив слухачів, що з ентузіазмом сприймали кожне його надхненне слово і нагороджували його рясними оплесками. Брії Косач, письменник європейського покриву, виступав із низкою нових поезій і очаровував слухачів блискучими зразками своєї недрукованої героїчної лірики. Улюбленець мюнхенської публіки, тенор Ігор Зайферт, відспівав Д.Січинського "Як почуєш вночі" і народну пісню "Дивлюся на небо". Барвистість голосу і сила звучання високих позицій potwierдили ще раз високу класу нашого передового співака. Оперова співачка, Файна Носенко, відома і позаміжхенській українській громаді, виконала з надзвичайною ніжністю й майстерством Я.Лопатинського "Горить моє серце" і К.Стеценка "О, не дивуйся". Хор "Україна", демонструючи свій високий рівень, захоплююче виконав шість українських народних пісень. Гармонійність виразу й блискуча інтерпретація виконуваних точок - примушували двічі викликати хор на сцену. Відомий драматичний артист Іван Колосів віддеклямував помистецький фрагмент із "Проклятих років" і "Баляду про отамана Тютюнника" Є.Маланька. Героїчний патос і вишукане розуміння глибини тексту виказав артист Брії Поченюк у деклямації "На канві листопаду" Т.Курпшті. Фортеп'яновий супровід спочивав у досвідчених руках проф. Б.П'юрка, диригента Українського Оперного Ансамблю. Програму концерту вів редактор "Рідного Слова" Теодор Курпшта. Концерт, мимо зливого дощу, стягнув багато любителів українського мистецтва і залишив по собі незатерте приємне враження.

ОБЛАСНА ВИСТАВКА У МЮНХЕНІ

17.листопада ц.р. відкрито в приміщеннях мюнхенського ОНУЕ Обласну виставку українського народного мистецтва й друкованого слова. Виставлені в відділі українського народного мистецтва багаті взори української вишивки й килиму свідчили про висоті мистецькі вальори українського народу. Між експонатами загальну увагу звертали на себе вишивки п.Горбачевської, де композиція вишивки і небуденний смак добору красок доведено до художньої витонченості. У відділі преси показано ввесь наш друкований еміграційний дорібок і деякі видання української Америки. Милою несподіванкою був тут прегарно виконаний альбом рукописів сучасних діячів української культури, власність Редакції "Рідного Слова". Виставку відвідали представники ЦПУЕ і відпоручники Баварського Міністерства Освіти, що захоплювались нашим мистецтвом - нашою невмирущою вишивкою.

НЕВЖЕ ЧЕРГА НА АКАД. ВАСИЛЯ ШУРАТА?

Довголітній директор львівської гімназії СС Васильянок, відомий учений і поет, близький друг Івана Франка, академик Василь Шурат одержав в нагоди свого 75-ліття з дня уродин орден червоного трудового прапора.

МИСТЕЦЬКА ВИСТАВКА В МОНХЕНІ

10.січня 1947 р. влаштує Головна Квартира ІМКА в залах Німецького Національного Музею /т.зв. "Нос Замлінг"/ виставку мистців-чужинців у Німеччині. На цій виставці буде показана значна збірка новочасного українського мистецтва - малярства, графіки, різьби, підготована Ініціативною Групою Української Спілки Образотворчих Мистців. Виставка буде справді репрезентативним показом творів й праць українських мистців і вже саме її оформлення в залах одного з найкращих німецьких музеїв свідчитиме про вагу й вартість українського мистецтва, тим більше, що воно буде показане поруч з мистецтвом інших народів. Український загальний знайде на тій виставці знамі собі імена і деяку кількість нових талантів.

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ У НЕЛАСЦІ

Петро Карманський, відомий поет, автор збірки поезій "Ой, дрілі, смутку", книжки епос-тир "Аль фреско" та останньої большевиків-фільської поеми про Івана Франка, попав у неласку. Працівник урядовцем в музеї Франка у Львові, він у своїй великій монографії про Українського Мойсея допустився будьтоби низки "ідеологічних збочень". Журнал "Радянський Львів" не друкує жадних його творів.

ВІСТКИ З КИЄВА

У Києві відбулися збори Спілки Українських Радянських Письменників. Дотеперішній Голова Спілки, поет Максим Рильський, уступив із свого становища, а на його місце вибрано Олексю Корнійчука. Заступниками голови стали: Малишко, Іван Ле та Я.Смолич. Секретарем Спілки вибрано Якова Башмари. Також відбулися загальні збори Української Академії Наук. На місце померлого президента УАН академіка Богомольця вибрано президентом акад. Паладіна та віцепрезидентами акад. Білецького та Кипріянова. На зборах присутні: міністер освіти УРСР Тичина, академіки Патон, Лаврентієв, Бахан та інші. Секретар ЦККП /б/у Литвин виголосив доповідь про стан ідеологічної роботи УАН. Державне Видавництво України та Видавництво "Радянський Письменник" проголосили з нагоди 30-ліття жовтневої революції конкурсу на повість із сучасного радянського життя, з окремим підкресленням праці над виконанням нового п'ятирічного плану. Нагороди: 1 - 40.000 карбованців, 2 - 30.000 карбованців, 5 - 20.000 карбованців, та 7 - 5000 карб. Жюри: Корнійчук, Рильський, Смолич, Л.Новиченко, Іван Ле, Кобилицький та інші. Етнографічний інститут УАН здав до друку збірник матеріалів про Леонтовича. Зрадагував його поет Рильський. У часописі "Правда України" з дня 21.листопада поміщено статтю Дмитерка п.з. "Що принесли Україні українські націоналісти". Р статті, що її передавано через радіо, автор критикує український націоналістичний рух.

КИЇВСЬКА КІНОСТУДІЯ ПРАЦЮЄ

Київська кіностудія працює над виготовленням кольорового фільму "Україна", що "має змальовувати відродження у СРСР при допомозі братнього російського народу під проводом партії Леніна-Сталіна". Сценарі до фільму написали Первомайський і Кузнецов. На тлі світлин, що змальовувать природу українських земель, будуть зображені: відбудова Донбасу, будова сіл, герої соціалістичного змагання з різними ділянками праці, відбудова Дніпрогесу, мистці, художники, вчені та студенти УРСР тощо. Кіностудія закінчує працю над документальним фільмом "Матіївці". Уже появилася фільм "Донбас", в

підготовки "Дніпрогео". Крім цього кіностудія випускає двічі в тиждень кіножурнали, окремі для східних та західних українських земель і окремі для молдавської республіки.

ПЕРЕКЛАДАЮТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У Будапешті видано друком вибір з творів Первомайського в перекладі на медяарську мову. У Празі видано чеською мовою книгу академіка Богомольця "Продовження життя". Повість українського письменника Миколи Островського "Як гартувалась сталь" перекладено на сербську, чеську та французьку мови.

КИЇВСЬКОМУ "ПЕРЦЮ" ДАЮТЬ... ПЕРЦЮ

"Літературна Газета", орган Правління Спілки Радянських Письменників України, опублікувала постанову ЦК КП /б/У, в якій

говориться: "Користаючись гострою зброєю сатири та гумору, журнал повинен був боротися за найшвидше подолання пережитків капіталізму в свідомості людей і оприяти справі комуністичного виховання мас, особливо молоді. Замість цього, редакція журналу "Перець" стала на неправильний, неправдивий шлях, надаючи місце на сторінках журналу ідеологічно шкідливим писанням і пошлим виравам низькопробних гумористів. Журнал "Перець" зовсім не відгукується на актуальні явища життя республіки, викладає нудні та одноманітні "фейлетончики", гумористичні оповідання і карикатури, які перекручують радянську дійсність, змальовуючи наших людей дурними та злими обивателями... Побут радянських людей у зображенні "Перця" мав фальшивий, спотворений вигляд, об'єктом критики журналу були чомусь, головним чином, кербуди, міліціонери, "дачні" чоловіки і шофери-хабарники... ЦК КП /б/У постановляє: Визнати цілком правильною критику журналу "Перець" у статті в газеті "Правда" від 24.8.1946. На сторінках журналу особливе місце повинна зайняти гостра і їдка сатира на зовнішніх і внутрішніх ворогів нашої Батьківщини, викриття українсько-німецьких націоналістів, нещадна боротьба з проявами всякого роду ідеологічних перекручень у висвітленні питань історії, літератури та мистецтва. Нова редакція журналу "Перець" зобов'язана... налагодити живий постійний зв'язок з периферією, з молодими письменниками-гумористами, сатириками, зокрема в західних областях. Ми дуже сумніваємося, чи новий редактор "Перця" Ф.Макивчук "налагодить живий зв'язок". Ми певніші, що цей "зв'язок" налагодить скоріше його в "периферію", як багатьох інших співців "сонячної вітчизни".

ВОРОГИ НАРОДУ

З постанов ЦК КП/б/У та в публікації совєтської преси можна вибрати низку прізвиськ і назв творів, що їх в ході "чистки" "розкрито" і засуджено: Д.

Яновський і Є.Кирилик - "за хиби й помилки" в редагуванні журналу "Вітчизна"; Громов, Д.Дольд, І.Ляпін, М.Куценко, а особливо П.Лубенський за оповідання "Відстале почуття", "Сон в руку", "Страшна помста", "Принада"; Л.Коваленко - за статтю про І.Котляревського, в якій "намагається довести, що головними і вирішальними в розвитку революційної української літератури були не соціальні а національні фактори; І.Пільгук - за статтю "Кирило-Методіївське Братство", в якій "всіляко прикрашаються буржуазно-ліберальні і консервативні діячі української літератури, як Костомарів, Куліш, Вілосеровський"; Г.Лаваревський, Чередишченко /"Я - щаслива Валентина"/, Муратов /"Один у полі"/, Масенко /"З далеких доріг", Романівська /"Слава Діжона"/, Гурієв /"Сповідання про наші дні"/, Романченко /"Мислі"/, Цюпа /"Косарі повертаються додому"/, Плахтін /"Знайдена сім'я"/, Кравченко /"Радість"/

Григорій Мокриш /за збірник "Веселий салют", а особливо за гумореску "Мавп'яча історія"/, О.Копиленко, О.Кундач, а зокрема Маслов, Давидовський, Кирилик, Плисецький - "за зредагування "Нариси історії української літератури". До "жидницьких" творів зачислено на зборах письменників і критиків м.Львова теж: повість Смилянського "Софія", в якій "український народ і його культура протиставляють ся російському народові і його культурі"; О.Ржепецької "Сім'я Басарів"; Т.Мигалія "Сліди ведуть до ласу"; засуджено теж журнал "Радянський Львів", що віддав свої сторінки жидливим творам проф.І. Крип'якевича та Островського",

70-ЛІТТЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ

Німецька католицька письменниця Гертруда фон Ле Форт святкувала нещодавно 70-ліття з дня свого народження. Її твори з усіх жанрів літератури, з релігійною тематикою, перекладені на всі більші мови світу. З нагоди двілених вийшов знаменитий її роман з гітлерівської доби німецької історії п.н. "Ангельський вінок".

НОВІЛІВСЬКІ ЛАВРЕАТИ

Цьогорічну нагороду Нобля одержало шістьох американців й один швейцарський німець - Герман Гессе. Вручення нагород відбулося 10 грудня ц.р. у Стокгольмі, в тамешній концертній галі. Нагороди розділив присутнім лауреатам шведський король Густав. Цього ж самого дня відбулося в норвезькому парламенті в Осло вручення мирової нагороди Нобля.

СУД НАД ПИСЬМЕННИКОМ

Віденський народний суд звільнив відомого письменника й колишнього тимчасового директора Бургтеатру Мірка Ельсіча від закиду державної ради. Його обвинувачували в приналежності до НСДАП ще перед приєднанням Австрії до Райху і в співпраці з т.зв. державною палатою культури.

МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА

В рямцях місяця ЮНЕСКО відбулася в Парижі Міжнародна виставка модерного мистецтва, в якій взяли участь найкращі мистці тридцяти країн. Виставлено понад 900 експонатів. США прислали 80 образів, Франція видала 70 й Англія 50 образів. Заступлені були м.ін. Китай, Чехословаччина, Югославія, Туреччина, Бельгія, Голландія, Норвегія, Данія, Індія й Уругвай. Советський Союз відмовився брати участь в виставці.

ДІМ ШІЛЛЕРА

Після закінчення реставраційних робіт відкрито у Ваймарі дім Шіллера, що був зруйнований під час війни. Відкриття відбулося дня 10 листопада.

НАГОРОДА СТЕНДАЛЯ

Паризьке видавництво Роберт Ляфонт створило нагороду Стендала у висоті 100 тисяч французьких франків, що її вручено цього року вперше. Нагороду одержали по половині двадцятихстипітній доцент філософії Жан Дотурд за філософський есеї "Комплекс Цезаря" і двадцятихстипітній Рене Масон за збірку дитячих оповідань.

Бібліографія

- ПОХІД. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Ч.2. Серпень, 1946. Кооперативне Видавництво "Заграда". Гайденау. Стор. 48. Друк.
- ТОРГІВЛЯ І ПРОМИСЛ. Вилетень Об'єднання Українських Приватних Підприємств. Ч.1. Жовтень-листопад, 1946. На правах рукопису. Стор. 20. Цикл.
- Проф. С.Шелухин: ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР між поляками і С.Петлюров 21. квітня 1920 р. Прага 1926. В-во "Нова Україна". Знання, 1946. Стр. 36. Літогр.
- ГРАМАТИЧНІ І ПРАВОПИСНІ ВПРАВИ. Підручник для українських шкіл, гімназій і самоосвіти. Накладом Видавництва "Рідне Слово". Мюнхен - 1946. Стор. 68. Друк.
- В.С. БАБУСИН КОМУШОК. Дитяча сценка у трьох відслонах під св.Миколая. Бібліотека таборової сценки, Ч.1.1946. стр.24. Цикл.
- СВІТАННЯ. Літературний альманах. Ч. 4-5. Серпень, 1946. Стор. 42. Виходить на правах рукопису. Редактор: М.Орест. Вид.цикл. В-во "Брама Софії".
- ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ. Рік I. 5-6. Серпень-Вересень. 1946. Видає Ліга Українських Політв'язнів. Стр. 46. Вид.цикл.
- Ігор Костецький: ОПОВІДАННЯ ПРО ПЕРЕМОЖЦІВ. Дев'ять новель. Післямова Володимира Державина. Видавництво "Золота Брама", 1946. Мала Бібліотека МУРу. Художня література. Стр.30. Друк.
- Ірина Артим. ЯК ШАСТЯ ЗБЛИЖАЄТЬСЯ. Поезії. 1946. Накладом автора. Мистецьке оформлення А.Антонишина. Стр.80.Друк.

Накладом нашого Видавництва вийшла з друку книжка лірики Теодора

К у р п і т и

NOT A PASS

Мистецьке оформлення Святослава Гординського

Ціна 6 марок

Замовляти в нашій Редакції або в Кооперативі "Кос", Мюнхен, Розенгаймерштрассе 46 а.

Друкується:

Святослав Гординський : Вогнем і смерчем

Мистецьке оформлення М.Дмитренка

Liz. by UNRRA T. 107

Редактор Теодор Курпата
